

ISSN 0130—528X

**КРАЇНСЬКЕ
ЛІТЕРАТУРО-
ЗНАВСТВО**

ВИПУСК

33

ЛЬВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

МІНІСТЕРСТВО ВИЩОЇ
І СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ
ОСВІТИ УРСР
Львівський
Ордена Леніна
Державний університет
ім. Ів. Франка

УКРАЇНСЬКЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

ВИПУСК 33

РЕСПУБЛІКАНСЬКИЙ
МІЖВІДОМЧИЙ
НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Виходить з 1964 року

Львів
Видавництво
при Львівському
державному університеті
видавничого об'єднання
«Вища школа»
1979

Значительная часть материалов сборника посвящена 325-летию воссоединения Украины с Россией и 40-летию воссоединения западноукраинских земель в едином Украинском Советском государстве. В них освещены взаимосвязи писателей двух братских народов, показано, как отразилась в их произведениях и в народно-песенном творчестве борьба трудящихся за воссоединение. Рассматриваются также вопросы теории и истории дооктябрьской и советской украинской литературы, художественного мастерства. Напечатаны статьи о переводах произведений В. Стефаника в странах социалистического содружества, дан библиографический указатель работ, в которых отражена тема воссоединения.

Предназначен для преподавателей вузов, учителей, аспирантов, студентов.

Редакційна колегія: проф., д-р філол. наук І. І. Дорошенко (відп. ред.), доц., канд. філол. наук А. М. Халимончук (заст. відп. ред.), доц., канд. філол. наук Т. І. Комаринець (відп. секр.), доц., канд. філол. наук А. І. Бондаренко, проф., д-р філол. наук М. С. Грицай, проф., д-р філол. наук З. С. Голубева, доц., канд. філол. наук О. І. Губар, ст. викл. канд. філол. наук Г. С. Домницька, проф. Н. Й. Жук, проф. М. П. Лакиза, доц., канд. філол. наук В. В. Лесик, проф., д-р філол. наук В. М. Лесин, проф., д-р філол. наук П. М. Лісовий, проф., д-р філол. наук І. А. Луценко, проф., др. філол. наук В. В. Фащенко, доц., канд. філол. наук М. С. Федорчук, проф., д-р філол. наук К. П. Фролова, проф., д-р філол. наук П. П. Хропко, доц., канд. філол. наук М. Й. Шалата, доц., канд. філол. наук Ф. Л. Шолом.

Відповідальний за випуск доц., канд. філол. наук
Т. І. Комаринець

Адреса редакційної колегії:

290000, Львів-центр, вул. Університетська, 1, держуніверситет,
кафедра української літератури

Редакція історико-філологічної та навчально-методичної літератури

ДО 325-РІЧЧЯ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ І 40-РІЧЧЯ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В ЄДИНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

П. М. ЛІСОВИЙ, проф.,
Вінницький педінститут

О. Пушкін і Т. Шевченко про декабристів

Рух декабристів, цих, за визначенням В. І. Леніна, дворянських революціонерів [1, т. 25, с. 90], знайшов широке відображення у російській і українській художній літературі. Багато декабристів — безпосередніх учасників таємних товариств — були відомими російськими літераторами, серед них К. Рилєєв, В. Кюхельбекер, О. Одоєвський, О. Бестужев (Марлінський), В. Раєвський, Ф. Глінка, О. Грибоедов, М. Гнедич та ін.

Тісно пов'язані з декабристським рухом життя і творчість основоположника нової російської літератури Олександра Сергійовича Пушкіна (1799—1837). Ще в роки навчання у ліцеї молодий поет зблизився з В. Кюхельбекером, П. Чаадаєвим, І. Пущіним, іншими майбутніми активними учасниками декабристського руху. По закінченні ліцею коло знайомств поета з революційними вільнодумцями значно розширилося. Друзями поета-бунтаря і співця свободи стають Ф. Глінка, М. Тургенєв, П. Катенін, М. Орлов, а також інші представники революційного підпілля.

Хоч О. Пушкін формально і не належав до «Союзу благоденства», однак він був тісно зв'язаний з його ідейними натхненниками й керівниками. У 1818 р. поет став учасником літературного гуртка «Зелена лампа», який фактично був філіалом «Союзу благоденства». Ідеями декабризму пройняті «Вольність», «До Чаадаєва», «Село» та інші ранні твори молодого поета.

Російського самодержця Миколу І злякала гнівна волелюбна муза поета, і в 1820 р. Пушкіна було вислано на південь. Він побував у Катеринославі (тепер Дніпропетровськ), Одесі, Кишиневі, Кам'янці (сучасна Черкаська область) тощо.

Проте і в засланні поет не тільки не розірвав зв'язків з декабристами, а ще більше розширив їх. Так, у Кишиневі він познайомився з В. Горчаковим, Н. Алексєєвим, І. Ліпарді, які близько стояли до декабристського руху (пізніше Ліпарді відрікся від революційних переконань і став катом петрашевців).

У Кам'янці О. Пушкін був учасником сходок декабристів, що збиралися у маєтку В. Давидова. Під час південного заслання (1821—1822) великий поет жив на Вінничині, зокрема у Тульчині, який був тоді своєрідною столицею Південного товариства. Тульчин нерозривно зв'язаний з іменем видатного вождя декабристського руху на півдні Росії Павла Івановича Пестеля (1793—1826), страченого разом з іншими найнебезпечнішими «бунтарями-царевбивцями».

Відомо, що 1818 р. П. Пестель створив Тульчинську управу «Союзу благоденства», яка трьома роками пізніше стала центром Південного товариства декабристів. П. Пестель був головним ідеологом й організатором декабристського руху. Ним написано програмний документ декабризму, так звану «Російську правду», окремі глави якої за наказом її автора були заховані братами-декабристами Бобрищевими-Пушкіними поблизу Тульчина.

П. Пестель був прихильником буржуазної республіки, пропагував свободу слова, друку, рівність усіх громадян Росії перед законом тощо. Він брав участь у Вітчизняній війні 1812 р. проти Наполеона. Пізніше служив на Україні, був ад'ютантом головнокомандуючого 2-ю армією Вітгенштейна, командував В'ятським полком, що стояв у селі Линцях колишнього Тульчинського повіту. Тут, на благословенній подільській землі, Олександр Сергійович зустрічався з керівником Південного товариства декабристів.

Познайомившись з П. Пестелем, О. Пушкін з захопленням говорив про нього: «Розумна людина в найвищому значенні цього слова, один з найбільш оригінальних умів, котрих я знаю» [2, с. 600] *.

Мабуть, приємне враження справило на великого поета тодішнє скромне подільське містечко Тульчин. Не випадково він пізніше добрим словом згадував його в десятому розділі роману «Євгеній Онегін». Натякаючи на революційне загострення становища, що склалося на Україні, О. Пушкін писав:

Так, было над Невою льдистой,
Но там, где ранее весна
Блестит над Каменкой тенистой
И над холмами Тульчина,
Где Витгенштейновы дружины
Днепром подмытые равнины
И степи Буга облегли,
Дела иные уж пошли.

Там Пестель... для тиранов
И рать... набирал
Холоднокровный генерал,
И Муравьев его склоняя,
И полон дерзости и сил,
Минуты вспышки торопил
[2, с. 225].

Щоправда, через цензурні переслідування цей розділ роману, де поет так тепло й схвильовано писав про своїх південних друзів-декабристів Пестеля, Муравйова, «холоднокровного генерала» Раєвського та інших, був вилучений автором і знищений. Збереглися лише окремі уривки.

* Переклад наш. — П. Л.

Факти свідчать про те, що роки заслання Пушкіна на південь і його інтенсивні зв'язки з учасниками Південного товариства були періодом високого революційного злету поета. Але і після розгрому декабристів у грудні 1825 р. поет духовно ріднився з ними. Він з усією силою свого поетичного генія таврував всеросійського обер-ката Миколу І, за наказом якого п'ять декабристів (керівників Північного і Південного товариств) було повішено, а сотні інших — заслано в Сибір на каторгу.

З О. Пушкіним царизм обійшовся інакше. Ще за два роки до виступу декабристів на Сенатській площі у Петербурзі поет був висланий у село Михайлівське. То фактично було друге (північне) заслання, а точніше вигнання його зі столиці. Тому поета юридично не притягнули до відповідальності за підтримку декабристського руху. Микола І, особисто допитуючи О. Пушкіна, прагнув схилити його на свій бік. Та поет не піддавався улесливо-підступному заграванню з ним.

У Михайлівському Пушкіна відвідав друг по навчанню в ліцеї І. Пущин. Поет гнітюче сприйняв звістку про придушення виступу на Сенатській площі і до кінця своїх днів прагнув, бодай словом, допомагати революційним одностудцям і побратимам. Він підтримував у їхніх серцях віру в торжество прийдешньої свободи.

Так, коли дружина декабриста М. Муравйова їхала до чоловіка в далекі Нерчинські рудники, Пушкін передав через неї славнозвісного «Листа у Сибір» (1827), у якому, звертаючись до друзів-засланців, провіщав:

На глибині сибірських руд
Терпите у гордому мовчанні:
Не пропаде ваш скорбний труд
І дум високих поривання.

Залізні пута опадуть,
Темниці рушаться, і воля
Заблеще вам на видноколі,
І меч брати вам оддадуть

[З, с. 124].

(Переклад М. Рильського)

Революційно-визвольні ідеї декабристів, як і волелюбна пушкінська муза, благотворно позначилися на творчості основоположника нової української літератури Т. Г. Шевченка (1814—1861). Великий український Кобзар шанобливо схилявся перед пам'яттю апостолів-мучеників і захоплювався мужністю цих, як він казав, «перших російських благовістителів свободи».

Звичайно, про декабристів Шевченко чимало чув, коли ще юнаком потрапив до Петербурга, а пізніше був особисто знайомим з деякими з них. Так, влітку 1843 р. під час подорожі на Україну молодий поет у селі Мойсівці познайомився з О. В. Капністом (сином В. Капніста, автора «Ябеды», «Оды на рабство»

та ін.). У молоді роки О. Капніст був офіцером-декабристом. За участь у декабристському русі притягувався до судової відповідальності, кілька місяців провів у Петропавловській фортеці.

О. В. Капніст познайомив Шевченка з родиною Репніних-Волконських. У їхньому маєтку поблизу Яготина поет провів кілька незабутніх місяців [4, с. 124—125]. Тут все нагадувало про декабристів. Адже хазяїн маєтку М. Г. Репнін-Волконський, людина прогресивних переконань, доводився рідним братом відомому декабристу С. Г. Волконському. В родині Репніних-Волконських виховувався син С. Волконського. По «височайшому повелінню», М. Г. Репніна-Волконського було зміщено з губернаторського поста як неблагонадійного, і він доживав свій вік у тихому, провінціальному Яготині.

Знайомство і перебування Шевченка в родині Репніних, де ще такими свіжими і живучими були вільнодумні ідеї декабризму, не могли не зміцнювати й поглиблювати його революційних переконань. Саме в цей час, як заявляв поет, він почав «прозрівати», тобто братися за написання гостро політичних, сатирико-революційних творів.

У Яготині Шевченко написав російською мовою поему «Тризна», в якій, як відомо, прославляється декабристський рух. Цей твір («мечты о рае») поет присвятив своїй подрузі В. Репніній—онуці декабриста С. Г. Волконського. Шевченкова «Тризна» за своїм ідейним задумом близька до творів поета-декабриста К. Рилеева. Варто згадати, що одноіменну поему написав на засланні у 1828 р. і присвятив її своїм друзям-декабристам російський поет О. Одоєвський [5, т. 3, с. 150].

Чільне місце приділено уславленню декабристів у революційній poemі Шевченка «Сон» (1844). Автор називає їх «царями волі», а їхні революційні ідеї — «рожевими квітами». Уявно пролітаючи в думках над заметеними снігами сибірськими просторами, поет бачить, як каторжники-декабристи виносять з нір золото (відомо, що чимало декабристів-засланців працювали в золотих копальнях Сибіру), щоб «пельку залити» неситому володареві. Та сатрапи безсилі були вбити революційні ідеї декабризму, «цар волі» — незламний, непоборний:

Цар всесвітній! Цар волі, цар
Штемпом увінчаний!
В муці, в каторзі — не просить,
Не плаче, не стогне!
Раз добром нагріте серце
Вік не прохолоне!

[6, т. 1, с. 215].

Поет-революціонер наголошує на популярності та безсмерті високих дум і благородних поривань декабристів. Їхні ідеї необхідно сіяти, популяризувати серед народу. Звертаючись до уявного «царя волі», тобто декабриста, автор запитує у нього:

А де ж твої думи, рожеві квіти
Доглядані, смілі, викохані діти
Кому ти їх, друже, кому передав?
Чи, може, навіки в серці поховав?

І тут же сам дає стверджувальну відповідь:

О, не ховай, брате! Розсип їх, розкидай!
Зійдуть, і ростимуть, і у люди вийдуть!

[6, т. 1, с. 216].

Палку любов до декабристів, віру у торжество їхніх волелюбних ідей Шевченко проніс і через казематські мури, і через солдатську казарму, і через дикі казахські степи. Повертаючись із заслання, у Нижньому Новгороді Тарас Григорович познайомився з декабристом І. О. Анненковим. У місті над великою російською рікою зійшлися шляхи двох засланців-страдників: росіянина й українця. Про цю незабутню зустріч український поет записав у своєму «Щоденнику» («Журнале»): «У Якоби (знайомий Шевченка. — П. Л.) же вистрілює я і благоговейно познайомився з повертаючимся з Сибіри декабристом, с Иваном Александровичем Анненковым. Седой, величественный, кроткий изгнанник в речах своих не обнаруживает и тени ожесточения против своих жестоких судей, даже добродушно подтрунивает над фаворитами коронованного фельдфебеля (царя. — П. Л.) Чернышовым и Левашовым, председателями тогдашнего верховного суда. Благоговейно перед тобою, один из первоизбранных наших апостолов!» [6, т. 3, с. 201].

Тоді ж, восени 1857 р., у Нижньому Новгороді Шевченко, побачивши на обгортці герценівської «Полярной звезды», що розповсюджувалася в Росії нелегально, барельєфне зображення п'яти страчених декабристів, зробив такий хвилюючий запис: «...Портреты первых наших апостолов-мучеников (підкр. наше. — П. Л.) меня так тяжело, грустно поразили, что я до сих пор еще не могу отдохнуть от этого мрачного впечатления. Как бы хорошо было, если бы выбить медаль в память этого гнусного события (мається на увазі страту декабристів. — П. Л.). С одной стороны — портреты этих великомучеников с надписью «Первые русские благовестители свободы», а на другой стороне медали — портрет неудобозабываемого Тормоза (Миколи І. — П. Л.) с надписью «Не первый русский коронованный палач» [6, т. 3, с. 207].

До речі, українські буржуазні націоналісти не раз робили спроби відокремити Шевченка від загальноросійського визвольного руху, протиставити його передовій російській культурі і літературі. Та марними були їхні намагання! Великий Кобзар був революціонером-інтернаціоналістом, другом й однодумцем передових російських діячів, щирим шанувальником високих культурних і революційних здобутків братнього російського народу. Не випадково він і Пушкіна, і Лермонтова, і Гоголя, і Салтикова-Щедріна, і декабристів вважав своїми, українськими.

Отож, вирвавшись із заслання, Шевченко ще з більшою революційною пристрастю й одвертістю заговорив про «перших російських благовісників свободи». Тоді ж у Нижньому Новгороді Тарас Григорович написав відомі революційні поеми «Неофіти» і «Юродивий», в яких ще раз гнівом і ненавистю затаврував «коронованого палача» Миколу Палкіна й уславив «споборників святої волі». В образі лютого Нерона (поема «Неофіти») розвінчано самодурство і деспотизм російського самодержця, який дико знущався над неофітами-декабристами — «дітьми святої волі» і «святими мучениками», закутими у кайдани.

В поемі «Юродивий» поет-атеїст проклинав «всевидящее око», тобто неіснуючого бога, за те, що воно байдуже дивилося звисока, як сотнями гнали в Сибір святих невільників. Подібно до того, як і в поемі «Сон», автор хоче поплинути на Сибір, щоб вивести з нір і показати усім людям героїв-декабристів:

А я поплину на Сибір,
Аж за Байкал; загляну в гори,
В вертепи темнії і в нори,
Без дна глибокії, і вас,
Споборники святої волі,

Із тьми, із смрада, із неволі
Царям і людям на показ,
На світ вас виведу надалі
Рядами довгими в кайданах...

[6, т. 1, с. 541].

І великий співець України виконав священну обіцянку. Він, як і геніальний Пушкін, вписав своїми високохудожніми поетичними творами на скрижалі історії безсмертні імена перших російських революціонерів.

Список літератури: 1. *Ленін В. І.* Повне зібрання творів. 2. *Декабристи.* М.—Л., 1951. 3. *Пушкін О.* Лірика. К., 1969. 4. *Кирилюк Є. Т. Г.* Шевченко. К., 1959. 5. *Історія української літератури* у 8-ми т. К., 1968. 6. *Шевченко Т.* Повна збірка творів у 3-х т. К., 1949.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В статье показаны связи А. С. Пушкина с декабристами, влияние взглядов и идей «дворянских революционеров» на творчество великого поэта. Пламенным певцом декабризма был также основатель новой украинской литературы Т. Г. Шевченко. «Первых русских благовестителей свободы» украинский Кобзарь воспел во многих своих революционных произведениях («Сон», «Тризна», «Юродивый», «Неофиты» и др.). Волнующие записи о декабристах оставил Т. Г. Шевченко и в своем «Дневнике» («Журнале»).

Атеїстичні погляди Т. Г. Шевченка в ідейному єднанні з революційно-демократичною думкою Росії

Для глибокого осмислення сучасного етапу розвитку багатонаціональної культури радянського народу значний інтерес становить аналіз процесу єднання прогресивної філософської і суспільно-політичної думки народів нашої країни в минулому.

Спільність соціально-економічних умов розвитку російського та українського народів визначили спільність шляхів розвитку передової суспільно-політичної, філософської, атеїстичної думки і всього культурного життя народів-братів. Це, зокрема, стало визначальним і для ідейного єднання революційної демократії Росії і України в боротьбі проти релігії і церкви як невід'ємної складової їх загальної боротьби за ліквідацію всіх форм поневолення і експлуатації, за революційне оновлення світу.

Великий син українського народу Т. Г. Шевченко виступив на арені політичної та літературної діяльності в той період історії Росії і України, коли, за визначенням В. І. Леніна, «...усі суспільні питання зводились до боротьби з кріпосним правом та його залишками» [2, т. 2, с. 497]. Цій боротьбі поет присвятив усе своє життя.

Безпосередніми джерелами революційності та атеїзму Т. Г. Шевченка були зростаючі революційні настрої, боротьба широких мас проти кріпосництва і самодержавства, народна творчість, в якій проявився протест трудящих проти релігії, церкви і духовенства як захисників експлуаторських класів.

Велике значення у створенні цілісної системи революційно-демократичних, матеріалістичних і атеїстичних поглядів Т. Г. Шевченка мали його ідейні зв'язки і організаційне зближення з російськими революційними демократами — В. Г. Бєлінським, О. І. Герценом, М. О. Добролюбовим, М. Г. Чернишевським та ін.

Дослідження особливостей світогляду поета, зокрема його атеїстичних поглядів, які формувались і розвивались у нерозривному зв'язку з всеросійською революційно-демократичною ідеологією, має важливе значення для правильного розуміння процесів, які відбувались у духовному житті українського народу в середині минулого століття, шляхів його дальшого розвитку, а також для боротьби проти різноманітних фальсифікацій історії суспільно-політичної думки на Україні в минулому і сьогодні.

Намагаючись підірвати історично складену єдність українського і російського народів, клерикально-націоналістичні ідео-

логи зображають видатних представників революційного демократизму України богобоязливими християнами, ідейно ворожими російським демократам, заперечують їх революційність. Одним із проявів такої фальсифікації є перекручення ідейної спадщини Т. Г. Шевченка, якого намагаються показати «націоналістичним ідеологом», «політичним опонентом і супротивником» російських революційних демократів, лібералом і смиренным проповідником християнського братолюбства [8, с. 230—238]. На основі подібних демагогічних тверджень робляться антинаукові висновки, ніби «світогляд Шевченка в цілості має християнський характер». Але, щоб читач не подумав, що поет вірив у «російського бога», для нього вигадується «український національний бог» [9, с. 68]. Тлумачачи націю як тільки духовну сутність, інтегруючим началом якої є релігійні почуття, фальсифікатори штучно вигадують безглузді теорії про так звану українську релігійність, що є відмінною від російської релігійності, щоб тим самим протиставити два братні народи. Причому у цих реакційних концепціях привертає увагу спроба довести «зверхність», «месіанізм» українського народу, видатні представники якого ніби відобразили в своїй творчості цю рису українців, дану їм богом. Таким чином, матеріаліст і атеїст Т. Г. Шевченко, поборник дружби народів в інтерпретації клерикально-націоналістичних ідеологів перетворюється в релігійно-ідеалістичного мислителя, ворога всього неукраїнського [19].

Непереконливими є також твердження деяких радянських дослідників світогляду Т. Г. Шевченка про те, що поет лише «наблизився до атеїзму», а «революційно-демократичні переконання у нього поєднувались з релігійно-ідеалістичними поглядами на світ» [13, с. 95]. Причиною таких спрощених трактувань є ігнорування конкретно-історичного підходу в оцінці специфіки і особливостей форм вираження поглядів мислителя. Не слід забувати, що Шевченко не писав спеціальних філософських творів, він перш за все виступав як поет, який у своїх художніх творах нерідко вживав алегорію і характерну для свого часу символіку. Можна погодитись з думкою, висловленою на сторінках журналу «Философские науки», що дійсно не завжди в художніх образах Шевченка ясно і однозначно сказано про релігію. Окремі вислови, якщо взяти їх ізольовано, можуть бути витлумачені як пантеїзм або навіть як релігійні погляди. Однак при цьому треба бачити визначальну лінію його світогляду, а вона, безсумнівно, атеїстична [14, с. 85].

Це добре зрозумів ще І. Я. Франко, який писав, що слова «бог», «божий» і т. п. є у Т. Г. Шевченка радше поетичною фразою, образним реченням, вони не мають ніякого догматичного релігійного значення [15, т. 17, с. 18]. У його творах немає «...ані містицизму, ані фаталізму, ані месіанізму, є тільки високолюдське розуміння життя й історії та вогненна любов до великих ідей добра, справедливості й любові» [15, т. 17, с. 39].

Академік О. І. Білецький писав, що вживання Кобзарем релігійної термінології в революційно-демократичних виступах не можна вважати поступками ідеалізму і релігії. Навпаки, популярні тоді в народі біблійні образи робили більш доступними для нього полум'яні заклики поета [4, т. 2, с. 286].

У статті «Про ставлення робітничої партії до релігії» В. І. Ленін вважав допустимим, якщо «...людина, яка виступає перед робітничою масою, говорить так, щоб бути зрозумілим... в термінах найбільш звичайних для нерозвиненої маси» [2, т. 17, с. 396]. Ця ленінська думка має методологічне значення і для з'ясування нашого питання. Адже і сам Шевченко писав: що

Не ймуть нам віри без Христа,
Не ймуть нам віри без попа,
Раби, невольники, недужі!
[18, т. 2, с. 345]

Важлива риса атеїстичного світогляду Кобзаря — заперечення ідеї бога і загробного життя. Уже в одному з ранніх своїх віршів «Сон» («У всякого своя доля») поет писав, звертаючись до поневолених мас:

...Немає
Господа на небі!
А ви в ярмі падаєте
Та якогось раю
На тім світі благаєте?
Немає! Немає!
[18, т. 1, с. 240].

Характерно, що Шевченко виступив проти релігії не з позицій формально-логічних міркувань, як це робили атеїсти минулих і сучасної йому епох, а шляхом вираження передових настроїв революційного селянства, тобто вкладав у свої атеїстичні ідеї класовий зміст. Його войовнича антирелігійна і антиклерикальна діяльність була однією із складових частин загальної боротьби за знищення всіх форм поневолення і експлуатації, за революційне визволення трудящих. Саме це і було визначальним моментом в організаційному зближенні і ідейному єднанні поета з революційними демократами Росії.

Йдучи у руслі всеросійської революційної демократії Т. Г. Шевченко веде боротьбу з найрізноманітнішими проявами релігійного мракобісся, яке було важливою ідеологічною зброєю самодержавно-кріпосницької монархії, її духовною опорою. В. Г. Белінський, як відомо, гаряче протестував проти реакційних тверджень про нібито глибоку релігійність російського народу, що мало принципове значення для викриття «теорії офіційної народності». Російський народ не такий, писав видатний критик, містична екзальтація зовсім не в його натурі; у нього надто багато для цього здорового глузду, ясності і позитивності в розумі [3, т. 10, с. 215]. Росії, на думку Белінського, потрібні не проповіді і молитви, а просвіта і революційні перетворення.

Ще в Кирило-Мефодіївському товаристві Т. Г. Шевченко рішуче боровся проти поглядів його ліберальної частини, яка намагалася примирити і поєднати науку з релігією, а замість освіти проповідувати серед народу християнське вчення. Поет-революціонер розумів, що опутані релігійним туманом народні маси не зможуть піднятися на боротьбу за волю. Він активно виступав за розвиток народної освіти і культури, вважаючи, що поширення в народі грамотності — це «первый свободный луч света, могущий проникнуть в сдавленную попами невольничью голову» [18, т. 5, с. 128]. Саме тому, оцінюючи роботу відомого російського вченого В. І. Даля над перекладом Апокаліпсиса російською мовою, Шевченко записав у «Щоденнику», що не розуміє «с какой же целью такой умный человек, как Владимир Иванович, переводил и толковал эту аллегорическую чепуху» [18, т. 5, с. 131]. За словами М. С. Лескова, з осудом зустрів Кобзар друге видання граматики П. Куліша, в якій основна увага приділялась релігійному вихованню, називаючи її «книжицею», невідомо для кого написаною, тільки не для тих, кого потрібно навчити розуму [10, т. 10, с. 9].

Засуджуючи містико-релігійну концепцію в поглядах на історію і викриваючи реакційну роль релігії в суспільному розвитку, Т. Г. Шевченко писав: «Если б люди следовали постулатам религии, — то они не могли бы развиваться и вечно прозябали бы в неволе» [6, с. 148].

У важких умовах панування церковно-феодальної ідеології, коли всяка атеїстична думка переслідувалась як злочин, революційні демократи виступали з викриттям політичної суті державної церкви. М. Г. Чернишевський, обходячи рогатки цензури, показував на прикладі Іспанії, що панування церкви призвело до зменшення народонаселення, освіти, до збільшення бідності.

Т. Г. Шевченко, викриваючи союз православної церкви з самодержавством, відзначає в «Щоденнику», що царизм зміцнювався на началах Христової заповіді, а православ'я завжди становило головний вузол, тобто міцну опору царської політики [18, т. 5, с. 95]. У поемі «Кавказ» він яскраво змальовує служителів православної церкви, які освячували загарбницьку політику російського царизму, проголошували свої молитви «за кражу, за війну, за кров».

На прикладах з історії України поет показує антинародну діяльність як православної, так і католицької церкви. Уже в поемі «Гайдамаки» він звертає увагу на те, що «старих слов'ян діти впились кров'ю через католицько-єзуїтську пропаганду». Глибоким антиклерикальним змістом пройняті строфи поеми «Єретик», в якій Шевченко показав, що Ватікан є знаряддям загарбників і гнобителів. Він, зокрема, викриває Ватікан як найлютішого ворога слов'янських народів, який, прикриваючись святим хрестом, вміло і тонко, жорстоко і безсердечно знищував тих, хто боровся за незалежність і свободу, за розвиток

науки і культури народів. Поневолювати український народ Ватикану допомагала унія, до прийняття якої, пише Шевченко, братались козаки з ляхами, аж поки єзуїти не розлили широке море сліз і крові, порізли, розвели народи.

Думку про те, що релігія і церква завжди охороняли інтереси експлуататорів, Шевченко багато разів висловлював у своїх творах, виступаючи як одностудець російських революційних демократів. В. Г. Белінський писав, що церква завжди була опорою батога і угодницею деспотизму, поборницею нерівності, підлесником влади, ворогом і гнобителькою братства між людьми. О. І. Герцен вказував, що релігія завжди підтримувала монархів, а монархи — релігію, що без бога нема й царя і що земний цар передбачає небесного.

У вірші «Якби ви знали паничі...» поет змальовує яскраву картину зв'язку між релігією і пануючими класами, вказує на те, що релігія освячує гніт трудящих:

(Бо без твоєї, боже, волі
Ми б не нудились в раї голі)
А може й сам на небеси
Смієшся, батечку, над нами
Та може радишся з панами,
Як править миром!

[18, т. 2, с. 230].

Великої сили досягає Шевченкова критика антинародної соціальної суті релігії у саркастичному зверненні до самого «всевидящого ока». Осудивши царизм за розправу над декабристами, «поборниками священної волі», поет звертається до «всесильного» бога:

А ти, всевидящее око!
Чи ти дивилося звисока,
Як сотнями в кайданах гнали
В Сибір невольників святих,
Як мордували, розпинали

І вішали. А ти не знало?
І ти дивилося на них
І не осліпло. Око, око!
Не дуже бачиш ти глибоко!

[18, т. 2, с. 281—282].

Для викриття релігійної містики поет використовує також євангельські сюжети і образи, вкладаючи в них реальний, «земний» зміст. Так в поемі «Марія», яка своїм ідейним замислом ніби продовжила «Неофітів» і, на думку академіка О. І. Білецького, писалась під впливом М. Г. Чернишевського, а через нього і Фейербаха [4, т. 2, с. 286], образ Христа — це образ борця за правду, за щастя людей тут, на землі, це своєрідне втілення ідеї справедливості і самопожертвування, насичене цілком життєвим змістом. Приблизно в такому ж розумінні сприймав Христа матеріаліст і атеїст В. Г. Белінський, який в листі до М. В. Гоголя писав, що він перший провістив людям вчення свободи, рівності і братерства, і мучеництвом відзначив, ствердив істину свого вчення [3, т. 10, с. 214].

Безперечно, що в спробі «демократичного» тлумачення Євангелія проявилась певна обмеженість атеїстичних поглядів Шевченка, який, як і всі соціалісти-утопісти, протиставляв ідеалі-

зоване раннє християнство сучасному, а В. Г. Белінський, наприклад, з першим пов'язував «вчення свободи, рівності і братерства» [3, т. 10, с. 214], а з другим — «тьму, морок, ланцюги і батіг» [3, т. 12, с. 250]. Однак на відміну від західноєвропейських соціалістів-утопістів революційні демократи Росії і України і, зокрема, Шевченко майбутнє людства бачили не в реставрації євангельських «істин», а в просвіті і революційній боротьбі за новий суспільний лад.

Антикріпосницькі та антирелігійні ідеї Т. Г. Шевченка особливо посилюються під впливом творів М. Г. Чернишевського і М. О. Добролюбова. В останні роки він пише багато поезій атеїстичного спрямування і серед них такі, як «Я не нездужаю, нівроку...», «Марія», «Осії. Глава XIV», «Світе ясний! Світе тихий!» та ін.

Ще М. П. Драгоманов зазначав свого часу, що в 1859 р. в Петербурзі Шевченко почав уже вириватись за межі християнства в цілому, а не тільки візантійства. І сталося це завдяки найглибшому протестові проти безправ'я на землі, і що в Петербурзі Шевченко зустрівся з течією суспільної думки, яка звала людей читати Герцена, Фогта, Бюхнера, Фейербаха та ін. [7, с. 49].

Є. С. Шабліовський правильно підкреслює, що Шевченко, зближаючись з представниками революційної боротьби російського народу, зовсім не відходив від завдань соціального і національно-визвольного руху на Україні. Тому він і йшов до Герцена та Чернишевського, що зустрічав у них дійову, реальну підтримку тій справі, якій присвятив все своє життя. Значення Шевченка як великого поета в результаті творчої дружби і бойового єднання його з російськими революційними демократами ще більш зросло [16, с. 11]. Саме в цьому виявилась сила і прогресивність Кобзаря, який, за оцінкою П. А. Грабовського, «пліч-о-пліч йшов з кращими умами і діячами Росії в епоху, яка передувала періоду реформ, і робив на Україні ту велику загальноросійську справу оновлення, яка без нього не мала б тут свого апостола» [5, т. 3, с. 165].

Можна погодитись з думкою радянських шевченкознавців про те, що суспільно-політичні терміни «візантійський бог», «візантійство», якими Кобзар користується у своїх віршах останніх років для викриття режиму самодержавства і кріпосництва, беруть свій початок не лише від О. І. Герцена, а також від листа В. Г. Белінського до М. В. Гоголя, в якому ці терміни у їх новому революційно-демократичному розумінні були застосовані вперше [12, с. 102].

Цілком можливо, на наш погляд, допустити, що Шевченкове «не жди сподіваної волі — вона заснула» певною мірою переформується з «апатичним напівсном Росії», про який пише Белінський у листі до Гоголя. Хоч Росія ще у напівсні, спить і воля, однак вже наближаються соціальні зміни. Щоб вони швидше здійснилися — необхідно знищити кріпосне право, до

такого висновку приходить Белінський. Треба «добре вигострити сокиру — та й заходитесь вже будить», — пише Шевченко.

Вся суспільно-політична діяльність Шевченка, вся його творчість, починаючи вже від поеми «Гайдамаки», була пронизана ідеєю селянської революції, закликом «До сокири». Н. М. Чернишевська, висвітлюючи питання про те, від кого із вождів революційної демократії вперше міг піти образ «сокири» як символу революційного розв'язання протиріч кріпосницької системи, вважає, що саме у Шевченка він повинен був народитися раніше, ніж у інших [11, с. 65]. Більше того, як підкреслює М. С. Шагинян, Чернишевський, розуміючи значення величі Кобзаря як революціонера, мислителя і народного поета, гаряче прагнув зустрітися з ним. І саме від Чернишевського до Шевченка, а не від Шевченка до «Современника», вважає М. Шагинян, слід шукати шляхи взаємовідносин цих двох великих людей [17, т. 5, с. 270—272].

Безперечно, атеїзм українського поета був історично обмеженим, так само як обмеженим був його матеріалізм. Він не міг послідовно матеріалістично пояснити джерело віри і релігійності народних мас, розкрити ґрунтовно зв'язок релігії з суспільними відносинами. Цілком доречно буде віднести й до Шевченка думку Ф. Енгельса, висловлену з приводу оцінки революційних позицій М. Г. Чернишевського: «Коли в окремих випадках ми і бачимо у нього слабкі місця, обмеженість кругозору, то доводиться тільки дивуватись, що таких випадків не було далеко більше» [1, т. 22, с. 419]. Шевченко добре розумів соціальну функцію релігії і талановито показав, що вона є знаряддям обману і поневолення. Цим змістом атеїзм великого Кобзаря значно вплинув на дальший розвиток передової суспільно-політичної та філософсько-атеїстичної думки народів Росії.

У своєму непримиренному ставленні до устоїв самодержавно-поміщицької держави і релігії Т. Г. Шевченко був не одиний. Своєю творчістю він формував і направляв кращі сили української громадськості, ідейно виховував покоління українських передових діячів у дусі єднання і бойового співробітництва з революційним авангардом Росії. У цій співдружності знайшла своє високе і благородне втілення ідея дружби українського і російського народів, «...таких близьких і мовою, і місцем проживання, і характером, і історією» [2, т. 32, с. 334].

Список літератури: 1. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. 2. Ленін В. І. Повне зібрання творів. 3. Белинский В. Г. Полн. собр. соч. М., 1953—1959. 4. Білецький О. І. Збір. праць. У 5-ти т. К., 1965—1966. 5. Грабовський П. Збір. тв. у 3-х т. К., 1959—1960. 6. Дмитерко Я. Д. Общественно-политические и философские взгляды Т. Г. Шевченко. М., 1951. 7. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці. У 2-х т. К., 1970. 8. Колесник П. Н. Шевченко і націоналістична причепа. — У зб.: На засадах реалізму і народності. К., 1976. 9. Кравчук П. Листи з Канади. К., 1976. 10. Лесков Н. С. Собр. соч. в 11-ти т. М., 1956—1958. 11. Образотворче мистецтво, 1939, № 2. 12. Прийма Ф. Я. Шевченко и русская литература XIX века. М.—Л., 1961. 13. Масич И. Т. К вопросу о мировоззрении Т. Г. Шевченко. — Философ-

ские науки, 1973, № 6. 14. *Острянин Д. Ф.* та ін. Об атеизме Т. Г. Шевченко. — *Философские науки*, 1976, № 3. 15. *Франко І.* Твори. В 20-ти т. К., 1950—1956. 16. *Шаблиовский Е. С.* Т. Г. Шевченко и русские революционные демократы. К., 1975. 17. *Шагинян М. С.* Собр. соч. В 6-ти т. М., 1956—1958. 18. *Шевченко Т.* Повн. зібр. тв. В 10-ти т. К., 1939—1964. 19. *Шпак В. Т.* Сучасні фальсифікатори ідейної спадщини Т. Г. Шевченка. К., 1974.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Рассматриваются некоторые аспекты идейного единения атеистических взглядов Т. Г. Шевченко с революционно-демократической идеологией России.

Н. О. РАДВАНСЬКА, доц.,
Львівський університет

Пропаганда передової російської літератури та викриття царизму в журналі «Народ» (1890—1895)

В історії української революційно-демократичної журналістики, у вивченні російсько-українських літературних та громадсько-політичних зв'язків особливе місце належить журналу «Народ», який виходив з 1890 по 1895 р. Його організаторами й редакторами були Іван Франко та Михайло Павлик. Функціонування журналу пов'язане з виникненням «Русько-української радикальної партії», яка, оформившись у 1890 р., відіграла на початку своєї діяльності прогресивну роль, сприяючи у конкретно-історичних умовах Галичини розвитку демократично-селянського руху в кінці ХІХ ст.

Слід зазначити, що у журналістиці, історія якої нерозривно пов'язана з класовою боротьбою, «з історією демократичного і соціалістичного руху» [1, т. 25, с. 90], в цей час відбувається процес її дальшого розвитку як соціального інституту. Зокрема, йде формування й удосконалення нових типів видань, насамперед періодичних *політичних* органів. Одним з основних напрямів їх змісту стає розширення інформації про найважливіші сфери суспільно-політичного життя і боротьби, революційно-визвольний рух, пропаганда передової російської літератури та культури, з одночасним гострим викриттям гнобительської політики царизму. В умовах, коли австрійська реакція всіляко намагалась перешкодити проникненню у Галичину передових ідей з Росії й України, українські буржуазні націоналісти проповідували горезвісну «теорію відрубності», а реакційні москвофіли орієнтувались на Росію царистську, самодержавну — саме ця тема була однією з тих, які визначали напрям, позицію, значення друкованого органу.

На сторінках журналу «Народ» значне місце посідали матеріали, спрямовані на викриття гнобительської політики цісарської Австрії, реакційної суті українських буржуазних націоналістів, на розвінчання запроданських дій «новоерців», ганебної ролі Ватікану, клерикалізму та ін. [2, с. 5]. Умовно матеріали на цю тему можна об'єднати у групу матеріалів «про внутрішнє життя».

Іншу ж, особливу, групу публікацій становили різні за жанрами матеріали, пов'язані з «темою Росії», з інформацією про розвиток робітничого руху в світі, про суспільно-політичне життя Росії й України, з популяризацією передової російської культури, викриттям політики царизму. Значення цих матеріалів важко переоцінити: з їх публікацією пов'язувалось поширення передових, визвольних ідей, пропаганда соціалізму, робітничого руху. Вплив цих матеріалів посилювався тим, що вони вносили у маси і розвивали нові ідеї, сприяли пробудженню політичної і соціальної свідомості трудящих. Редакція дбала про доступність і дохідливість викладу, про те, щоб донести їх до свідомості тієї категорії читачів, до якої вони були звернені.

Одним з найважливіших завдань журналу була пропаганда ідей єднання з російським визвольним рухом, що, у свою чергу, було пов'язано з пропагандою ідей солідарності з визвольним рухом усіх слов'янських народів, робітничої солідарності, з пропагандою соціалізму як нового ладу. Чималою заслугою журналу була пропаганда і відстоювання прогресивної ролі передової російської літератури і культури, показ її благодірного впливу на розвиток культури українського народу. Слід зазначити, що протягом всього існування журнал не послаблював уваги саме до цих питань, продовжуючи тим самим традиції революційно-демократичної журналістики 70-х років XIX ст. *

Вивчення ідейно-тематичного змісту журналу дає можливість виділити кілька основних тематичних ліній, пов'язаних саме з «темою Росії»:

* В історії журналу можна умовно виділити два періоди: перший — з 1890 по вересень 1892 р., коли журнал видавав М. Павлик, а відповідав за редакцію І. Франко. Другий період — з кінця 1892 до 1895 р. (коли І. Франко виїхав до Відня, і видання «Народу» було перенесено до Коломиї, а з 24 листопада 1894 р. він знову виходить у Львові). Відсутність І. Франка не залишилась непомітною: потенціальні можливості видання дещо зменшуються. М. Павлик, на якого, по суті, лягла вся робота по підготовці і редагуванню журналу, докладає всіх зусиль до того, щоб забезпечити систематичний вихід «Народу». Про себе він пише в цей час: «...Я тепер усестороння машина: товмач, переписувач, поправляч чужих статей до «Народу» і «Хлібороба», коректор 5 видань, адміністратор 2 газет і яких 8 «фондів», старатель грошей на те, наполовину експедитор усяких тут видань, агітатор і т. д., і т. д.» [4, т. 7, с. 295]. Завдяки гідній подиву відданості справі, про яку сам Павлик писав, що вона «пече пекельно», мужньому доланню різних труднощів, в умовах майже повної відсутності кадрів, журнал функціонував систематично і безперервно.

1. Пропаганда передової демократичної російської літератури, її духовних надбань. Ця тема переплітається з викриттям реакційної політики москвофілів, які, не знаючи справжньої Росії, орієнтувались на Росію самодержавну, підтримуючи водночас і Австро-Угорську монархію, з викриттям народоців, їхньої реакційної програми «окремішності», «самостійного розвитку».

2. Викриття гнобительської політики царизму і пропаганда одного з найважливіших завдань — завоювання політичної свободи в Росії — як спільної мети, від здійснення якої залежала і свобода інших народностей, що населяли Російську імперію.

3. Поширення марксистських ідей, ідей наукового соціалізму, показ діяльності соціал-демократії.

4. Постановка у журналі «жіночого питання». Його також можна розглядати як таке, що «йшло з Росії». Журнал порушував це питання з метою активізації жіночого руху, необхідності розвитку його і поєднання з загальноросійським рухом.

Важливою для характеристики «Народу» та його «творчого обличчя» є така заява, зроблена редакцією у № 20 (1890): «Поезії і повісті будуть поміщуватись тільки такі, котрі мають глибше соціальне значення. «Народ» не може бути ані чисто наукою, ані хронікарською газетою, а мусить бути газетою, скажемо так, *суспільною*, живою, що має розбирати наше *суспільне* життя...» [5, № 20, с. 316] (курсив наш. — Н. Р.).

Чимале місце на сторінках «Народу» займала пропаганда прогресивної російської культури і літератури. Форми пропаганди — різні. Так, друкуються переклади художніх творів російських письменників: «Народна совість» Гл. Успенського (№ 1, 1890), казка «Сусіди» М. Салтикова-Щедріна (№ 7, 1890), оповідання М. Лєскова «На краю світу» (№ 12—15, 1890), Л. Толстого «Два старці» (№ 16, 1890), а також драма «Власть тьми» (№ 17, 18, 20, 22, 23, 1890).

Твори російських письменників журнал популяризував також шляхом вміщення рецензій на них. Так, у № 1 за 1890 р. була надрукована рецензія І. Франка на «Сочинения Глеба Успенського в двух томах», яку автор починав словами: «Ось золота книга, якій нема пари, мабуть, у жоднім письменстві цілого світу... Мучить і бентежить Успенський до глибини душі... Але та мука виходить читачеві на користь: вона чистить душу, як літня буря» [5, № 1, с. 16].

Шляхом вміщення оголошень, анотацій популяризувались твори революційного, антисамодержавного характеру. Так, у № 13—14 (1892) серед оголошень зустрічаємо: «...вийшов 2 вип. п. з. «Заграничная агитация» С. Степяка — про те, що кілька вона може помочи свободі в Росії, і чим їй повинні помагати росіяне». Крім того, значення прогресивної російської літератури аналізується у теоретико-історичних, полемічних статтях, яких чимало на сторінках журналу.

Спрямовуючи вістря критики проти реакційного москвофільства, викриваючи його політику і дії, редакція в особі І. Франка і М. Павлика показує одночасно Росію передову, її духовні надбання, виявляє саме до такої Росії своє ставлення. У статті «Нова еволюція серед москвофілів» М. Павлик високо оцінював значення російської літератури для Галичини. Він писав: «Великі генії російської літератури, як Тургенев, Достоевський, Толстой, Чернишевський, Добролюбов, Щедрін і інші, були *нашими учителями*, їх ідеї і погляди сталися у великій часті *нашими поглядами, нашими ідеями*. Вони научили нас дивитися на життя і розуміти його. Їх твори були для нас *дуже поучаючі*». Вказуючи, що дали твори цих письменників для галичан, М. Павлик підкреслював далі: те, чого «ми навчилися в російській літературі, як *скарб дорогий у серцю носимо*». І ще раз визначає: «Ми в Росії бачимо дві сили: з одною симпатизуємо, другу ненавидимо» [6, № 10—12, с. 184] (виділення наше. — Н. Р.).

В іншій статті журнал з новою силою підкреслював значення російської літератури, яка «багата не тільки на кількість творів, а і на кількість талантів», яка має «багато більший суспільний інтерес, ніж той, який мають відповідні національні літератури в житті найбільш поступових європейських народів...» [6, № 20—21, с. 339]. У росіян, зазначалось далі, література вбирає у себе все: це і філософія, і те, «що вони тямлять про суспільність, про людську особливість, про міжлюдські, сімейні та суспільні відносини».

Важливо відзначити, що зі сторінок журналу лунає вболівання за долю і стан літератури в Росії: «Але ж цензура душила й душить і російську літературу і не так далекий від нас той час, коли міністр освіти і шеф цензури гр. Уваров, котрий ще був освітніший многих російських чиновників, казав прилюдно: «Хоч би вже раз література російська зникла, спокійніше було б» [6, № 13—14, с. 199].

У статті «Русино-український націоналізм і радикали» із болем і сумом зазначалось, що «над сучасною російською думкою висить така вага, яка відповідає хіба тільки часам будівництва єгипетських пірамід» [6, № 20—21, с. 275]. Трохи пізніше журнал стверджує: «Для загалу русинів рос[ійська] література ще довго буде головним джерелом поступових думок, бо вона їм ближча, рідніша і змістом, і формою, ніж інші слов'янські та європейські літератури» [6, № 24, с. 342].

Коли націоналісти звинувачували І. Франка та М. Павлика у «маловаженні національної справи», яке виявлялося ніби в тому, що вони популяризували російську літературу і боролись за єдність з російським народом, то у відповідь на це редактори журналу у спільно написаній редакційній статті «Наше москвофільство» виразно і рішуче заявили: «Націоналізм, котрий би старався відгородити нас від такої спілки з освіченими народами, ми вважаємо напрямом шкідливим, китай-

ським» [6, № 3, с. 38]. І в іншій статті стверджували: «Управляти своїм суспільним життям міг би народ тільки тоді, коли би був уведений в життя в найширшій мірі ідеал соціалістичний» [6, № 1, с. 9].

Журнал піддає гострій критиці реакційне москвофільство. Викривальної сили сповнені слова: «Наші галицькі москвофіли перейняли від Росії тільки те, що найгірше і найнужденніше. Москвофілам подобається, що в Росії і цар, і військо, і чиновники, і поліція, і цензура — усе, усе руське, їм подобається в Росії абсолютизм, гніт політичний і національний, православ'є і т. д.» [6, № 22, с. 341].

«Народ» порушував і таке питання, як роль російської мови у майбутньому, підкреслюючи при цьому, що тоді це вже «буде не мова сучасної, а майбутньої Росії, не мова деспотичної, а безпремієнно вільної Росії». Але для цього потрібно «особливо поспішати зламати російську деспотію та звести на руїнах її дерево повної дійсної волі... пам'ятаючи добре, що тих, хто спізнюються, історія не чекає» [6, № 22, с. 344].

Чимало матеріалів, надрукованих у журналі, пройнято думкою про вільність, «котра все ж таки колись мусить наступити в Росії». Ставиться питання про завоювання політичної волі в Росії. Воно пов'язується із завоюванням свободи всіх народностей, які населяли Росію, з тим, що «треба спільно боротися за політичні права для Руси в Австро-Угорщині...». «Справа політичної волі в Росії важна не тільки для наших братів на Україні, а й для самих великоросів, як і для всіх народностей Росії — від неї залежить розвій народних має» [6, № 10—12, с. 185].

Слід вказати, що цьому питанню надавалося першочергового значення, свідченням чого є, зокрема, підготовка і випуск спеціального додатку до одного з номерів журналу — «Из России и для России», «писаного по-російськи і призначеного для росіян» *.

Тема викриття царизму — придушувача свободи, всього чесного і гуманного — знаходить на сторінках журналу чимале місце, відзначається гостротою висвітлення. При цьому використовуються різні жанри: статті, огляди, замітки, дописи, сатиричні вірші тощо. Так, починаючи з № 9 і по № 12 журнал друкує статтю під назвою «Десятилітне царювання Олександра III (Лист з України)». Кожна частина статті супроводжувалась епіграфом — рядками з сатиричного вірша Ол. Толстого «Велика Федора, да дура», в якому царська Росія змальовувалась як країна беззаконна, безправна, жандармська. У статті, зокрема, йшлося про три вірші Ол. Толстого — «Велика Федора, да дура», «Российское эхо», «Квартет», — які «обійшли всю Росію». У сатирико-пародійному тоні в них гостро викри-

* Див. про це статтю у зб.: Українське літературознавство, 1976, вип. 26, с. 47—54.

вався тогочасний стан Росії», в котрій панує дурний деспотизм і бідує безправний народ» [6, № 8, с. 129]. Автор, зокрема, показував становище преси, підкреслюючи, що царювання Олександра III «ознаменовано новим гонінням на пресу — «року 1882 видано «новые правила о печати», до котрих тепер додаються «прибавления» — про що писати, або як треба писати»; заборонено чимало ліберальних видань.

Характерним є те, що журнал практикує вміщення віршів-пародій. Так, у № 20—21 за 1891 р. надруковано «Гімн» — вірш-пародію, яскраво викривального характеру. Цей гімн-пародія, як відомо, друкувався згодом у багатьох виданнях РСДРП, вміщувався у листівках і робітничих журналах. Особливо популярним він був у період першої російської революції 1905 р. та в 1917—1918 рр. Пародія увійшла до збірки революційних пісень і поезій «Перед рассветом» *.

Наводимо текст цього вірша-пародії, створеного на мотив самодержавного гімну «Боже, царя храни»:

Боже, царя храни!
Деспоту долгие годы
Ты ниспошли.
Сильный жандармами,
Гордый казармами,
Царствуй на страх сынам
Руси бесправной,
Царь православный,
Царствуй на страх глупцам!
Враг просвещения,
В царстве хищения
Мирно живи!
Всех, кто свободу
Ищет народу,

Бей и дави!
Твой голодающий,
Вечно страдающий
Бедный народ
В храмах моления
Благословения
Все тебе шлет.
Время настанет,
Солнце проглянет,
Разбудит борцов...
Пользуйся временем!
Царствуй над племенем
Жалких рабов

[6, № 20—21, с. 277].

Надрукуванням цього «гімну» журнал мав на меті показати «сучасний стан Росії та її повелителя», збудити думку громадськості і підкреслював, що це треба зробити «особливо тепер, коли мільйони російського народу гинуть з голоду...» [6, № 20—21, с. 227].

Вміщував журнал і вірші, в яких звучали заклики до революційної боротьби: «вперед, вперед, сини родини!», «щоб вражою кров'ю залить борозди», «до зброї, громадо!» та ін. Символічною була назва вірша «Марсельеза по-українськи». Надіслав його до журналу «автор-земляк з Петербурга», який, за-

* Перше видання збірки вийшло у 1905 р. У 1917 р. ця збірка була видана вдруге з передмовою В. Д. Бонч-Бруевича. Високо оцінював пародію М. Горький. Вона увійшла до першого тому антології дожовтневої пролетарської поезії, що побачив світ у 1935 р. у виданні «Библиотека поэта» за редакцією Горького. У примітці до пародії зазначалося, що вона «как совершенно самостоятельная песня перепечатывалась в боевых социал-демократических изданиях» (Библиотека поэта, под редакцией М. Горького. Пролетарские поэты, т. 1. М., 1935, с. 338). [Цит. за: 3, с. 137].

значалось у примітці, задумався: «Чи не підійшло б наше українське слово замість французького» [6, № 22, с. 293].

І. Франко і М. Павлик глибоко розуміли спільність історичної долі українського і російського народів, постійно стежили за розвитком російського революційного руху, за всім, що відбувалось в Росії. Особливу увагу привертає діяльність російської соціал-демократії. Ось чому не випадковим є вміщення на сторінках журналу статті «Російські соціал-демократи». І. Франко вітає в ній діяльність російських соціал-демократів: «Соціал-демократи звертаються до пролетаріату російського, що живе по центрах промислових... Разом з Енгельсом бачать у повстанню пролетаріату велику суспільну революцію в Росії. Революція та іде раз у раз... пролетарій хапається до науки, до книжок, до думок революційних» [6, № 24, с. 326].

Говорячи про перспективи російського революційно-визвольного руху, І. Франко писав: «Тільки на робітниках і може опертися нова революційна партія в Росії, може вона бути тільки соціал-демократичною. Її першим ділом мусить бути завоювання політичної свободи в Росії. Революційна партія, зложена з самої інтелігенції, ніколи сего не зробить» [6, № 24, с. 326—327].

Слід зазначити, що у «Народі» (як пізніше і у журналі «Житє і слово») друкував свої твори Павло Грабовський, який надсилав їх з далекого Сибіру, місця свого заслання. У журналі були надруковані такі його статті, як «Дещо в справі жіночих типів» (№ 7—8, 1894), «Сектанти-українці в Сибіру» (№ 2, 5, 6, 1892), «Лист до молоді української» (№ 7—8, 1894). В останній статті, зокрема, публіцист рішуче виступає проти українського буржуазного націоналізму, закликає молодь: «Переійміться вищими ідеалами часу і несіть їх до люду, освітіть їх розум... прямуйте до вироблення волі» [7, № 7—8, с. 113].

Особливо велика заслуга П. Грабовського у посиленні жіночого руху. Саме його статті можна розглядати як першу постановку в українській журналістиці цього питання в аспекті активізації жіночого руху, необхідності участі жінки у суспільному житті, залучення її до справ загальнонаціональних. При цьому наголошується на тому, що «жіноцтву галицькому є чого повчитись у російського», що завдання їх спільні: примикати до всезагального руху, відгукуватись на його вимоги своєю участю, готувати себе до справжньої громадської діяльності, йти «туди, де стогнуть наші браття, де вічно труд, а бідняки...». Жінка-українка з Наддніпрянщини, зазначає П. Грабовський, йшла поруч із росіяною, «бо історія зв'язала їх докупі у тому рухові, і з цього погляду ми не добачаємо ніякої різниці між тією і другою...» [7, № 7—8, с. 108].

Таким чином, можна сказати, що матеріали про Росію і з Росії та України, взяті в цілому, визначали те, що журнал «Народ», номер за номером несучи соціально-політичну інформацію, набував революційно-демократичного характеру і спря-

мування. Надзвичайно важливо відзначити те, що журнал у своїй кращій, публіцистичній частині, спрямовував вістря критики проти українського буржуазного націоналізму, будь-яких проявів реакції всередині країни, а також проти гнобительської політики царизму.

Журналу належала чимала роль у поширенні та розвитку революційно-демократичних ідей. Він ставав тією трибуною, з якої лунали ідеї єднання з російським визвольним рухом, з Росією передовою, демократичною, ідеї спільного розвитку і спільних завдань українського і російського народів у боротьбі за майбутнє. Наближаючи це майбутнє, журнал вносив і свою частку у справу торжества історичної справедливості, у справу здійснення віковичного прагнення західноукраїнських трудящих про возз'єднання всіх українських земель.

Список літератури: 1. *Ленін В. І.* Повне зібрання творів. 2. *Дорошенко І. І.* Українська журналістика і критика другої половини ХІХ ст. Львів, 1965. 3. *Басс І.* Листи В. Засулич до Михайла Павлика. — У зб.: Радянське літературознавство, 1957, № 5. 4. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876—1895). У 8-ми т. Чернівці, 1911. 5. Народ, 1890. 6. Народ, 1891. 7. Народ, 1894.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Стаття посвящена аналізу ідейно-тематического содержания журнала «Народ» (1890—1895), организаторами и редакторами которого были И. Франко и М. Павлик, в первую очередь, как трибуны, с которой звучали призывы к единению с Россией, ее передовой культурой и литературой, революционно-освободительным движением, а также остро разоблачалась жестокая политика царского самодержавия.

Є. І. СОХАЦЬКА, доц.,
Кам'янець-Подільський педінститут

До питання про дебют Марка Вовчка в «Современнике» (1861)

(«Жили да были три сестры»
в контексті белетристики журналу
кінця 50-х—початку 60-х років ХІХ ст.)

Повість «Жили да были три сестры»*, якою Марко Вовчок дебютувала у «Современнике» (1861, № 9, 11) — неzapepечне творче досягнення письменниці, свідчення дальшого поглиблення її революційно-демократичних переконань. У творі розробляється актуальна для літератури 50—60-х років ХІХ ст. проблема позитивного героя.

* Під назвою «Жыли да были три сестры» повість була опублікована в «Современнике». У саратовському прижиттєвому виданні творів Марка Вовчка 1898 р. повість озаглавлена «Три сестры».

Треба сказати, що дослідники творчості письменниці (Н. Крутікова, М. Бернштейн, О. Засенко, А. Недзвідський, Л. Семенова та ін.) віддають належну увагу згаданій повісті, відзначаючи її новаторський зміст і політичну злободенність. Разом з тим є ряд моментів ще недостатньо висвітлених, з'ясування яких допоможе зрозуміти ідейно-художню вартість твору, а одночасно і творчості письменниці 60-х років. Так, видається доцільним зіставити повість «Жили да были три сестры» з творами «Современника» кінця 50—початку 60-х років, у яких висвітлюється питання позитивного героя в плані виявлення як ідейно-художньої співзвучності цих творів, так і своєрідності повісті, а в ширшому плані — ступеня вагомості її у російському літературному процесі тих років.

«Современник» — орган російської революційної демократії 50—60-х років XIX ст., одне з найпрогресивніших видань того часу, — дбав про високий ідейний рівень усіх відділів журналу і в першу чергу — відділу словесності. Тут були опубліковані кращі твори російської літератури 50—60-х років: романи І. Тургенева, поезії М. Некрасова, сатири М. Салтикова-Щедріна тощо.

Видрукована при сприянні М. Добролюбова і М. Чернишевського в дев'ятій і одинадцятій книжці журналу за 1861 р., повість Марка Вовчка, як відомо, була співчутливо зустрінута в колі «Современника». Письменниця поєднала свою долю з табором російської революційної демократії саме в той час, коли в журналі відбулося різке розмежування сил [4, с. 69—95, 163—225, 215—225]. Хоча М. Некрасов приклав максимум зусиль, щоб утримати в журналі провідних російських літераторів, розрив між революційно-різночинським крилом «Современника» і лібералами був неминучим у революційній ситуації, що назривала в 50-х—на початку 60-х років XIX ст. [3, с. 136—163]. «Современник» не поступився своїми революційними переконаннями і залучив до співробітництва цілий загін революційних різночинців, активно пропагуючи їхню творчість. До числа «новых, свежих деятелей» було зачислено і Марка Вовчка [10, № 12, с. 20].

Співробітництво письменниці в переломний в історії «Современника» момент і було одним із свідчень її тісного зв'язку з загоном революційної демократії.

В кінці 50-х—на початку 60-х років XIX ст., в період наростання революційного руху в країні, увагу Марка Вовчка привертає діяльність «нових людей» — самовідданих революціонерів. Знайомство з О. Герценом, М. Огарьовим, Т. Шевченком, дружні відносини з М. Чернишевським і М. Добролюбовим, дружба з польськими емігрантами та участь у політичній діяльності [8, с. 157—207] сприяли розширенню ідейного кругозору письменниці, допомагали їй наочно переконатись в силі і життєвості революційних ідей. Від поетизації народних низів, їх кращих представників (Прокіп, Назар, Маша) до утвер-

дження революціонера-професіонала (Григорій Саханін — «Жили да были три сестры») — така еволюція позитивного ідеалу в творчості Марка Вовчка на початку 60-х років.

Питання про героя часу, точніше героя літератури, набуло особливої гостроти в кінці 50-х—на початку 60-х років XIX ст. Революційні демократи, зокрема М. Чернишевський та М. Добролюбов, приділяли велику увагу цій проблемі, надаючи їй революційного змісту. Майже в усіх її виступах постійно звучить думка про те, що російська література повинна перейти від викриття дрібних недоліків до «винесення вироку дійсності», до утвердження позитивних образів, героїв-борців, для яких великі подвиги є життєвою потребою. Статті революціонерів-демократів підводили читача до розуміння необхідності заміни як героя часу, так і всього суспільного ладу*.

Вимоги і настанови революційно-демократичної критики щодо зображення позитивного героя знаходили відповідну реалізацію в тогочасному літературному житті. За справедливим твердженням дослідника В. Єрмилова, в російській літературі 50—60-х років особливо активно зображуються ідеали, накреслюється позитивна програма життя, створюються «художественные проекты жизни людей на земле» [5, с. 11]. На сторінках «Современника» протягом 1859—1861 рр. було вміщено ряд творів, які неоднаково щодо ідейної переконливості й художньої довершеності висвітлюють проблему позитивного героя. В деяких з них виступають не повнокровні образи «нових людей», а лише бліді тіні: «Две жены» С. Федорова — 1859, № 7; «Вопрос» А. Рончевського (за підписом Ер. Б-ша) — 1859, № 9. Епізодичний образ «заезжего господина», що появляється в кінці твору («Две жены»), його глумливі репліки з приводу скандальної історії кохання полковника Авроріна видають у ньому представника іншого, передового кола людей, морально-етичні норми якого йдуть врозріз з лицемірною мораллю пануючого класу.

Вартий уваги і образ лікаря-оповідача («Вопрос»), що, приступаючи до службових обов'язків замолоду, був сповнений бажання служити суспільству чесною працею, повною самовіддачею благородній професії. Однак образи ці багато в чому схематичні і не могли задовольнити вимоги бурхливого часу передреформної доби, запитів передових читачів. Актуальною й ідейно обумовленою була потреба в зображенні людей не тільки слова, а й діла. Про це вдало сказав письменник, що не поділяв «крайнощів» програми революційно-демократичного «Современника», — І. Тургенєв. В його романі «Дворянское

* Докладніше про це див.: Бурсов Б. И. Русские революционные демократы о положительном герое. Л., 1953; Золина Н. А. Проблема положительного героя в критике Н. А. Добролюбова. Автореф. дис. канд. филол. наук. Л., 1954; Волков В. П. Проблема положительного героя в критике Н. А. Добролюбова. Учен. зап. ЛГПИ им. Герцена, т. 184. Л., 1958; Егоров Б. Ф. Споры о литературных героях. — Очерки по истории русской литературной критики середины XIX века. Учебн. пособие. Л., 1973.

гнездо» («Современник», 1859, № 1) кращі люди з дворянського середовища (Лаврецький, Ліза), хоч і зображені з симпатією, проте сприймалися як представники старої дворянської Росії, які, в кінцевому підсумку, втрачають зв'язок з сучасним життям, занурюються в бездіяльність. Символічне закінчення роману із закликом до активності молодого покоління ніби відбило прагнення «Современника» бачити діяльних людей героями часу [12, т. 7, с. 293].

Значним досягненням у висвітленні позитивного героя була повість О. Плещеева «Две карьеры» («Современник», 1859, № 12). Тут продовжує звучати один з провідних мотивів творчості письменника — мотив демократичної громадської діяльності. Молодий Костін, закінчивши університет, прагне трудитися і застосувати свої сили на користь людям. Та добрі наміри юнака-ідеаліста розбиваються об мур закоснілої феодальної дійсності. Ні служба чиновником у провінції, ні робота учителем у поміщицькому домі не сприяють виявленню творчої індивідуальності героя. Соціальна несправедливість, гнітючі умови навколишнього середовища рано підривають сили енергійного юнака і стають причиною його загибелі. Мотиви суму і скорботи, що звучать у повісті, є характерними для творчості О. Плещеева. Письменник схиляється перед мужністю різночинця, кличе його на подвиг, однак він бачить силу ворожих обставин і змальовує своїх героїв зломленими і переможеними. В минулому петрашевець, в 50—60-ті роки близький до революційно-демократичного кола «Современника», О. Плещеев не був вільним від ліберальних ілюзій, йому властива суперечливість світогляду. Це і було однією з причин, чому письменник не зміг піднятися до створення вищого типу «нової людини» — революціонера-демократа [1, с. 13].

Революційно-демократична критика вказувала на слабкість ідейно-художнього зображення героїв-різночинців у О. Плещеева. М. Добролюбов після появи повісті «Две карьеры» опублікував у «Современнике» рецензію на його твори під назвою «Благонамеренность и деятельность» (1860, № 7). Він критикував пасивність героїв письменника, їх недостатній ідейний рівень. М. Добролюбов наполегливо закликав літераторів зображати людей стійких за своїми переконаннями, людей діяльних, тобто активних революціонерів [5, с. 210].

Через рік у «Современнике» появилась повість Є. Карновича «Проблески счастья» (1860, № 8, 9), яка в цілому повторювала основні мотиви твору О. Плещеева. Герой Карновича Полосов також «випробовує» свої сили на адміністративній службі в провінції. Брак ідейного загартування, особисті невдачі скоро приводять героя до розчарування і зневіри в обраній ним абстрактній меті служіння загальнолюдській справі. «Все мечты Полосова, — зазначає автор, — о деятельности на том пути, на который он был поставлен прихотью судьбы, исчезли теперь окончательно» [11, № 9, с. 240].

В 1861 р., році проведення селянської реформи і особливо яскраво вираженої революційної лінії «Современника», теми «нової людини», інтелігента-різночинця знайшли в журналі найбільш яскраве вираження. Це, насамперед, стосується таких творів, як «Мещанское счастье» (1861, № 2) і «Молотов» (1861, № 10) М. Пом'яловського. Головний герой цих творів — різночинець Молотов — різко виділяється з-поміж тогочасних літературних типів своєю цілеспрямованістю, стійкістю переконань, всебічною розвиненістю. Класова свідомість різночинця Молотова («Мещанское счастье») проявляється в зіткненні з «благородними» дворянами. М. Пом'яловському вдалося з безумовною переконаністю показати, що протилежність поглядів і самого духовного обличчя дворянина і різночинця полягає не в особистих якостях окремих людей, а коріниться в основі соціального ладу, у взаємовідносинах хазяїна й робітника, експлуататора й експлуатованого. Саме це і породжує «злість» Молотова в ставленні до дворян, бажання «драться», «беспошадное презрение», «грубые и крупные слова». На жаль, М. Пом'яловський не показав, що ці класові почуття різночинця приводять його до боротьби з існуючим ладом. Молотов, зневірившись у державній службі, знаходить вихід у «міщанському щасті», тобто в матеріальному добробуті, який дає йому право незалежності, особистої свободи. Але, врешті-решт, таке «щастя» не задовольняє його, більше того — стомлює, викликає докори сумління, оскільки воно позбавило його життя внутрішнього змісту, суспільних інтересів.

Велика заслуга М. Пом'яловського в тому, що, відкидаючи ідеал адміністративної служби, чесну «чичиковщину», він тим самим обстоює ідеал активної суспільної діяльності, хоч і не втілює її в конкретних образах. І в цьому, за слушним спостереженням М. П. Ждановського, — «нитки зв'язку між творами М. Пом'яловського і знаменитим романом про «нових людей» «Что делать?» [6, с. 32—33, 45]. М. Чернишевський, обминаючи негативні шляхи, всю увагу зосередив на пропаганді позитивної програми суспільної діяльності. Соціалістичний ідеал, проголошений Чернишевським, протилежний службовому чиновництву, чесній «чичиковщине», вказував на єдино правильний вихід із несправедливої соціальної дійсності — шлях активної революційної дії.

Цей же напрям пропагувала і Марко Вовчок своєю повістю «Жили да были три сестры». Образ «нової людини», представника передової молоді 60-х років Григорія Саханіна, введений у ній, крім певних рис спорідненості з особами, згаданими вище, значно відрізнявся від них і помітно виділявся на фоні белетристики «Современника» 1859—1861 рр. Григорія Саханіна еднають насамперед з героями О. Плещеева, Є. Карновича, М. Пом'яловського обставини життя, розрив із своїм середовищем, відмова від традицій свого стану, що і дає підстави називати їх різночинцями, близькими до простих людей.

Зміна соціального становища героїв, «змішання» суспільства, що було зумовлено історичними процесами, — один із постійних мотивів російської повісті 60-х років, у тому числі і прози «Современника». Наприклад, юнак-семінарист відмовляється від духовної кар'єри, не хоче бути священиком («Петербургский случай» О. Левітова, «Студент» М. Успенського), не бажає бути чиновником прийомний син бюрократа («Молотов» М. Пом'яловського), потомствений дворянин незадоволений своїм становищем, хоче жити своєю працею («Две карьеры» О. Плещеева, «Казачи» Л. Толстого, «Жили да были три сестры» Марка Вовчка) тощо. Григорій Саханін близький до Костіна («Две карьеры»), Полосова («Проблески счастья») цілеспрямованістю свого життя, відданістю наперед поставленій меті — служінню громадським інтересам. І це, треба відзначити, є у нього стабільним, непорушним обов'язком, в той час як герої Плещеева і Карновича відступають перед труднощами.

Найбільш спільним визначальним у названих героїв (що і дає підстави вважати їх передовими людьми того часу) є їх ставлення до жінок як рівноправних членів суспільства, однодумців і помічників у важких життєвих ситуаціях. Програма «Современника» щодо жіночого питання і базувалася на цих важливих принципах, входила складовою частиною в політичну програму революційної демократії. Взаємини Костіна з Анною Михайлівною Єремеевою («Две карьеры»), мрії Полосова про спільне життя з простою дівчиною Сашенькою («Проблески счастья»), виховання Молотовим в Наді Дорогової стійкості і непохитності переконань свідчать про духовну спорідненість героїв, спільність морально-етичних норм поведінки. Палким поборником жіночої рівноправності виступає і Григорій Саханін: «Разве женщина не поймет добра? Разве женщина не увидит правды?» [10, № 11, с. 333].

Повість Марка Вовчка, крім очевидної співзвучності із згаданими творами, рядом моментів все ж помітно відрізняється від них позитивним героєм. У ній наявні ознаки, що стануть характерними, яскраво вираженими у творчості письменниці 60—70-х років, зокрема у її російських романах. Так, у «Жили да были три сестры» по-новому, цілком у дусі демократів-шестидесятників, розв'язується основний конфлікт, що виникає в зіткненні героя з навколишнім середовищем. Якщо в творах О. Плещеева, Є. Карновича (до певної міри й у М. Пом'яловського) переважає ситуація типу «среда заела человека», що і ріднить їх з прозою 40—50-х років, то у повісті Марка Вовчка акцент зроблено на активній людині. Костін, вигнаний зі служби, змучений і зломлений повертається у Петербург і помирає в злиднях. Зневірився в чесній чиновницькій службі Полосов і приходить до висновку «в невозможности сделаться в городах, подобных Затворску, таким общественным деятелем, каким он надеялся быть, переселяясь туда из Петербурга» [11, № 9, с. 174].

Григорію Саханіну чужі нотки зневіри, песимізму, він мужня і стійка людина. В розмові з Варєю, яка нарікає на марність життя, Григорій зумів переконати її в привабливості сильного життєлюбного характеру. Саханін — оптиміст, борець, пройнятий гарячою вірою в краще майбутнє, для якого готовий «положити свою душу и жизнь» [10, № 11, с. 338] і здатний інших повести за собою в його ім'я. Якщо герої Плещеева і Карновича виявляють свої здібності в суспільній діяльності своєрідним розумінням «кар'єри» як єдино правильної можливості служити суспільству, то герой Марка Вовчка смислом свого буття вважає революційну діяльність*. Григорій Саханін перебуває в селі, очевидно, з метою революційної конспірації і продовжує підтримувати зв'язки з революціонерами. Письменниця не мала змоги розповісти про це докладно, але з окремих реплік ми можемо відтворити справжню картину подій. Григорій одержує велику кількість листів від невідомих кореспондентів, які викликають підозру навіть у близьких йому людей. Репліки-уривки з листів типу: «Мы положили свою душу и жизнь, зачем же ты грустишь и спрашиваешь, что будет с нами?» [10, № 11, с. 338] мають цілком ясний зміст, свідчать про революційну відданість Григорія важливій справі.

Характерно, що до тайнопису, за висловом К. Чуковського [13, с. 198—235], тобто шифрування своїх думок, недомовок, улюбленого прийому письменників-шестидесятників (М. Чернишевський, В. Слепцов, М. Благовещенський), вперше звертається Марко Вовчок саме в повісті «Жили да были три сестры». Слушно зауважує Т. Резніченко, що тайнопис у Марка Вовчка — це «певний творчий прийом, який, цілком очевидно, породжений умовами підцензурної преси» [9, с. 261]. Тайнопис, використаний у повісті «Жили да были три сестры», з успіхом був продовжений у наступних творах, присвячених долі людей, що розпочинають боротьбу з панівним класом («Глухой городок», «Живая душа», «В глуши» і особливо в «Записках причетника»).

По-новому висвітлює Марко Вовчок любовну ситуацію в житті свого героя. Якщо у героїв О. Плещеева, Є. Карновича вона є невіддільною часткою інтимного життя, то у житті Григорія Саханіна вона забарвлена революційним ореолом: «Да, есть счастье в любви, это тогда, когда положишь душу свою за друга своего!» [10, № 11, с. 336]. Григорію за тогочасних умов призначення одне, кажучи словами М. Некрасова: «Путь славный, имя громкое народного заступника, чахотка и Сибирь». На заслання, куди він потрапляє за революційну діяльність, поспішає за ним кохана Соня, його ідейний однопумець і друг. Образ Саханіна в силу цензурних утисків позначений ескізністю і неповнотою характеристики. Згадаймо, що три розділи,

* Про мотив кар'єри, як один з основних у російських повістях 60-х років, його художню інтерпретацію див.: «Русская повесть XIX века. История и проблематика жанра» / Под ред. Б. С. Мейлаха, М., 1975.

в яких письменниця, напевне, розповідала про діяльність Саханіна, відсутні у повісті. Більшість дослідників вважає, що їх вилучила із повісті цензура з огляду на революційну спрямованість. Варте уваги забуте українськими дослідниками припущення Б. П. Козьміна, який вважає, що Марко Вовчок вдалася до оригінального способу самозахисту, своєрідного протесту проти цензури, наводячи замість розділів багатозначні крапки [7, с. 56—57]. Таке пояснення вважається нам не позбавленим підстав. Як відомо, відсутні розділи повісті не вдалося розшукати, і тому питання про них залишається відкритим. Завдяки тайнопису Григорій Саханін поставав перед сучасниками як цільна натура, запалював передову молодь 60-х років на благородні вчинки в ім'я всенародної справи. Отже, герой Марка Вовчка — не простий фрондер проти косності і віджилості тогочасного суспільства, не безплідний мрійник, як герої О. Плещеева і Є. Карновича, навіть не Молотов, критицизм якого полягав у запереченні без утвердження, а борець, професіональний революціонер, «одержимый любовью ко всем людям, к правде, к добру» [10, № 11, с. 336].

Григорій Саханін, «нова людина», — значне творче досягнення письменниці. Образи сміливих, відчайдушних героїв завжди привертали увагу Марка Вовчка [2, с. 54].

Слідом за повістю Марка Вовчка «Современник» опублікував у додатку до журналу за 1861 р. окремим виданням «Записки Лоренцо Бенони» Д. Руффіні, розповідь про італійських революціонерів, «Родные картины» (1861, № 5) Є. Стопакевича, другу частину повісті А. Панаєвої «Женская доля» (1862, № 5), в яких знову ж виведені образи «нових людей» — революціонерів-борців.

Отже, «Современник» постійно твердив, що героєм «нашого дня» він вважає активно діючу людину, самовідданого революціонера. Про це свідчили образи Григорія Саханіна (Марко Вовчок), Грачиніна (Стопакевич), Снегова (Панаєва). Завершенням теми «нових людей» в «Современнике» став роман М. Чернишевського «Что делать?» [1863, № 3—5], в якому виведено образ революційного діяча Рахметова, що виховав не одне покоління героїчних борців. Марко Вовчок, отже, йшла в тому ж напрямі, створила ідейно вагомий образ позитивного героя, що і було цінним внеском письменниці у загальноросійський літературний процес 60-х років, в історію «Современника».

Своєю повістю Марко Вовчок реалізувала, можна сказати, лозунг М. Чернишевського — мистецтво повинно бути «підручником життя». Герой письменниці несе людям слово істини, є прикладом діяльної участі в революційному оновленні суспільства. Повість входила в річище реалізму, що «підготував активну протидію тій можливій безвихідності, яку несла з собою післяреформена дійсність з властивим їй натиском капіталістичного хижацтва і зведення всіх моральних уявлень на ґрунт грошових відносин» [14, с. 131].

Список літератури: 1. Ахмедова М. А. Проза А. И. Плещеева. Автореф. дис. канд. филол. наук. Баку, 1971. 2. Вовчок Марко. Твори. В 7-ми т. т. 7. К., 1967. 3. Дементьев А. Некрасов и обязательное соглашение. — Вопросы литературы, 1971, № 6. 4. Евгеньев-Максимов В. «Современник» при Чернышевском и Добролюбова. Л., 1936. 5. Ермилов В. Толстой-художник. М., 1961. 6. Ждановский Н. П. Реализм Помяловского (Вопросы стиля). М., 1960. 7. Козьмин Б. П. Журнал «Современник» — орган революционной демократии. Журнально-публицистическая деятельность Н. Г. Чернышевского и Н. А. Добролюбова. М., 1957. 8. Крутікова Н. Є. Сторінки творчого життя (Марко Вовчок в житті і праці). К., 1965. 9. Резніченко Т. М. Тайнопис роману Марка Вовчка «Записки причетника». — В кн.: Марко Вовчок. Статті і дослідження. К., 1957. 10. Современник, 1861. 11. Современник, 1860. 12. Тургенев И. С. Сочинения. В 15-ти т. 13. Чуковский К. И. Люди и книги. Изд. 2-е. М., 1960. 14. Шаталов С. Е. Время—метод—характер. М., 1975.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В статье сопоставляется повесть Марко Вовчок «Жили да были три сестры», опубликованная в «Современнике» в 1861 г. (№ 9, 11), с беллетристической журнальной 50-х—начала 60-х годов и делается вывод о значительном, отчасти новаторском вкладе писательницы в изображение нового положительного героя, героя-борца, мужественного революционера на страницах органа русской революционной демократии.

Т. І. КОМАРИНЕЦЬ, доц.,
Львівський університет

На шляху до возз'єднання

Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській Соціалістичній Республіці поклало край історичній несправедливості, завершило вікову боротьбу за соціальне та національне визволення, ознаменувало новий етап в його соціально-економічному і духовному розвитку.

Весь український народ пройшов нелегкий шлях історичного розвитку. Та особливо тяжкі випробування випали на долю українських трудящих, які жили у Східній Галичині, на Буковині та в Закарпатті. Відірвані від матері-Вітчизни, розділені кордонами, вони зазнавали жорстокого соціального та національного гноблення, були приречені на фізичний і духовний занепад. Польська шляхта, румунські бояри, угорські феодали, проводячи «велику політику» австрійського уряду, одночасно домагалися здійснення і своїх шовіністичних цілей. Українці, що жили в Галичині, наприклад, визначались як «*pasî rusini*», тобто як польська народність, а їх мова і культура — як діалект, різновидність польської мови і культури. Нечисленна українська інтелігенція полонізувалась, навіть нижче духовенство, сільські священики з презирством ставились до «хлопської» мови.

На початку ХІХ ст. посилилася соціальна і національно-визвольна боротьба пригноблених народів Європи. Вона викликала певні надії на визволення і для уярмлених трудящих Галичини.

Вітчизняна війна 1812 р. Росії, патріотизм, героїзм і мужність солдатів, партизан, населення привернули увагу передової європейської громадськості до становища знедоленого народу Росії у багатьох країнах. Розвиток капіталістичних форм ставив на порядок денний нові проблеми. Загострилась національна боротьба, появились гасла, що закликали до національного єднання. Український народ Західної України, що завжди звертав з надією свій погляд до Наддніпрянської України й Росії, тепер, як ніколи раніше, пов'язував свою долю з усім українським і російським народами. Він беріг, як святиню, пісні про керівників народних повстань Наливайка, Богуна, Морозенка, Кривоноса, Нечая, Хмельницького, про гайдамаччину, висував із свого середовища мужніх захисників трудящих, оспівував Довбуша, в загонах якого боролися представники всієї пригнобленої України.

Одночасно з'являються і перші зародки національно-культурного руху, спрямованого проти духовних утисків українського народу. В 1816 р. у Перемишлі засновується перше українське просвітне товариство нечисленної тоді інтелігенції, з яким пов'язаний початок боротьби за національну культуру. Іван Могильницький, ініціатор організації цього товариства та всіх його заходів, розпочав роботу над створенням підручників української мови, відстоював право навчатися рідною мовою. Будучи перемишльським наглядачем народних шкіл, він написав ряд пояснень і протестів, у яких доводив, що український народ в Галичині є найчисельнішим, що його мова не ідентична польській чи будь-якій іншій слов'янській мові. Це твердження спростувало думку, яку всіляко пропагувала польська шляхта та вище католицьке духовенство, що Галичина — це частина давньої Польщі, де «крайовою мовою» завжди була польська мова. Своєрідним маніфестом став його меморіал від 16 листопада 1817 р., який налічував 33 параграфи і звернення до президії губернії від 1821 р. В цих документах йшлося не лише про народну школу, а про історично-національне і культурне становище українського народу. Вважаючи галицьких русинів, як і русинів Буковини та Закарпаття, вітками одного українського народу, він доводив, що вони мають розвиватися як єдине національно-культурне ціле. Українська мова з її діалектними особливостями виникла як необхідність, увібрала своєрідності її носія; вона — оригінальна мова, а не мішанина, що постала з інших слов'янських мов. За своїм віком, історичним значенням вона не поступається ніякій іншій слов'янській мові.

Справжньою програмою молодого української культури в Галичині, що народжувалася на загальнонародній основі, став його трактат «Відомість о руском язичі», який у 1829 р. був надрукований польською мовою у «Czasopismie naukowym» під назвою «Rozprawa o języku ruskim». Розглянувши в історичній перспективі розвиток української культури, автор переконливо доводив, що український народ становить рівноправну одиницю

у слов'янській сім'ї. А у «Граматиці языка словено-руского» * він розглядав українську мову як спільне надбання усіх частин народу, розділеного кордонами. Народ, чи його частина, твердив він, може входити до складу будь-якої держави, але його мова, його сутність завжди залишається з ним. Він зробив спробу дати огляд найрізноманітнішим явищам української мови, науково обґрунтувати закони її розвитку, користуючись писемними і усними пам'ятками, неоднаковими за віком і місцем виникнення. Він брав до уваги мовні явища з різних частин України, опирався на зразки нової літератури на Наддніпрянській Україні, на народну пісенність Галичини. Тому можна цілком приєднатися до слів О. Маковея, що І. Могильницький дав молодому поколінню русинів першу наукову основу для розуміння становища українського народу і його культури [1, с. 13].

Погляди І. Могильницького на українську культуру як сукупність духовного надбання усіх етнічних одиниць, розселених у різних частинах поділеної кордонами України, на початку 30-х років своєрідно розвивали Йосиф Левицький і Йосиф Лозинський. Обидва у своїх дослідженнях ** розглядали українську культуру як спільну духовну скарбницю усього народу. Але якщо перший з них вважав, що в основу літературної мови повинна бути покладена старослов'янська, яка організовує простонародну стихію, то другий, виступаючи проти церковників і повністю опираючись на загальнонародний елемент, відкидав кирилицю як основу українського алфавіту, відстоював латинську азбуку. Залишаючи осторонь докладне з'ясування сутності так званої азбучної війни, яка ще і до сьогодні як слід не вивчена, хочеться відзначити, що вона переросла у боротьбу за шляхи розвитку української літератури. Й. Лозинський, який своєю статтею «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego» (1834) поклав початок цій боротьбі, у ході самої полеміки дещо відійшов від первісних своїх позицій. Він уже допускав, що задовольнити потреби живої мови може або латинсько-польська азбука, або гражданка. Закінчуючи суперечку, він писав: «Тепер сходжу з поля бою і, подаючи приятельську руку моїм противникам, застерігаю: література наша — то мала дитина, котра більше потребує ніжної матері, як суворого бакалара. Всяка критика для нас передчасна, бо

* У 1824 р. цензура дозволила опублікувати граматику І. Могильницького, однак з невідомих причин її не було надруковано. Пізніше видання граматики вимагав М. Шашкевич, зазначаючи, що її автор заслуговує найглибшої поваги. Надрукував її і повний текст трактату «Відомість о руском язичі» М. Возняк у V томі «Українсько-руського архіву» в 1910 р. Отже, і трактат, і граматика написані до 1824 р.

** Див.: J. Lewitski. Grammatik der russischen oder kleinrussischen Sprache. Peremyschl, 1834; J. Loziński. Gramatyka języka ruskiego (mało-ruskiego). Przemyśl, 1846. Граматика Лозинського у 1833 р. уже мала цензурний дозвіл, але з ряду причин була опублікована значно пізніше.

наслідком її буде знеохота до писання і задереженіння, чи, вірніше, затримання нашої літератури, котра і так спізнилася, а тепер ледве кільчиться. Добрий садівник ніколи не відтинає галузок, поки дерево не стане міцним у пні. Насамперед треба писати, щоб було що критикувати. Горе народові, котрий скоріше має критиків, ніж письменників. Не варто тратити часу на подібні суперечки, треба писати, а критику залишити тим, хто, крім неї, нічого іншого написати не вміє» [1, с. 85—86].

Безперечно, виступ Й. Лозинського був звернений не в той бік, оскільки прийняття латинсько-польського алфавіту не розв'язувало проблеми нового українського письменства. Більше того, запровадження латинської азбуки насамперед віддалило б галицьких русинів від решти українців, які й так були розділені політичними кордонами. Це особливо добре розумів М. Шашкевич, заявляючи, що тоді «будемо незрозумілі ні собі, ні чужим: собі (...) через правопис, а іншим через склад і дух мови» [6, с. 128]. На думку Шашкевича, кирилиця, що найбільш відповідає слов'янським мовам, бо створена для них, відбиває їх особливості і характер, зберегла русинів у Галичині як народ.

Але у висловлюваннях Й. Лозинського, зокрема у передмові до граматики, є й інше, що не може не привернути уваги — пафосне утвердження народної основи у розвитку культури. Позитивно відзначаючи, що над розвитком літературної мови на народній основі успішно працюють Максимович, Срезневський, Гребінка, Квітка, Бодянський, Забіла, Метлинський, Костомаров, Боровиковський та інші, він закликав до безумовного їх наслідування. Культивування якоїсь штучної мови, якогось гібриду старослов'янської і живої розмовної мови — це антиприродний процес. Він висунув тезу, яку пізніше розвинув М. Максимович: не потрібно народові, який має свою мову і яка живе віддавна в його устах, нав'язувати йому якусь іншу, щоб приєднати до людського прогресу. Жива народна мова повинна стати основою творення власної літератури, її треба берегти, розвивати, добуваючи багатства з пісень, приказок, казок. Це єдино правильний процес, який об'єднає зусилля усіх письменників і забезпечить розквіт національної культури.

З ще більшою повнотою боротьба за духовну єдність українського народу виявилась у діяльності «Руської трійці». У 1833 р. було розпочато роботу над укладенням першої в Галичині збірки художніх творів з народного життя, написаних молодими ентузіастами українською мовою («Син Русі»). Однак ця збірка цінна не стільки художніми якостями вміщених у ній творів (ніхто з її авторів, крім Шашкевича, не став відомим поетом), скільки бажанням її упорядників працювати для блага народу. У 1834 р. була упорядкована друга збірка, «Зоря», що, на відміну від першої, призначалась до друку. Перед нею ставилось завдання підняти рівень соціальної і національної свідомості широкої суспільності. «Зоря» не «засвітила» над

уявленою Галичиною, рукопис її не зберігся. Про зміст збірки можемо судити лише із спогадів Я. Головацького і заміток В. Копітара, віденського цензора, до якого вона потрапила. Промовистим є те, що до збірки включено життєпис Хмельницького і пісні про нього, невеличке оповідання про народно-визвольну війну. Цим упорядники підкреслювали, що вони прагнуть продовжити традиції своїх великих предків, виступаючи від імені русинів Галичини, визначають їх як органічну частку української народності. Використання живої народної мови, що об'єднувало зусилля галицьких і наддніпрянських українців, вміщення фольклорних творів про видатних ватажків народно-визвольної боротьби, власних композицій з минулого і тогочасного життя народу робило цю збірку особливим, виняткової ваги явищем.

Австрійську цензуру найбільше насторожувало чітке виявлення в ній об'єднавчих тенденцій її упорядників, що могло привести до небажаних для уряду наслідків. Про це відверто писав В. Копітар, виражаючи офіційну точку зору. Наша Галичина, відзначав він, числить понад два мільйони «руснаків», а Угорщина мільйон, які дуже прихильно привітають видання своєю мовою. З не меншим захопленням сприймуть його шість-сім мільйонів російських «руснаків», що користуються цією ж мовою. Виходить, що обсяг дії цього видання — дев'ять-десять мільйонів чоловік (наші уніати, російські неуніати). Одночасно, підкреслював він, треба зауважити, що наші та російські поляки будуть косо дивитися на цю досі не «упревілейовану» літературу. Те саме буде і з боку високопоставлених великоросів Петербурга і Москви, в чиїх руках зосереджена державна влада. Отже, констатував він, природним наслідком зародження цієї нової літератури буде її розвиток за рахунок польської і великоруської літератури. Тому перед Австрією постає питання, чи може і чи повинна вона підтримувати цих «руснаків» за рахунок і всупереч польській літературі? Чи може вона зробити це й за рахунок та всупереч великоруській літературі? У результаті може бути так, що шість-сім мільйонів людей найбагатшої та найкраще розташованої російської південної провінції стане в духовну опозицію тамтешньому петербурзькому урядові. [2, с. 6—7].

В. Копітар, який в цілому позитивно сприйняв «Зорю», в остаточному висновку, наголошуючи на тому, що видання альманаху — це «суворо конкретний і чисто політичний випадок», не захотів брати на себе відповідальність у вирішенні його долі і настоював на поверненні його до Львова для розгляду місцевим цензором. А оскільки у Львові такого цензора не було, то Львівська уніатська консисторія, на ім'я якої було надіслано рукопис, передала «Зорю» на рецензію професору морального богослов'я В. Левицькому. При нагоді хочеться відмітити, що в справі із заборонаю «Зорі» виявилась не просто особиста воля В. Левицького, як твердять деякі сучасні дослідники (мов-

ляв, В. Копітар дозволив її друкувати, а «свій» заборонив). Його рішення відповідало урядовій точці зору.

Ці ж мотиви — усвідомлення своєї духовної і територіальної єдності з усім українським народом по той бік кордону, спільні виступи за культурно-мистецьке єднання, відстоювання народності як основи розвитку літератури на всій українській землі — були приводом до заборони тепер уже офіційним львівським цензором надрукованої у Будимі «Русалки Дністрової». Ні одного часткового зауваження не зробив В. Левицький упорядникам альманаху — його лякав загальний напрямок, його не влаштовувала народна першооснова. Тому не випадково з приводу обскурантської поведінки львівського цензора іронізував В. Копітар, відзначаючи, що тільки одна неточність у перекладі сербської пісні, шокуючи теолога Левицького, могла бути причиною заборони «Русалки Дністрової». Але неточність ця, підкреслював він, свідчить не стільки про відхід від тексту оригіналу, скільки про бажання знайти дотепний відповідник в українській мові:

Ой дівчино, ой Милена!
Сідай мені край коліна;
Най ся люди не дивуют,
І ми знаєм, де цюлюют:
Межи очі удовиці,
А дівчата межи циці

[4, с. 106].

Австрійські власті все робили для того, щоб стримати об'єктивний процес духовного і політичного єднання українського народу. На початку 40-х років вони навіть, всупереч своїм попереднім заходам, але ні на крок не відходячи від політики поневолення, готові були дозволити видання українського журналу. Зробити такий жест змусили політичні події. З одного боку, серед польської молоді поширювались визвольні лозунги, розгорталася революційна пропаганда. З другого — були зареєстровані численні випадки переходу уніатів на православ'є в Росії. Одне і друге в однаковій мірі загрожувало цілісності Австрійської імперії. Тому австрійський уряд, який чинив опір відродженню українського письменства в Галичині, тепер вирішив підтримати цей рух і використати його як проти польської революційної пропаганди, так і проти русофільських тенденцій в українському галицькому середовищі. Адже за прикладом російських уніатів могли піти і галицькі, поставити питання про політичне об'єднання з російськими українцями. Щоб відвернути увагу галицьких русинів від революційних ідей і від Росії, з якою їх зв'язала побратимська мова, віра, звичаї і обряди, вирішено було заснувати журнал, спрямувати літературно-культурний рух у бажаному для Австрії напрямку. Однак до видання журналу не дійшло. Зібраний матеріал опублікував І. Головацький у двох випусках «Вінка русинам на обжинки» (1846—1847). Цікаво, що тут надруковано статті з історії Ук-

раїни, оригінальні твори і переклади М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Вагилевича, М. Устияновича. Першу частину відкривав «Приговор читателям», в якому видавець обстоював духовну єдність Галичини з Україною, підкреслюючи, що галицькі русини живуть у народній цілісності.

Чітке, глибоке усвідомлення того, що західні русини є частиною українського народу, ставило перед молодією галицькою інтелігенцією великі завдання — вирівняти рівні його художнього розвитку, допомогти зрозуміти необхідність піднесення культури на загальнонародній, загальнонаціональній основі. М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький та їх побратими орієнтували галицьку літературу на східноукраїнські зразки, на творчий подвиг Котляревського, Квітки, Шевченка, вважали, що тільки в єдності зусиль, у мобілізації духовних ресурсів запорука дальшого успішного розвитку української культури. Шашкевич, за словами Головацького, ознайомившись з «Енеїдою» Котляревського, народними піснями в збірках М. Максимовича, усіма силами сприяв не просто утворенню західноукраїнського письменства, а розвитку народної української літератури. Він весь свій талант віддав для добра свого народу, працював для його слави, в ім'я його великого майбутнього. Вагилевич і Головацький, науково вивчаючи походження і розвиток українського народу і його культури, пропагували серед західноукраїнської громадськості твори наддніпрянських письменників, виступили з літературно-критичними оглядами української словесності («Замітки о руській літературі», 1848, «Іван Котляревський», 1849), дали високу оцінку найновішим літературним явищам, зокрема творчості Боровиковського, Метлинського, Костомарова і особливо Шевченка.

У зміцненні єдності частин цілого першорядну роль відіграли особисті контакти діячів української культури по обидва боки кордону. Я. Головацький і І. Вагилевич зав'язали жваве листування з М. Максимовичем, О. Бодянським, І. Срезневським, яке давало можливість постійно бути в курсі усіх літературних подій. Надіслані книги уважно перечитувались, ставали надбанням літературного життя. Жодний помітний факт не залишався без уваги — в Галичині знали «Енеїду», «Наталку-Полтавку» і «Москаля-чарівника» І. Котляревського, «Малороссийские повести» Г. Квітки-Основ'яненка, «Малороссийские приказки» Є. Гребінки, «Думки і пісні та ще дещо» А. Метлинського, «Балады украинские» і «Вітку» М. Костомарова, «Кобзар», «Гайдамаки», «Кавказ» (тоді ще неопублікований) Т. Шевченка та багато інших творів тодішніх українських письменників. Про розгром Кирило-мефодіївського товариства і заслання його членів газета «Дневник русский» (1848), редактором якої був І. Вагилевич, помістила три цікаві матеріали емігранта з України Генріха Яблонського — вірші «Мученикам вольності з р. 1847» і «Думка в степах» та статтю «Слово о Русі і еї становищі політичеськім». На Україні ж всіляко під-

тримувалось молоде мистецтво Галичини — високу оцінку здобували «Русалка Дністровая», твори М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького, їх фольклористичні та етнографічні дослідження, заходи по вивченню народної пісенності. Так, М. Максимович на сторінках «Киевлянина» (1841) помістив статтю «О стихотворениях червонорусских», в якій, схвально відгукуючись на твори Шашкевича, Головацького, Вагилевича як такі, що відповідають духові часу, загальним тенденціям розвитку української літератури на народній основі, гостро критикував всяке відхилення від цього напрямку, яке виявлялось у спробі оживити церковщину, у штучній, антинародній віршотворчості. Думка Максимовича, що справжнє письменство може вирости лише на живій, народній основі, підтримувала молодих ентузіастів у боротьбі за нове мистецтво слова.

Розуміння єдності творчих сил народу у боротьбі за нову українську літературу знайшло виявлення у багатьох наукових працях і художніх творах західноукраїнських письменників. У цьому плані привертає, зокрема, увагу невеличкий вірш Я. Головацького, присвячений І. Срезневському на пам'ять про його перебування у Львові:

Руський з руським повстрічався,
Руський з руським повітався...
Хоть з далекої України,
Хоть з далекої родини,
Вже один другому брат!

Узв'яжімся, руські діти,
Час вже нам відмолодіти!
Свою пісню заспіваймо,
Свої сили добуваймо,
Та все піде в лад!

[3, с. 186].

А. І. Вагилевич, прощаючись із Срезневським, висловив надію на кращі часи для українського народу: «З богом, брате! Ідь здоров в обняття родителів і побратимів — учи молодь так як ти гадати, думати. Чей з гадок і думок колись зійде світ, а за ним життя велике» [5, с. 175].

Численні перешкоди ще довелось долати українському народові на шляху утвердження своєї єдності. Багато було відхилень від тих принципів, яких дотримувалась прогресивна громадськість, починаючи з перших десятиліть ХІХ ст. У боротьбі прогресивного з реакційним гартувалась воля українського народу, мужніла передова українська література, що виражала його ідеали, його віру в соціальне і національне визволення, у возз'єднання в єдиній дружній сім'ї на найгуманнішій і найсправедливішій основі.

Список літератури: 1. *Маковей Осип*. Три галицькі граматики (Іван Могилянський, Йосиф Левицький і Йосиф Лозинський). Львів, 1903. 2. *Матеріали й замітки до історії національного відродження Галицької Русі в 1830 та 1840 рр.* — Українсько-руський архів, т. 3. Львів, 1907. 3. *Письменники Західної України 30—50-х років ХІХ ст.* К., 1965. 4. *Русалка Дністровая*. У Будимі, 1837. 5. *Свенцицкий И. С.* Матеріали по історії возродження Карпатской Руси. Львов, 1906. 6. *Шашкевич Маркіан*. Азбука і абеткадо. — У кн.: *Шашкевич Маркіан*. Твори. К., Дніпро, 1973.

В статье анализируется национально-культурное движение в Галиции начала XIX в. как яркое проявление тенденции духовного единения разделенного границами украинского народа. Прогрессивная общественность Галиции, ориентируясь на культурные достижения Приднепровской Украины, рассматривала зарождающуюся западноукраинскую литературу как составную часть общеукраинской культуры, отстаивала единые принципы (народность) в ее развитии. По мнению И. Могильницкого, М. Шашкевича, И. Вагилевича, Я. Головацкого и др., только в единении усилий, в мобилизации духовных ресурсов всех частей народа — залог дальнейшего успешного развития украинской культуры.

О. Г. ОЛЕКСЮК, асист.,
Львівський університет

Великий Жовтень у творчості західноукраїнських пролетарських письменників

«Перемога Жовтня, — говориться в Постанові ЦК КПРС «Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції», — головна подія XX століття, яка докорінно змінила хід розвитку всього людства. Велика Жовтнева соціалістична революція була закономірним наслідком суспільного розвитку, класової боротьби в умовах монополістичного капіталізму. В результаті її перемоги виникла перша в світі соціалістична держава» [1, с. 3—4].

Велика Жовтнева соціалістична революція викликала значне піднесення революційно-визвольного руху на окупованих панською Польщею західноукраїнських землях, де боротьба велась за возз'єднання з Радянською Україною.

Під безпосереднім впливом Великого Жовтня на західноукраїнських землях виникла революційно-пролетарська література, тісно пов'язана з робітничо-селянськими масами, революційно-визвольною боротьбою за соціальне і національне визволення, з Комуністичною партією Західної України. КПЗУ великого значення надавала популяризації та пропаганді ідей Великого Жовтня, марксистсько-ленінського вчення, стратегії й тактиці боротьби за революційний переустрій суспільства. Під її безпосереднім керівництвом виходили десятки газет і журналів, які відігравали винятково важливу роль у класовому вихованні західноукраїнського пролетаріату. Серед них можна назвати «Нашу правду», «Землю і волю», «Прапор комунізму», «Наш стяг», «Світло», «Сель-роб», «Сила», «Вікна» та ін. Періодичні легальні і нелегальні газети і журнали публікували праці класиків марксизму-ленінізму, твори російських та українських пролетарських письменників — М. Горького,

В. Маяковського, П. Тичини, В. Сосюри, П. Панча, І. Микитенка, Ю. Яновського.

Західноукраїнська пролетарська література була однією з найважливіших ділянок класової і революційно-визвольної боротьби проти окупаційного режиму, буржуазно-поміщицької дійсності, за соціалізм та возз'єднання всіх українських земель у єдиній Українській Радянській державі. Пролетарська література відіграла винятково важливу роль у поширенні та пропаганді серед найширших верств населення ідей Великого Жовтня. Більшість західноукраїнських пролетарських письменників під час революції та громадянської війни перебували на Україні і брали участь у боротьбі за Радянську владу. Це мало вирішальний вплив на формування їх світогляду, тому ми можемо сказати, що всі вони як письменники були породжені Великим Жовтнем.

В. Бобинський, С. Тудор, Я. Галан, О. Гаврилюк, П. Козланюк йшли в перших рядах бійців за ідеали Великої Жовтневої соціалістичної революції, своїми творами вселяли віру в неминучість возз'єднання всіх українських земель на соціалістичній основі.

В. Бобинський увійшов в історію західноукраїнської пролетарської літератури як один з її зачинателів. У перші післяреволюційні роки поет пише ряд творів («Буря», «Вий, бурє!» та ін.), в яких оспівує велич революційної боротьби за новий світ, закликає всіх піти на рішучу битву проти буржуазно-поміщицьких порядків. У 1920 р. В. Бобинський пише один з кращих своїх віршів — «Пісня галицького злидаря», в якому намагається показати закономірність боротьби проти світу експлуатації та сваволі, за торжество соціалізму. Вірш сповнений ненависті до панівних класів, до несправедливості капіталістичного суспільства.

Ні, кати! Піду у світ,
пиду на схід сонця.
Буди йти уночі,
як гукають сичі,
шукать оборонця.

І повернуся з ним
до рідної хати.
На панів, на катів
буде помста і гнів —
виб'є день розплати!
[2, с. 34].

Поет вселяв віру у перемогу трудового народу над експлуаторами.

Засміються поля
без дзвона, без дзвона.
Затанцює магнат,
як замає з палат
корогов червона

[2, с. 35].

На початку 30-х років В. Бобинський знову повертається до теми революційної боротьби, яка змінить становище поневоленого народу західноукраїнських земель. Поета не лякає гострота її, він пише про неї як про історичну закономірність.

Буде бій з панами, буде радість,
буде радість буремна така:
впаде світ той, що у діток краде
кришку хліба й риску молока
[2, с. 99].

У 1926 р. В. Бобинський у львівській тюрмі «Баторія» написав поему «Смерть Франка». У творі відбилися найхарактерніші риси західноукраїнської пролетарської поезії, яка, розвиваючись по шляху зближення з життям, відображала революційну боротьбу трудового народу, показувала тип нового героя — виразника народних дум, революціонера. У 1927 р. поема була відзначена другою премією на конкурсі радянських письменників України, присвяченому десятій річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції.

В. Бобинський був одним з основоположників пролетарської літературної критики на західноукраїнських землях. Його перу належать статті («Від символізму на нові шляхи», «Аполітичність літератури», «Як ми це бачимо» та ін.), у яких автор показує вирішальне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції в житті народу Радянської України, відстоює думку, що пролетарська революція 1917 р. відкрила нову епоху в розвитку української культури, зокрема літератури. Письменник піддає нищівній критиці українських буржуазних націоналістів, які виступали проти Великого Жовтня, фальсифікуючи радянську дійсність, соціалістичне будівництво в Радянській Україні. В. Бобинський одним з перших затаврував антиреволюційну, антирадянську писанину представника «новітнього» націоналізму Д. Донцова. Захищаючи П. Тичину від нападок Донцова, В. Бобинський підкреслював виняткове значення творчості одного з основоположників української пролетарської поезії, який дав яскраві, правдиві картини боротьби українського народу за побудову соціалістичного суспільства.

У 1925 р. В. Бобинський був редактором і видавцем неофіційного органу КПЗУ газети «Світло». За короткий час газета стала одним з найкращих популяризаторів і пропагандистів ідей Жовтневої революції на західноукраїнських землях. На відзначення сьомої річниці з дня смерті В. І. Леніна В. Бобинський пише вірш «Сім років». В. І. Ленін у вірші постає мудрим вождем революції, полум'яним борцем за звільнення народів від рабства й неволі.

Завжди — діло на першому місці.
Завжди в ділі — глибокий глузд.
В кожному слові, в найменшій рисці
Діло й думка — могутній союз.
Злидарям, що вмирали в розпуці,
Бунтарям, що згорали в злобі,
Ти дав зміст,
Ти дав ціль:
Творчий чин Революції,
Найвеличнішу мисль
В найпочеснішій боротьбі

[3, № 9, с. 1].

Серед прогресивних журналів 20—30-х років ХХ ст. виняткове місце займає журнал «Вікна». Перший номер журналу вийшов до 10-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції у листопаді 1927 р. Його редактором і видавцем тоді був В. Бобинський. У журналі друкувалося багато художніх і публіцистичних творів, присвячених найвеличнійшій революційній битві, зокрема тут був надрукований нарис С. Тудора «Жовтень».

Історичну закономірність загибелі старого капіталістичного ладу та перемоги комунізму С. Тудор чітко і ясно усвідомив під час перебування у 1917 р. на Україні, охоплений гострими класовими битвами. Той ентузіазм і героїзм, з якими робітничий клас і трудове селянство пішли на штурм старих порядків, їх впевненість у правоті своєї справи і в її перемозі переконали письменника в неминучості загибелі буржуазно-поміщицьких порядків. Уже в першому опублікованому вірші («Оруддя антитези») поет підкреслює, що Великий Жовтень є історично необхідним, закономірним, що тільки поваливши буржуазно-поміщицький лад та встановивши диктатуру пролетаріату — Радянську владу — можна започаткувати нову еру людської історії.

В одну гарячу ніч,
Коли бурун страшний струснув зенітом
І колихнув стихію, повну таємниць,
В ту ніч
Вразила нас при світлі блискавиць
Велика манія комуні.
...Стихія йде! Дрижать материки!
Сигналу ждуть червоні маяки

[3, с. 35—36].

Ця тема розроблена і у вірші С. Тудора «Діалектичне чергування». У ньому поет закликає трудящих до боротьби, вселяючи віру у неминучість перемоги праці над капіталом.

В діалектичнім чергуванні
Знялося сонце наше в наш зеніт,
Палає день літнього дозрівання,
І в спазмах б'ється світ.

.....
Яка жахлива явиться краса,
Який то тріск розітне небеса.
Спіраллю рине вгору, мов бурун,
І кине в світ буйне зерно комун

[8, с. 37].

Поезія С. Тудора — це перш за все поезія служіння революційній боротьбі за соціалізм, соціальне та національне визволення трудящих, це віра у торжество величних ідей комунізму.

Під впливом Жовтневої революції склалися перші творчі плани письменника. Повернувшись на західноукраїнські землі, С. Тудор перш за все спробував показати всесвітньо-історичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції. Він за-

думав написати цикл оповідань під загальним заголовком: «Про те, що діється при шляху революції». З цієї серії, однак, побачили світ тільки два оповідання «Куна» та «Червоний усміх». «Шлях Жовтня, — писав письменник, — це шлях звитяжної, жорстокої боротьби з імперіалістичними і білогвардійськими елементами, шлях героїзму серед голоду і холоду, шлях жертви крові і життя, незламної витриманості й посвяти» [8, с. 529].

Говорячи про Велику Жовтневу соціалістичну революцію, С. Тудор завжди наголошував на ролі Комуністичної партії як авангардної та направляючої сили, вирішального чинника у класовій боротьбі. «Знаємо й те, — писав він, — що жертвами крові і життя, що незламним героїзмом російського пролетаріату, керованого героїчною ленінською партією, окуплена радість і захоплююча величність нашого Жовтня» [8, с. 529].

Останні десять років життя С. Тудор працював над найбільшим своїм твором — повістю «День отця Сойки», в якій показав закономірність загибелі старого буржуазно-поміщицького ладу та торжества ідей соціалізму. У повісті письменник одним з перших в українській літературі вивів образ В. І. Леніна як натхненника і організатора Великої Жовтневої соціалістичної революції, далекоглядного стратега і тактика революційного перетворення капіталістичного суспільства. На прикладі самовідданої боротьби російського пролетаріату та трудового селянства в жовтневі дні 1917 р. письменник показує всесвітньо-історичне значення і велич пролетарської революції, яка відкрила нову еру в історії людства.

Письменник всебічно і переконливо відображає основні риси ленінського генію — нерозривний зв'язок з масами, комуністичну переконаність, самовіддане служіння революції, віру в торжество комунізму. С. Тудор яскраво показав, з якою класовою ненавистю ставляться до вождя революції представники вищого католицького кліру, бо бачать у ньому мудрого керівника, що зможе повести маси на боротьбу за нове життя. Письменник з великою глибиною визначив роль В. І. Леніна у підготовці революції, організації повалення буржуазно-поміщицького ладу. С. Тудор наводить у повісті сторінки ленінських праць, що свідчать про боротьбу В. І. Леніна проти ворогів революції.

У повісті змальовано революційне піднесення, яке охопило пролетаріат Риму при звістці про перемогу Великого Жовтня: «Не Петроград, не Невський проспект — Національна вулиця в святому Римі... А маса пливе в кам'яних стінах, не маса, — розтоплене живло, нелюдське, чуже, й за кожним вистрілом вибухає вгору вогняними язиками: — «Eviva Lenin» [8, с. 386].

Ім'я Леніна — це «хліб насущний, ... клич до збройної боротьби з імперіалістичним гнітом і гасло волі», це «смертельний засуд старому світові капіталізму», «план щоденної боротьби з експлуатацією», «шлях виходу з ненависного ладу... до комунізму». У повісті В. І. Ленін виступає вождем не тільки ро-

сійського пролетаріату, а вождем світового революційного руху. Про інтернаціональну солідарність трудящих усього світу С. Тудор писав і в поемі «Такий далекий круг»:

В Алжирі, де жарить,
В Ісландії студеній, —
Однаково звучить:
Ленін!

[8, с. 53].

Як і В. Бобинський, С. Тудор піддав гострій, нищівній критиці фальсифікаторів Великого Жовтня з табору українських буржуазних націоналістів. У кінці 20-х—на початку 30-х років письменник пише чимало рецензій, оглядів, факто-монтажів, літературно-критичних статей, у яких переконливо доводить, що експлуататорські маси української нації і їх наймані «борзописці» зі страху перед соціалістичним завтрашнім фальсифікують найвеличнішу з революційних битв — російську пролетарську революцію. Брудними наклепами на Велику Жовтневу соціалістичну революцію, писав С. Тудор, наші класові вороги хочуть відвернути увагу трудящих від найсуттєвіших питань дійсності, від революційної боротьби за її перетворення. Але даремні їх надії — Великий Жовтень вказав усім людям праці шлях виходу з рабства й неволі. У світі немає сили, яка могла б відвернути їх з цього шляху. Письменник вірив у торжество ідей Великої Жовтневої соціалістичної революції в цілому світі і вселяв цю віру в найширші верстви західноукраїнського міста і села.

Першим твором Я. Галана про Великий Жовтень є оповідання «У дні незабутні», надруковане в журналі «Вікна» у 1930 р. Через два роки письменник опублікував оповідання «Невідомий Петро», в якому змальована героїчна і самовіддана боротьба українського народу за соціальне та національне визволення. У багатьох оповіданнях початку і середини 20-х років Я. Галан показує той великий вплив, який мала на боротьбу трудящих західноукраїнських земель Жовтнева соціалістична революція («Кара», «Цілина», та ін.). Велике місце у публіцистично-критичних творах Я. Галана займають проблеми революційної боротьби. Більшість памфлетів, фейлетонів, літературно-критичних статей на цю тему було надруковано в журналі «Вікна» на початку 30-х років.

Я. Галан рішуче виступав як проти націоналістичних буржуазно-поміщицьких фальсифікаторів Великого Жовтня, так і проти західноукраїнських клерикалів, які спеціалізувалися на виданні антирадянської макулатури. Тут у першу чергу слід вказати на його виступи проти Донцова, Маланюка, Галушинського, видавництва «Червона калина».

Коротким, але змістовним було життя О. Гаврилюка. Він увійшов у західноукраїнську пролетарську літературу як людина глибокої принциповості, героїчної самовідданості, відважний комуніст. Ні безперервні переслідування польської поліції, ні

Берега Каргузька, ні цькування українських буржуазних націоналістів не могли зломити його бойового духу. Письменник був твердо переконаний у неминучій загибелі старого буржуазно-поміщицького ладу і торжестві соціалістичних принципів життя.

Поема «Львів», яка займає центральне місце серед інших творів О. Гаврилюка, — це вияв любові і поваги до першої в світі соціалістичної країни, віра у торжество історичної справедливості — возз'єднання всіх українських земель в єдиній Радянській державі.

На схід дивились наші лиця,
Зі сходу струї наших сил,
Там нашої снаги столиця,
Душа від предківських могил
[4, с. 53].

Велика Жовтнева соціалістична революція, вказував поет, запалила уми і серця трудящих, надала їм енергії в боротьбі проти соціального та національного поневолення, переконала у неминучому торжестві правди і справедливості. У світі немає сили, яка могла б ліквідувати нездоланний революціонізуючий вплив Великого Жовтня.

...на сході
Росла країна наших мрій,
Крізь сик гадюк, крізь перешкоди
Упертий шлях значила свій
[4, с. 54].

О. Гаврилюк з сарказмом висміяв твердження буржуазних націоналістів, що осередком, навколо якого можливе возз'єднання всіх українських земель, є Західна Україна. Думку, що возз'єднання українських земель можливе тільки як возз'єднання з Радянською Україною, поет повторював завжди. О. Гаврилюк усе своє життя боровся проти лютих ворогів УРСР — українських буржуазних націоналістів. Поет говорив, що їх антирадянські виступи посилювали на західноукраїнських землях окупаційний режим. Даремні ваші намагання ліквідувати на українських землях завоювання Великої Жовтневої соціалістичної революції, писав О. Гаврилюк, даремні намагання зберегти старі буржуазно-поміщицькі порядки, ви не зможете «нейтралізувати природний потяг до возз'єднання».

Після возз'єднання О. Гаврилюк у вірші «Мавзолей» змальовує образ вождя міжнародного пролетаріату — В. І. Леніна. Поет підкреслює міжнародне значення ленінських ідей, ідей Великого Жовтня.

Розливається ленінська сила
По планеті, і Леніна стяг
Крізь кордони тріпоче, як крила,
Розцвітає у людських серцях
[4, с. 77].

Відомий пролетарський письменник П. Козланюк з самого початку творчого шляху став на захист пролетарської револю-

ції. Вже у перших своїх оповіданнях письменник показав виняткове значення Великого Жовтня в житті західноукраїнських трудящих. Письменник усвідомлював, що тільки перемога революції і встановлення диктатури пролетаріату на Радянській Україні створили сприятливі умови для возз'єднання всіх українських земель в єдиній Радянській державі. Він наголошував, що возз'єднання українських земель можливе тільки після ліквідації на західноукраїнських землях окупаційного режиму, буржуазно-поміщицької влади.

У кінці 20-х—на початку 30-х років письменник виступив на сторінках прогресивної преси з серією фейлетонів, спрямованих проти українських буржуазних націоналістів і клерикалів — найлютіших ворогів Великої Жовтневої соціалістичної революції. Особливо рішуче виступив письменник проти тверджень нібито українська нація є безкласовою, безбуржуазною нацією, а значить шлях пролетарської революції не може бути її шляхом.

Про виняткове значення Великого Жовтня в житті західноукраїнських трудящих говорить письменник у романі «Юрко Крук». Показуючи шлях становлення і змужніння героя роману, П. Козланюк підкреслює, що ідеї В. І. Леніна, ідеї Жовтневої революції впливали на формування світогляду юнака, вивели його на шлях революційної боротьби. «Чуєте, пани? Юрко Крук не зганьбив ім'я Леніна», — говорить герой роману. А засуджена на смерть панями Вісник Марія, яка розуміє, що віддає життя за справу трудящих, за справу революції, кидає своїм ворогам у вічі слова: «Хай живе Ленін!».

Серед пролетарських поетів Західної України, які брали активну участь у боротьбі проти експлуататорських порядків, польських окупантів і українських буржуазних націоналістів, за світлі ідеали комунізму, був Я. Кондра. У своїх віршах, критично-публіцистичних статтях він виступав полум'яним пропагандистом і популяризатором ідей Великого Жовтня на західноукраїнських землях.

Радянський Союз — це соціалістична батьківщина трудящих усього світу, писав поет, а тому першим і основним завданням робітничого класу, біднішого селянства, трудової інтелігенції є його захист. В роки, коли міжнародний імперіалізм, католицька церква оголосили «хрестовий похід» проти СРСР, Я. Кондра пише вірш «Поле ганьби», в якому закликає робітників і селян не вірити брудним наклепам на першу соціалістичну країну, встати на її оборону.

Вийде назустріч танкам,
Стане незрушено,
Згине,
а не уступить,
Груддю своєю заступить
Вільну країну, вільну республіку праці
близький товариш,
ваш рідний брат [6, с. 77].

Я. Кондра вірив, що Великий Жовтень започаткував нову сторінку в історії українського народу, створив умови для возз'єднання всіх українських земель. І в щасливі дні возз'єднання поет оспівує торжество ленінських ідей, які принесли нове, щасливе життя на західноукраїнські землі.

Здрастуй, Ленін, ти знов переміг!
Твоїм ім'ям вітаєм бійців,
Бо цей твій хід в їх тупоті ніг
І твій усміх на їхнім лиці

[7, с. 140].

Популяризація ідей Жовтневої соціалістичної революції, пропаганда марксистсько-ленінського вчення, принципів пролетарського інтернаціоналізму, боротьба проти ідеології українських буржуазних націоналістів були змістом і суттю найкращих художніх і публіцистичних творів пролетарської західноукраїнської літератури.

Їх творчість великою мірою сприяла активізації революційно-визвольної боротьби на окупованих українських землях за ліквідацію окупаційного режиму і возз'єднання українських земель в єдиній Українській Радянській Соціалістичній Республіці, яке відбулося в щасливі вересневі дні 1939 року.

Список літератури: 1. Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова ЦК КПРС від 31 січня 1977 року. К., 1977. 2. Бобинський В. Вибране. К., 1960. 3. Бобинський В. Сім років. — Вітчизна, 1969. 4. Гаврилюк О. Пісня з Берези. К., 1970. 5. Гаврилюк О. Вибране. К., 1955. 6. Кондра Я. Поезія. Львів, 1958. 7. Кондра Я. Ленін на Західній Україні. Літературна Україна, 1969, 19 серп. 8. Тудор С. Твори. К., 1959.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Идеи Великой Октябрьской социалистической революции сыграли решающую роль в деле становления и развития западноукраинской пролетарской литературы. В годы оккупации Западной Украины буржуазно-помещичьей Польшей творчество пролетарских писателей (В. Бобинского, С. Тудора, Я. Галана, А. Гаврилюка, П. Козланюка и др.) было идейным оружием в борьбе западноукраинских трудящихся за освобождение и воссоединение всех украинских земель в единой Украинской Советской Социалистической Республике.

К. Т. КУТКОВЕЦЬ, доц.,
Львівський університет

Ярослав Галан — борець за возз'єднання

У 1979 році наш народ відзначає 40-річчя возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. Святкуючи цю славу дату, трудящі оновленого краю вшановують тих, хто боровся за возз'єднання — в тому числі і революцій-

них пролетарських письменників С. Тудора, О. Гаврилюка, Я. Галана, П. Козланюка та багато інших. Їхні імена з вдячністю і глибокою пошаною згадують на оновленій землі.

У тяжкі роки поневолення, коли від Збруча до Карпат народ терпів соціальний і національний гніт, безправ'я, безробіття й голод, вони гордо і мужньо пронесли прапор визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Провідною зорею для них були ідеї Великого Жовтня. «В них, цих ідеях, і тільки в них порятунком для багатостраждального людства, його життя і майбутнє», — писав Я. Галан [1, т. 3, с. 360]. Надією для народу західноукраїнських земель був Радянський Союз, де успішно будувалось нове, соціалістичне суспільство. Слова О. Гаврилюка «ми зачаровані на Схід» були девізом громадсько-політичної діяльності пролетарських письменників, їх літературної творчості. Вони популяризували ідеї марксизму-ленінізму, заперечували окупаційний режим, відстоювали необхідність возз'єднання Західної України з Радянською Вітчизною, зміцнювали віру трудящих у перемогу над гнобителями, брали безпосередню участь у революційному русі, своєю творчістю піднімали народ на боротьбу проти польсько-шляхетських окупантів та їх прислужників.

Одним з активних борців за возз'єднання був Я. Галан. Про це свідчить усе життя полум'яного революціонера і письменника, його прозові, публіцистичні і драматичні твори, епістолярна спадщина. Друг і соратник Я. Галана П. Козланюк писав: «Джерелом його праці і творчості був народ, його кровні інтереси, його щоденна боротьба, праця і турбота про світле майбутнє» [2, с. 136].

Перебуваючи в Ростові-на-Дону, Я. Галан був свідком Великої Жовтневої соціалістичної революції. У 1918 р. він повернувся в Галичину захоплений ідеями Великого Жовтня. У статті «Світло зі Сходу» він писав про величезне значення революції: «1917 рік. Велика Жовтнева соціалістична революція відкриває нову епоху в історії людства... У сонці Великої Жовтневої соціалістичної революції народилась Українська радянська держава, її народ, підтриманий великим російським народом, іншими народами-братами, переміг у смертельній боротьбі з інтервентами і внутрішньою контрреволюцією, дістав можливість під прапором соціалізму творити своє сьогоденнє і майбутнє» [1, т. 3, с. 368].

Я. Галан повністю віддав себе служінню революції, боротьбі за торжество соціалістичних ідей. Двадцятирічним юнаком він включається у революційну боротьбу за визволення західноукраїнських земель і возз'єднання з Радянською державою. З 1927 по 1932 р. Я. Галан працював у бойовому органі західноукраїнських революційних письменників — журналі «Вікна», який своїми публікаціями «прорубав вікна на Схід». Це був період надзвичайно напруженої творчої праці письменника. З'являються його гострі публіцистичні статті, оповідання, п'є-

си. Про що б не писав письменник — про героїчні події Жовтня і громадянської війни («У дні незабутні», «Невідомий Петро»), життя трудового народу в умовах окупаційного режиму буржуазної Польщі («Кара», «Цілина», «Померлі борються», «Савку кров заливає»), класову боротьбу пролетаріату під керівництвом Комуністичної партії («Осередок») — він завжди виступав пристрасним борцем за возз'єднання українських земель в єдиній радянській державі. Такою була авторська позиція письменника-комуніста.

У 1932 р. журнал «Вікна» опублікував оповідання Я. Галана «Кара», в якому письменник створив хвилюючий образ Гната Орестюка, що спробував перейти польсько-радянський кордон. За це суд буржуазної Польщі безпідставно звинуватив його у терористичній діяльності і засудив на смерть. Письменник показав типовий для Галичини тих років процес політичного прозрівання відсталого частини селян. Спочатку Орестюк змальований заляканим, несміливим. Але під час судового процесу його погляди і навіть характер змінюються. У Гната прокидається ненависть до гнобителів, жадає помсти. Орестюк починає розуміти, що тільки у боротьбі можна здобути перемогу. Це основна концепція багатьох творів Я. Галана 20—30-х років.

Зростанню соціалістичної свідомості робітничого класу присвячена одна з п'єс Я. Галана «Осередок», написана у 1932 р. У ній письменник відтворив класову боротьбу пролетаріату, керованого Комуністичною партією. Партійний осередок вирішив провести страйк, який переріс у збройне повстання. Комуніст Кінаш, виступаючи перед страйкарями, говорить про неминучу загибель капіталізму, торжество соціалізму. «У гуркоті і громах капіталістичних крахів родиться революція. Ще за ґратами сотні тисяч наших братів, ще нас мучать, ще скриплять щодня їх шибениці, але смерть їх неминуча й близька, ще крок, ще два, з завзяттям, з ненавистю і зі словом, що пече, що палить і голубить, робітничим словом: революція. Не піддаємось, не запламуємо робітничої честі. І ніяких вагань, перед нами боротьба смілива й горда, а потім перемога, соцбудівництво, п'ятирічка і діти горді за своїх батьків, за пролетаріат, за революцію» [1, т. 1, с. 235].

Таким уявляли собі майбутнє герої п'єси «Осередок». Віра в силу трудящих, вибір єдино правильної форми боротьби за свої права, за майбутнє поставили цю п'єсу у число кращих творів, а її автора — в ряди провідних борців за визволення трудящих Західної України і возз'єднання з Радянською Україною. У п'єсі знайшли відображення важливі процеси політичного життя Галичини 30-х років — народний рух за возз'єднання, солідарність українських і польських робітників. Недарма п'єса «Осередок» викликала страх у ворогів і була конфіскована цензурою. На Радянській Україні вона ставилась у багатьох театрах.

Ідея возз'єднання пронизує всю творчість Я. Галана, вона звучить і в сатиричних творах письменника. Зображення націоналістичних діячів типу Помикевича чи Румеги у п'єсі «99%», у публіцистичних статтях та памфлетах («Ні, на Сході — ми», «Дістануть», «Скалка в оці», «Ще про кури» та ін.) було спрямовано перш за все на те, щоб показати їх історичну приреченість і одночасно довести непереможність ідеї єдності західноукраїнських трудящих з радянським народом. Кожним своїм твором Я. Галан давав відчуття, що є Україна Радянська — невід'ємна частина великого Радянського Союзу і треба боротись за возз'єднання з нею, бо лише у цьому запорука визволення народу. Вже після вересня 1939 р. Я. Галан підкреслював, що «самий факт існування Української Радянської держави за східними кордонами Польщі підбадьорював знесилених, а сильних перетворював у героїв» [1, т. 3, с. 368]. Незалежність українського народу Я. Галан пов'язував з міцною дружбою з російським народом, народами Радянського Союзу, польськими трудящими. Пристрасний інтернаціоналізм — головна визначальна риса письменника. «Я по духу — ленінець — по совісті інтернаціоналіст» — таке кредо Я. Галана. Він розумів, що центром світового прогресу, надією трудящих усього світу є Москва. В її зростанні й могутності бачили провісника своєї волі західноукраїнські трудящі: «Москва, столиця першої в історії людства соціалістичної держави — надія, гордість і любов усіх людей з честю і совістю» [1, т. 3, с. 356].

Донести до широких народних мас правду про радянський народ, його успіхи у будівництві соціалізму, сказати своє слово про радянську культуру і літературу в умовах Галичини 20—30-х років значило — боротись за возз'єднання, а тому велику вагу мали виступи Я. Галана — популяризатора і пропагандиста. Спогади багатьох сучасників письменника свідчать про те, що під впливом його агітації селяни, робітники, трудова інтелігенція пов'язували свою долю з Радянською країною. Як писав пізніше Галан, досягнення Країни Рад служили великою підтримкою трудящим: «Борці за волю і щастя народу не блукали більше самотою у п'їтмі, вони були тепер бійцями великої армії Революції і шлях їм показували полум'яні зорі Жовтня. Вони були відірвані від Києва кордоном, але кожен з них знає, що запалені Дніпрельстаном вогні горять і для них, а гордість за трудовий подвиг Стаханова була також їх гордістю. Так у недержавній Україні билосся серце державної» [1, т. 3, с. 368].

У 1932 р. у панській Польщі були закриті прогресивні українські журнали і газети, поліція розгромила організацію «Сельроб». У 1934 р. створюється один з найстрашніших концтаборів Береза Картузька. Рятуючись від переслідувань, Я. Галан їде в село Березів Нижній. Тут було написане оповідання «Померлі борються», опубліковане в польському журналі «Гонг». У ньому показано зростання революційного руху серед трудя-

щих, усвідомлення простими людьми того, що шляхи до викорінення соціального зла — в організованій боротьбі. Ім'я Я. Галана знаходимо у листівці, виданій у 1934 р., в якій висловлено протест проти підготовки до війни з Радянським Союзом, проти фашистського терору у Німеччині. У статті «Стаємо в ряди», опублікованій у коломийському журналі «Зеркало» в 1935 р., Я. Галан закликає до організованої й активної боротьби проти капіталізму та фашизму, клерикалізму, за єдність всіх трудящих.

«Хочемо нашим пером, — писав Я. Галан, — боронити справи наших батьків та братів, селян і робітників західноукраїнських земель. Хочемо боротися з соціальним та національним гнітом... Віримо в краще майбутнє робітників та селян, що виросте у спільній боротьбі всіх працюючих. Віримо у солідарність селянина, та робітника, плуга й молота, тяжкої праці на ріллі, верстаті чи у копальні. Віримо у солідарність всіх трудящих без різниці, всіх поневолених та визискуваних, за Україну робітників і селян стаємо в ряди» [1, т. 3, с. 274].

За дорученням окружкому КПЗУ Я. Галан проводив велику підготовчу роботу по скликанню і проведенню антифашистського конгресу, на якому виступив з пристрасною, палкою промовою. Антифашистський конгрес 1936 р. був знаменною подією у боротьбі революційних і прогресивних сил проти капіталістичного рабства. Пророчими стали слова польської письменниці Ванди Василевської, сказані на конгресі: «Наступного разу ми зберемося у червоному Львові!». Пророчими були передбачення Я. Галана, який у нарисі «Львів напередодні» писав про наближення «насправді весняних днів, коли пахне у повітрі бурею, що бувала досі раз тільки на століття. У Львові і в цілій країні стрімголов падає барометр; незабаром, товаришу, привітаємо бурю. Львів чекає... Справжній, завжди вірний, червоний робітничий Львів. Гнівний пролетарський Львів» [1, т. 2, с. 98]. У вересневі дні 1939 р. збулися мрії і сподівання трудящих. Радянська Армія перейшла кордон, який розтинав тіло України. Після визволення, працюючи в газеті «Вільна Україна», Я. Галан писав про народження і утвердження радянського життя, возвеличував і прославляв ідею возз'єднання.

• «Другою молодістю» назвав він радянський період життя західноукраїнських трудящих. «Стомлені швидким маршем бійці Червоної Армії входили до Львова, який вже встиг розцвісти червоними прапорами. Місто показувало бійцям свої рани і крізь сльози всміхалось їм. Перша і єдина армія, яку старий Львів зустрічав з радістю, від якої серцю ставало тісно в грудях, бо знав сивоголовий Львів, що за цією армією крок за кроком йде його друга молодість» [1, т. 3, с. 288].

В оповіданнях і нарисах «Незабудка», «Дівчина на паровозі», «Народження легенди», «Хороший час», «В сім'ї щасливого народу», «Починається справжнє життя», «Хай не вмов-

кає радісна пісня визволення народу» та багатьох інших Я. Галан виступив палким пропагандистом соціалістичного способу життя, славив Комуністичну партію, під керівництвом якої здійснилась одвічна мрія народу про возз'єднання.

Список літератури: 1. Галан Я. Твори. У 3-х т. К., 1960. 2. Козланюк П. Оновлена земля. Львів, 1953.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В статье показана большая роль Я. Галана в борьбе за воссоединение западноукраинских земель с Советской Украиной. Рассматриваются его рассказы, публицистические статьи, драматические произведения, главной идеей которых является идея воссоединения.

Є. М. АНТОНЮК, ст. викл.,
Чернівецький університет

Літературно-мистецька громадська організація «Західна Україна» у боротьбі за возз'єднання

Славну сторінку в історію боротьби за возз'єднання всіх українських земель вписали радянські письменники, які особливо в 20—30-ті роки піднесли тему визволення трудящих Західної України, наснажували й окриляли їх у боротьбі проти спільного ворога, викривали отруйну ідеологію українського буржуазного націоналізму. До західноукраїнської теми зверталися П. Тичина («Рум'яна та руса», «Плюскливим пророкам», «Відповідь землякам»), М. Рильський («Дружне слово»), В. Сосюра («Галичині», «Відповідь»), М. Бажан («Пісня волі»), О. Донченко («Брати») та ін.

Єдиний край, як море широченний,
Єдину грудь кордон не розсіче,
Навік з'єдналися Франко й Тарас Шевченко,
І Сян в Дніпро ще потече.

[10, с. 72], —

писав у ті роки український поет Т. Масенко.

Між українськими письменниками, розділеними тимчасовим кордоном, була міцна взаємодія. Посилювались зв'язки західноукраїнських письменників з видавництвами Радянської України. У Держвидаві, крім творів класиків західноукраїнської літератури (І. Франка, В. Стефаника, О. Кобилянської, О. Маковея, М. Черемшини), були видані також п'єси Я. Галана, збірки оповідань П. Козланюка, повість С. Тудора «Марія». На сторінках радянських періодичних видань постійно друкувались твори В. Бобинського, О. Гаврилюка, Я. Кондри, В. Ми-

зинця, М. Сопілки та інших західноукраїнських письменників. Характерна така цифра: із дев'яти окремих видань творів П. Козланюка, що вийшли в світ до 1939 р., сім було здійснено на Радянській Україні!

Міцним взаєминам, що існували між творчими силами Західної й Радянської України, особливо сприяло те, що в 20—30-ті роки в рядах українських радянських діячів мистецтва працював значний загін письменників, художників, літературознавців — вихідців з-за Збруча і Дністра, об'єднаних у літературно-мистецьку організацію «Західна Україна». Вона займала помітне місце в літературно-громадському житті Радянської України, видавала альманахи, а з 1930 р. — журнал. Члени її виступали в численних періодичних виданнях республіки.

Вже з перших днів існування «Західна Україна» чітко визначила свою мету: «а) відбивати у своїх творах радянський побут, даючи цим змогу закордонним масам Галичини, Буковини та американцям (йдеться про заокеанську українську еміграцію. — Є. А.) розуміти будівниче життя й побут революційної радянської республіки; б) давати літературно-мистецький матеріал радянському суспільству про життя і боротьбу закордонних працюючих мас з буржуазією та ворогами різних гатунків» [11, с. 15—16].

Як бачимо, організація прагнула стати ланкою, яка б зв'язувала трудящих розділених українських земель. Першим громадським виступом її був влаштований у Києві 21 травня 1925 р. літературно-музичний вечір, присвячений подіям, які відбувались на поневоленій Західній Україні. Музичну частину вечора розробив Г. Верьовка. Учасники використали матеріали МОДРу, кращі художні твори західноукраїнських письменників та твори спілчан.

Подібні заходи проводились не лише у Києві, де була зосереджена переважна більшість членів «Західної України». Матеріали тогочасної хроніки, що вміщувались у республіканській періодиці, свідчать, що такі зустрічі відбулись у Проскурові, Вінниці, Дніпропетровську, Одесі, Запоріжжі, Луганську. Їх організатори вимагали: «...твори мають бути головно з темою — боротьба за визволення Західної України» [13, с. 113]. Деякі вечори трансливались по радіо, яке в той час було рідкістю.

Жодна подія на поневолених західноукраїнських землях не проходила повз увагу організації. Її хвилювала не лише революційна боротьба земляків, а буквально все, що діялось за Збручем. Так, коли весною 1928 р. на Західній Україні сталося стихійне лихо — повінь, спілчани при підтримці радянських громадських організацій влаштували виставку «Мистецький Київ — Західній Україні», що діяла протягом двох місяців. Було також видано нарис І. Лакизи «На руїнах поводи». Прибуток від виставки і нарису було надіслано потерпілим від стихійного лиха.

Організація звертала увагу радянських письменників на західноукраїнську тематику. Було оголошено конкурс на кращий твір про революційну боротьбу трудящих Західної України. Особливо активізувалась робота організації після її I з'їзду (1930), за постановою якого почав виходити щомісячник «Західна Україна». Члени організації заявили, що вони «...завжди готові перемінити пера на рушниці і допомогти братам і товаришам у боротьбі за диктатуру пролетаріату, за об'єднання Західної України з Радянською Україною» [5, с. 59].

Велику активність виявила організація у боротьбі проти кривавих погромів, які чинила польська шляхта особливо у 1930 р. Так, 3 жовтня мав місце радіомітинг протесту, спрямований проти безчинств за Збручем. Ці ж події лягли в основу зборів, проведених М. Ірчаном, В. Бобинським та М. Качанюком на кількох харківських заводах. А 13 жовтня в театрі «Березіль» відбувся загальноміський мітинг, на якому виступили М. Ірчан, В. Бобинський, М. Сопілка та І. І. Ткачук. Радянські періодичні видання друкували матеріали про криваві події на західноукраїнських землях. (Наприклад, газета «Комуніст» — орган ЦК КП(б)У за 18 жовтня 1930 р.).

Завдяки діяльності організації інформація про становище на Західній Україні виходила далеко за межі Країни Рад. Цьому питанню було присвячене спеціальне засідання Міжнародної конференції революційної літератури, що відбулась у Харкові в листопаді 1930 р., на якій були представники 23-х країн світу. Учасники конференції різко осудили криваві вчинки окупантів західноукраїнських земель. «Про ті нелюдські насильства й погроми... треба кричати з трибуни всього світу, щоб трудящі маси всіх країн почули голос пригніченого українського люду на Західній Україні», — заявив польський письменник Б. Ясенський [7, с. 89]. Різку резолюцію протесту проти окупаційного режиму на Західній Україні, що була підписана такими видатними письменниками, як Й. Бехер, А. Зегерс, Л. Арагон, А. Барбюс, О. Фадеев, І. Микитенко, учасники конференції прийняли одностайно зі співом «Інтернаціоналу».

Тоді ж організація почала збирати матеріали з історії революційного руху на Західній Україні. Було заплановано видання «Кривавої книги» про факти терору в цьому краї.

Для трударів поневолених західноукраїнських земель велике значення мав сам факт діяльності творчого об'єднання письменників-земляків на Радянській Україні. В той час, коли в Галичині, Буковині, Закарпатті пролетарські письменники не мали змоги вільно писати та друкуватись, в УРСР члени «Західної України» брали найактивнішу участь у громадсько-політичному та мистецько-літературному житті. Вони зарекомендували себе не «закордонними працівниками», а рівноправними громадянами Радянської країни. Читачам були добре відомі твори західноукраїнських письменників — членів Спілки. Популярністю користувалась поезія В. Бобинського, Д. Загула,

В. Атаманюка, М. Гаска, Ф. Малицького, М. Марфієвича, проза Д. Бедзика, І. Ткачука, проза та драматургія М. Ірчана, В. Гжицького. Відомими були праці критиків Д. Рудика, М. Качанюка, Р. Заклинського, роботи художників В. Касіяна, Я. Струхманчука, скульптора М. Панасюка.

Значну роль у боротьбі за возз'єднання Західної і Радянської України відіграли видання організації — альманахи, зошити, щомісячники «Західна Україна». Крім художніх творів, в яких оспівувалась боротьба західноукраїнських трудящих за соціальне й національне визволення, тут друкувалось чимало інших матеріалів, пов'язаних з цією темою.

Ось деякі їх рубрики: «Голос поневоленої землі», «Листування», «Матеріали і документи до історії революційного руху на Західній Україні».

Трудящі за Збручем радо вітали твори своїх земляків — радянських письменників, хоч тут передплатник і опинявся під підозрою, а видання нерідко затримувались поліцією. Після виходу альманахів і зшитків «Західна Україна» читач зі Львова писав їхнім видавцям на Радянську Україну: «Аж душа радується, що за нас не забувають, що ми не покинуті... шкода, що так рідко доходять до нас ці зшитки... вони багато би добра тут зробили...». Твори ці не лише «знайомлять нас з життям під'яремної Галичини, а й озброюють маси галичан революційним духом, роблять велике діло й послугу революції» [4, с. 63]. Матеріали зошитів та альманахів, у яких розповідалось про злиденне життя західноукраїнських трудящих, передруковувались радянською періодикою: газетами «Комуніст», «Робітнича газета пролетар», «Харківський пролетар», журналами «Червоний шлях», «Зоря». Вони проклали собі шлях у найвіддаленіші куточки світу. Позитивні відгуки на них знаходимо в «Українських вістях» (Париж), «Українських робітничих вістях» (Вінніпег), «Щоденних робітничих вістях» (Нью-Йорк), у журналах «Робітниця» і «Світ молоді» (Вінніпег). Таким чином горе трудящих Західної України ставало відомим і близьким широким народним масам, що все рішучіше виступали на захист своїх прав та інтересів.

Про небезпечну з урядової точки зору популярність видань організації, про їхню високу ідейність промовляв хоч би той факт, що в багатьох буржуазних країнах (Польщі, Румунії, Чехословаччині, Югославії та ін.) вони були офіційно заборонені [8, с. 101]. Це є ще одним доказом того, наскільки важливу роботу проводила організація «Західна Україна» через свій друкований орган, правдиво розповідаючи читачам про політико-економічне та освітньо-мистецьке життя Західної та Радянської України.

Тут, у Країні Рад, спостерігаючи вільну творчу працю радянських людей, беручи безпосередню участь у соціалістичному будівництві, вихідці із поневоленого західноукраїнського краю ще глибше і болючіше відчували лиху долю земляків.

Своїми думками вони линуць «до осель далеких аж за Дністер і Збруч», до братів і сестер, що поневірялись під гнітом окупантів. У поезії «Давно із дому я пішов» В. Атаманюк заявляє:

Про їхню муку та одчай
Складу я тут бунтарську пісню.
Щоб бити шляхту ненависну, —
Про кривду їх буду кричати
[1, с. 15].

Поета турбує насамперед політична доля земляків. Серед поневолених народів трудящі Західної України «у найтяжчому ярмі», «в присмерках одних». Але це не може зламати революційного духу, віри в перемогу — такою є тема поезії «Для неї Жовтень ще не сходив». У кожній заgravі пожеж трудящі бачать відблиски великої революції й тривожно-радісно промовляють: «Невже, нарешті, Жовтне, йдеш?».

І вірять міццю чорнозему,
Що прийдуть дні нові, не ці, —
Потопчуть визиску систему,
Кордонів виглядять рубці
[3, с. 35].

Ця ж тема звучить у поемі В. Атаманюка «Шлях старого більшовика», присвяченій 35-річчю партійної і громадської діяльності та 60-річчю від дня народження Наркома освіти УРСР М. О. Скрипника [13, од. зб. 119]. Показуючи боротьбу західноукраїнських трудящих за визволення, В. Атаманюк у вірші «До Галичини» таврує тих, хто «мовчки гнеться тиранам до чо-біт», і закликає:

Послухайте орлів могутній, вільний клекіт
І загоріть самі бажанням перемог!
[2, с. 12].

Висока поетична майстерність лірики В. Атаманюка особливо відчутна на фоні іноді художньо недосконалих творів деяких членів організації. Вона відзначається задушевністю авторських відступів, майстерністю пейзажних малюнків, вмінням користуватись багатством мовно-стилістичних засобів. У його віршах «тумани лягають ковдрою», згадки прядуться, «як тошке повісмо», «думка-пташка», «вісті-круки», пташиний спів — «срібло в дзвінкій блакиті». Характерним для поезії В. Атаманюка є образ журавля. Як і у творчості Д. Загула, він виступає символом туги за рідним краєм, за батьківською оселею. Тогочасна критика відзначала, що на творчості В. Атаманюка «ще раз переконуємося, скільки ліричного багатства, скільки чистої поезії може дати цей ніби-то суто громадський, ніби-то найменше «ліричний» поет» [12, с. 3].

У своїй творчості члени «Західної України» підкреслюють, що боротьба за волю буде жорстокою, адже треба боротись і з чужоземними загарбниками і їх поплічниками — українськими буржуазними націоналістами. Вони висловлюють впевне-

ність, що ніщо не зможе примусити народ мовчати. Червоною ниткою проходить ця тема у поезії М. Гаска «Західній Україні»:

Ні розстрілів луни, ні шибениць ліс,
Ні дзенькіт кайданів, ні леза заліз,
Ні люфи, наставлені просто на скронь, —
Ніщо не згасило протесту вогонь
[9, с. 4].

Стимулом до боротьби західноукраїнських трудящих є радянська земля, в якій ніщо не розділяє людей — «ні фах, ані мова», усі знайшли там щастя, лиш «трутням багатим та підлим катом ви вільного місця не знайдете там». Поет підтримує надії своїх земляків на соціальне й національне визволення і возз'єднання з єдинокровними братами Радянської України й закликає гартувати зброю для боротьби:

Повстань же, мій краю,
мій змучений брат,
Зривай ти сплетіння
і мурів, і грат,
І хай упаде
справедливий твій гнів
На голови наших
катів і панів
[9, с. 4].

Боротьбі за волю присвячена також поема М. Гаска «Дрогобич». У ній особливо яскраво звучить тема зародження революційної бурі на західноукраїнських землях. Йдеться про Дрогобицьке повстання 1919 р., яке виразно протиставило сили молодого робітничого класу буржуазно-націоналістичному рухові. Твори поета відзначаються конкретизацією певних подій. Їм властиві лаконізм, драматизм і простота. Пейзажні малюнки тут майже відсутні. Автор здебільшого зосереджує увагу на соціальних конфліктах, що своєю проблематикою завжди були пройняті пульсом доби. Чітке ідейне спрямування, глибока політична характеристика зображуваних подій — головне в його поетичному доробку.

За своїм ідейним спрямуванням близькою до творчості В. Атаманюка і М. Гаска є поезія Л. Дмитерка. Твори, вміщені у виданнях «Західної України», — дебют автора. У вірші «Горить» він таврує безчинства польських уланів на західноукраїнських землях. Уже заголовок поезії викликає тривогу, закликає до боротьби. Ним автор посилює грізність революційних подій, які наближаються. Він переконливо показує, що ні карні загони, ні тюрми і тортури не можуть зламати тієї бурі, що назріває за Збручем. Не встигли улани вийти з понівеченого села, як там знову запалала заграва — то горів панський маєток. Л. Дмитерко вірить, що настане такий час, коли:

Промчиться рать крицево-буревійна,
Забубнить Черемош! Заюшиться Дністер!
І д'горі Львів червоний стяг підійме!
[4, с. 21].

Відтворюючи наростання революційної боротьби, гостроту класових зіткнень, силу і нездоланність народу, що став під прапор боротьби з поневолювачами, поет у вірші «Ще буде бій» різко підвищує темп розповіді, відмовляється від точного римування, дбайливо добирає лексичний матеріал, який би найповніше передавав нездоланну ходу революційної бурі («гуляють заграви пожеж», «бій, якого не бувало», «материки у полум'ї червонім» і т. д.), «рубав» окремі рядки, — і всіма цими засобами надає сюжету динамічності.

Хвалу тим, чиїми руками створені всі земні блага, надбання культури, якими пишається людство, складає у поетичних творах М. Сопілка. Як гімн мозолястим рукам звучить її вірш «Працюючим рукам». Чорні, порепані, липкі від землі, кров'ю набухлі від важкої праці ці «реальні творці дій». Змістовна поетична антитеза лежить в основі твору: авторка протиставляє працьовиті руки «ледащим і грабіжним жменям», що «діють кривду, сіють зло». Велику надію покладає поетеса на силу «мільйонів роботящих рук». Заклучна строфа узагальнює хід думок, дає їм конкретний політичний зміст і ясну перспективу.

Жилаві руки мозолисті
Кігтям грабіжним вчинять суд...
Обновлять землю і врочисто
Свободи прапор вознесуть
[5, с. 7].

У поезіях «Державо білого орла» і «1 листопада» М. Сопілка таврує загарбницьку політику уряду Пілсудського, висловлює віру в неминучу перемогу західноукраїнських трудящих. Поетеса відзначає всесвітньо-історичне значення Великого Жовтня. Саме Країна Рад вказує трудящим усіх країн шлях до свободи. М. Сопілка прославляє героїв, що віддали життя за народне щастя:

Честь переможцям, що лягли в бою
За перемогу, за нове життя!
Тим, що з народу скинули неволю
[6, с. 5].

До зеленої Буковини, до «краю з-над Пруту» з щирою синівською любов'ю звертається у своїй творчості М. Марфієвич. Його поезії «За Збручем», «Заклик», «Хотин» проникнуті закликами до боротьби і вірою у перемогу земляків, що відчувається майже в кожному поетичному рядку.

Прийде пора — впадуть кордони,
Звільниться з-під ярма Хотин,
Зачервоніє — в бій повставши,
Як десять літ тому назад,
І приєднається назавше
До вільної Країни Рад
[4, с. 24].

Образ рідної землі був основним у творчості П. Гірняка, М. Паньківа, А. Турчинської, М. Кічури, І. Ткачука та інших

членів «Західної України». Увагу читача вони зосереджували на формуванні революційної свідомості західноукраїнських трудящих. Їх передусім цікавить і хвилює та мить, коли затурканий трудівник духовно розпрямляється, відчуває себе сином свого класу, стає здатним на свідому революційну боротьбу.

Літературно-громадська організація «Західна Україна» проіснувала недовго. Після прийняття постанови ЦК ВКП(б) «Про перебудову літературно-художніх організацій (1932 р.) вона самоліквідувалась, а її члени ввійшли до єдиної Спілки радянських письменників. Та своєю невтомною громадсько-політичною працею і художньою творчістю вона наближала радісний день возз'єднання західноукраїнських трудящих з Радянською Україною.

Список літератури: 1. Західна Україна, 1927, альманах № 1. 2. Західна Україна, 1930, альманах № 2. 3. Західна Україна, 1928, зшиток № 2—3. 4. Західна Україна, 1930, зшиток № 4. 5. Західна Україна, 1930, № 1. 6. Західна Україна, 1930, № 11—12. 7. Західна Україна, 1931, № 1. 8. Західна Україна, 1931, № 10. 9. Західна Україна, 1933, № 6. 10. Молодий більшовик, 1937, № 12. 11. Плужанин, 1925, № 2. 12. Пролетарська правда, 1930, 27 лип. 13. Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва, ф. 369, оп. 1, од. зб. 4.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В 20—30-е годы на Советской Украине активно работали члены общественно-литературной организации «Западная Украина». В статье освещается их общественно-политическая деятельность и литературное творчество, направленные на воссоединение западноукраинских земель с Советской Украиной.

К. Д. САЛИВОН, доц.,
Сімферопольський університет

Тема возз'єднання українських земель в українській народнопісенній творчості

Боротьба за возз'єднання українського народу в єдиній Радянській державі стала славною сторінкою історії нашої Батьківщини. Вона яскраво відбилася в уснопоетичній творчості народу.

Зміст народних творів, їх громадське значення у великій мірі залежать від історичних умов, об'єктивних обставин, світогляду народу. Як відомо, у 20—30-ті рр. на Україні склалися неоднакові історичні та політичні умови, що формували світоглядні позиції трудящих. Тому і теми та мотиви уснопоетичних творів були різними. На Радянській Україні трудящі славили

першу в світі соціалістичну країну, Комуністичну партію як організатора і натхненника всіх перемог, оспівувалася колективна праця на колгоспних полях, розвиток індустрії, новий побут, Радянська Конституція, поступальний рух народу до нових вершин у будівництві соціалізму. Одночасно у Західній Україні, в Закарпатті та на Буковині, що були під владою поневолювачів, народна творчість мала інший характер: в ній відбивалося безпросвітне життя, звучали нарікання на політичну, економічну і національну безправність трудящих, заклики до боротьби проти визиску й несправедливості, втілювалися мрії про возз'єднання з єдинокровними братами.

Основною темою пісенної уснопоетичної народної творчості у Західній Україні в 20—30-х роках була революційна тема. Як зазначають дослідники народної творчості, «в революційних піснях і віршах яскраво розповідається про героїчне минуле нашої Батьківщини, безприкладну мужність, стійкість і красу подвигу народу». Ці твори є своєрідним дзеркалом тогочасних подій і в своїй сукупності створюють величний образ народу-героя, його душі, його сподівань [8, с. 8].

Революційні народні пісні Західної України 20—30-х років досить специфічні. Вони мають оригінальну образну систему, своєрідне лексичне забарвлення. На першому місці в них стоять питання боротьби за вільне і щасливе життя, за возз'єднання з Радянською Україною. Така політична загостреність не може передаватися лише за допомогою традиційних фольклорних образів. Нові теми і проблеми вимагають нешаблонних художніх засобів, іншої манери викладу, оригінальних художніх деталей. Художня якість революційних пісень про возз'єднання і боротьбу за краще життя, як нам здається, найповніше виявилась у їх публіцистичності. Пісні на революційну тему багаті художніми засобами, характерними для публіцистичних жанрів. За їх допомогою в уснопоетичних народних творах чітко і лаконічно висувається програма боротьби робітничого класу і трудового селянства за волю, у тенденційно загостреній манері розкриваються наміри панівних класів різних націй поневолити трудящих.

Публіцистичні елементи у поетичну форму народних творів вносяться їх авторами, які у новій формі виражали свої погляди на боротьбу за визволення та возз'єднання українських земель. З другого боку, публіцистичність усних народних творів обумовлена законами об'єктивної дійсності. Г. В. Плеханов писав з цього приводу так: «Якщо справді існують вічні закони мистецтва, то вони є тим, завдяки яким у відомі історичні епохи публіцистика нестримно вривається у галузь художньої творчості і порядкує там, як у себе вдома» (переклад наш. — К. С.) [1, с. 582]. Це визначення можна застосувати не лише для розкриття певних особливостей творів письменників-професіоналів, а й для творів уснопоетичних. Буремна епоха породжує буремні, публіцистично піднесені пісні.

Творці революційних пісень загострено, викривально, в лаконічній публіцистичній манері говорять про ту чи іншу подію, пов'язану з революційною боротьбою, у пафосно-піднесеному тоні розповідають про героїв підпілля, що загинули у боротьбі. З цієї точки зору цікавими є пісні, в яких згадуються конкретні особи, явища чи події: «Пісня про Васю», «Про товариша Омелька», «Про Ботвина», «Честь товаришеві», «Тюремна», «Доволі» та ін.

Так, в останній пісні за допомогою трикратного повторення слова «доволі» досягається пафосний ефект, що підсилює головну думку твору — прагнення народу до возз'єднання:

Доволі нам ярма тяжкої носити!
Доволі нужду нам і горе терпіти!
Доволі податки безмежні платити!

[3, с. 114].

Наведені слова нагадують гасла, з якими виступали трудящі на політичних мітингах і маніфестаціях, вони підсилюють революційне звучання твору, революційну тему. У цій же пісні висловлюється програма, близька до програми КПЗУ, яка з глибокого підпілля керувала боротьбою трудящих.

Зруйнуємо тюрми, порвемо кайдани
І визволим всіх, хто боровся за нас!
Зруйнуємо тюрми, збудуємо школи
І зробим радянську владу у нас

[3, с. 114].

Чимало пісень на революційну тему мають маршовий характер. У них публіцистична загостреність виявляється у широкому використанні образів революційної символіки (червоний прапор, зоря), повторень, енергійних приспівів та ін. Характерними з цієї точки зору є пісні: «Пролетарію, в ряд ставай» «В Радсоюзі сонце сходить» та ін.

Пролетарю, в ряд ставай,
Прапор червоний піднімай!
Гей, всі до бою!
За спільне щастя-долю
Враз ставаймо — раз, два, три

[3, с. 125].

У цій же пісні звучить заклик до єднання: «Ідім назустріч ми братам, темна погибель всім катам».

У пісні «В Радсоюзі сонце сходить» висловлюється надія на те, що щаслива доля народів Радянського Союзу завітає і до трудящих Західної України:

В Радсоюзі сонце сходить,
А у нас заходить.
Чому ж доля з Радсоюзу
До нас не приходить?

Хай надія, любі брати,
Вас не покидає!
З Радсоюзу до нас доля
Також завітає

[3, с. 110].

У піснях на революційну тему часто використовуються мотиви і образна система віршів І. Я. Франка, Т. Г. Шевченка та

інших поетів. Для таких творів здебільшого також характерна публіцистична манера викладу («Товаришеві у в'язниці», «Не моліться вже більше до бога», «Ідуть мільйони завзятих», «Ми вступаєм до бою нового»). У цих творах використані оброблені образи та цілі строфи з відомих віршів І. Франка. Вони підпорядковані розкриттю головного завдання часу: боротьбі з поневоленням за возз'єднання українського народу в єдиній державі.

«Не моліться вже більше до бога» — говорить в пісні під таким же заголовком. Тут майже повністю використана строфа із вірша І. Франка. А далі іде виклад нових завдань:

Краще погляд свій завжди звертаймо
На Схід сонця, на Країну Рад, —
Там побачим життя ми лиш справжнє —
Без знущання, без панських оман

[3, с. 170].

Не можна не згадати і досить поширену в 30-х роках пісню на слова О. Гаврилюка «Голово ти моя нелегальна». Я. Галан зазначав: «Серед 50 тисяч політичних в'язнів у польських тюрмах не було сливе ні одного, що не знав би пісні «Голово ж моя нелегальна, сконфіскує тебе прокурор», що не підспівував би її в найважчі хвилини тюремного життя і не розігнав нею чорної туги» [2, с. 543].

У пісні розповідається про терор, який був відповіддю на боротьбу народу за краще життя, за возз'єднання з Радянською Україною. У ній з документальною точністю розповідається про знущання, що їх зазнали політв'язні від фашистських посіпак:

Хіба ж можна про те забувати,	Як нас вішали вниз головами.
Як на дефу нас всіх завели!	Застромляли за нігті шпильки,
І, зв'язавши, періщили п'яти,	Револьверами били, ногами
Терпентину до носа лили,	Відбивали нирки, печінки

[4, с. 181—182].

Тут, як і в наведених вище піснях, ідеї політичного характеру підкреслюються публіцистичними засобами: введенням до народних творів лозунгів, закликів, документалізм при відтворенні реальних подій, логічні аргументи та ін.

В уснопоетичній творчості трудящих західних областей України 30-х років є велика кількість пісень, у яких з глибоким сумом говориться про загибель кращих людей — комуністів-підпільників, комсомольців. Більшість з них за стилем подібні до дожовтневих народних творів баладного типу.

Так, у пісні «Ой гуляла комсомолка» бачимо образ червоної калини над могилою, пташок, що прилітають до неї і приносять вісті. А поряд з цими образами народної традиційної символіки згадані інші, народжені новою дійсністю і боротьбою: комсомолка, її друзі, товариші по спільній боротьбі:

Ой гуляла комсомолка, гуляла, гуляла,
Поки її вражих катів куля не спіймала.

Комсомолка-підпільниця звертається до своїх товаришів:

Положіть, товариші, мене в домовину,
Посадіть на могилі червону калину.
Будуть пташки прилітати цвіт калини їсти,
Будуть мені приносити з України вісті

[4, с. 190].

У традиційному народнопоетичному стилі змальовуються події і в піснях «Товариші, товаришки, все рожевий цвіте», «Жила-була у Мельниці» («Пісня про Пашу Козакову») та ін. Цікавий варіант останньої пісні. Молода підпільниця смертельно хвора. Але переконання і погляди її на боротьбу за нове життя залишаються незмінними. Ця незмінність оригінально виражена в пісні за допомогою опису похоронної обрядовості. Дівчина просить, щоб поховали її за новим звичаєм, який нагадує новий обряд похорону на Східній Україні:

Сховай мене, мій братику, з піснями-маршами,
Нехай вийдуть товариші із товаришками.
Нехай вийдуть, заспівають, як я їх учила,
Сховай мене, мій братику, без попа, кадила

[4, с. 438].

Пісні на революційну тему вселяли в серця трудящих віру в перемогу, надії на соціальне і національне визволення, на возз'єднання з Радянською Україною.

Крім революційної теми, в українській народнопісенній творчості 20—30-х років одне з провідних місць займає тема еміграції до Радянського Союзу. Про те, що лише там можна знайти щастя, правду і добро, говориться у пісні «Було колись у нас поле». Тема від'їзду до СРСР звучить також у пісні «Бувай, мила, здоровенька»:

Бувай, мила, здоровенька, красно тя здоровлю,
Бо я їду у Росію, в далеку дорогу

[4, с. 191].

у багатьох коломийках:

Сідай, брате, на коника, а я на другого,
Тай поїдем у Росію, до народу свого.
Ой посію розмарію, посію, посію,
То-м баную, що не пішла з любком у Росію

[5, с. 165]

та ін.

Вирази: свій народ, рідний народ, рідні брати, рідненька Україна, Росія-мати, що часто зустрічаються у піснях і коломийках, якнайкраще характеризують погляди народу, його мрії про возз'єднання.

Тема звільнення і радісної зустрічі з воїнами Червоної Армії — головна в усній народній творчості кінця 30—початку 40-х років.

Ой рідненька Україна, ой Росія-мати,
Більш не треба нам у пана пшениченьку жати

[6, с. 105], —

з вдячністю говорить звільнений народ Західної України визволителям. У піснях і коломийках, що оспівують прихід Червоної Армії, публіцистичний стиль дещо знижується, поступаючись місцем пісенно урочистій розповіді про знаменну подію возз'єднання народів-братів. Так, співанка «Послухайте, люди добрі» закінчується словами:

А як прийшли більшовики,
Уред уложили,
Отогді ся бідні люди
Усі звеселили!

А тоді ся звеселили,
Що пана не мають,
Один другого товаришем
Тепер називають

[7, с. 483].

Урочистість подібних творів підкреслюють розповідні народно-пісенні елементи, що надають пісням речитативного характеру, нові лексеми, які прийшли в народну розмовну мову разом з новим ладом. Про це свідчать слова *більшовики, товариші, уряд*, яких зустрічаємо у згаданій співанці, або нові узагальнення і висновки, що є, наприклад, у такій пісні:

Вже нам вільно признатися,
Якого ми роду —
Ми є члени повнокровні
Сильного народу

[6, с. 455].

Боротьба трудящих Західної України, Закарпаття, Буковини з фашизмом під час Великої Вітчизняної війни також відбита у народній творчості. Вона є своєрідним продовженням і підтвердженням теми возз'єднання. У лавах Радянської Армії, у партизанських загонах, в підпіллі захищали вони все те, що дала їм Радянська влада. Як зазначає І. М. Сенько у примітці до збірника «Як зачую коломийку», «у 1944 році на території Закарпаття в партизанських загонах і з'єднаннях було близько 2 тисяч бійців» [5, с. 165]. У згаданому збірнику упорядник наводить чудові зразки народних коломийок Закарпаття, в яких розкривається історія народу, його боротьба за волю й щасливе сьогодення. Саме тут знаходимо багато коломийок про партизанську боротьбу:

Полонино, полонино, полонино Рівна,
Пішов любко в партизани — скоро будеш вільна.
Ой у полі дві тополі з вітром говорили,
Наші хлопці-партизани вороженьків били

[5, с. 165].

У багатьох коломийках і піснях визволені народи прославляють воїнів Радянської Армії, дякують їм за братерську допомогу:

Не забувай сині гори,
Зелені Карпати,
Де кров свою проливали

Руські й українці,
Та щоб вільно проживали
Брати-верховинці

[4, с. 259].

Післявоєнна усна пісенна творчість багатотемна. Вона якнайкраще передає щасливе життя навіки возз'єднаного народу

України. У багатьох піснях і коломийках підкреслюється радість возз'єднаного народу, славиться перемога, дружба народів, оспівується життя в колгоспах, будівництво заводів і фабрик. У багатьох піснях змальовані новий побут, що прийшов у село, нові професії, праця людей і їх відпочинок. Ось, наприклад, пісня «По високій полонині». Молодий хлопець, що колись випасав на полонині вівці, тепер працює в шахті і висловлює радість з приводу того, що його бригада видала «нагора» в три рази більше вугілля, ніж за нормою.

Виросли люди, зміцніла держава і вільно, від усієї душі линуть пісні, в яких висловлюється щира подяка Комуністичній партії та Радянському урядові:

Здобули ми наше щастя і ясні в нас далі.

Нами партія керує, ой слава їй, слава [4, с. 286].

Післявоєнні народні пісні возз'єднаного краю є прекрасним ствердженням соціалістичного способу життя. Вільні народи з гордістю оспівують нашу прекрасну і найсправедливішу в світі Радянську Батьківщину, чудових людей, Комуністичну партію:

А навколо шумить жито,
Бує пшениця,
Людам є що показати,
Є чим похвалиться

[4, с. 289].

Трактори, комбайни наші —
Сила й радість для села.
Та хіба про все розкажеш,
Що нам Партія дала

[4, с. 366].

Про те, як жив, які мав права поневолений народ Західної України у минулому, яскраво свідчить багато пісень 30-х років. У них народ скаржиться на тяжке життя, численні податки, систему штрафів.

Про безправність західноукраїнського народу 30-х років говориться і в пісні «Верховино, світку ти наш»:

Тут поліція з палками
По головах чеше,
А буржуй в своїх газетах
Як може, так бреше

[4, с. 183].

А ось як оспівують Верховину, вільне і щасливе життя визволені народи возз'єднаної України:

Хвилюється у долинах
Пшениця золота,
Спів заводів в полонину
До мене доліта.

Верховино, мій ти краю,
Хто твої тепер пізнає,
Хто твої тепер пізнає
І села, і міста

[4, с. 314].

Народна творчість Радянської України, як і всього Радянського Союзу, прославляє В. І. Леніна — організатора і натхненника наших перемог, вождя, що вказав усім народам світу шлях до радісного і щасливого життя.

Видів Ленін, видів рідний всі народні болі,
Показав нам шлях до щастя з вічної неволі

[5, с. 170].

Світить Ленінове сонце і народу возз'єднаної України. В багатьох піснях і коломийках говориться про правду Леніна, волю Леніна, про те, що «Верховину зігріває» і завжди буде зігрівати «Ленінове сонце».

У єдиній сім'ї, в сім'ї вольній, новій народів Радянського Союзу живуть народи возз'єднаної України і у своїх піснях прославляють дружбу, радісне, щасливе життя:

Полетіла пісня братства понад гори й ріки,
Що з радянськими братами жити нам навіки
[5, с. 169].

Аналізуючи народнопісенну творчість, переконуємося, що найголовніше завжди узагальнюється народом, типізується і залишається навіки як доказ, як непохитний аргумент, що стверджує нашу соціалістичну дійсність, наш найпрогресивніший і найсправедливіший у світі лад і широкі можливості та права радянської людини.

Список літератури: 1. Плеханов Г. В. Литература и эстетика, т. 1. М., 1958. 2. Галан Я. Твори. У 3-х т. К., 1960. 3. Пісні та вірші революційного підпілля Західної України. К., 1964. 4. Радянська пісня. К., 1967. 5. Як зачую коломийки. Ужгород, 1975. 6. Коломийки. Львів, 1962. 7. Українські народні думи та історичні пісні. К., 1955. 8. Радянські народні частушки і коломийки. К., 1953.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В статье освещено народнопоэтическое творчество в Западной Украине, Буковине, Закарпатье до воссоединения их в едином Советском государстве и после 1939—1945 гг. Показано, как отразились в нем мечты и чаяния трудящихся о свободе, радость избавления от чужеземного господства, все-народная борьба против фашистских оккупантов как завершение борьбы за воссоединение. Анализируется многообразие послевоенного народного творчества: песни о партии, о В. И. Ленине, о счастливой жизни сегодня. Отмечены художественные особенности народных песен, использование в них традиционных образов для раскрытия новых тем.

А. О. ФАРІОН, викл.,
Чернівецький університет

У боротьбі за волю і возз'єднання

Впродовж багатьох десятиліть недолі й боротьби трудовий народ Північної Буковини, насильно відторгнутої од матері-України чужоземними загарбниками, зогрівало священне почуття одвічної спільності з усім українським народом, глибоке усвідомлення необхідності діяти пліч-о-пліч зі своїми наддніпрянськими братами за соціальне й національне визволення, за возз'єднання в єдиній Українській Радянській державі.

Буковинські українці, як і дві інші частини нації в клаптиковій імперії Габсбургів — населення Галичини та Закарпат-

тя, — завжди тяжіли, зазначав Ф. Енгельс, «до свого природного центру (...), до інших малоросійських областей, що об'єдналися з Росією» [1, т. 11, с. 202].

Перемога Великого Жовтня стала «головною подією ХХ століття, яка докорінно змінила хід розвитку всього людства» [3]. Вона вирішально вплинула на долю трудящих буковинського краю. Започаткована Жовтнем могутня хвиля революційного оновлення світу, прокотившись по всій Європі, розірвала осоружний «обруч сталений», що ним австроїсарщина протягом століть «обціплювала жилаві сугуби» уярмлених народів» [4, т. 10, с. 166]. На Буковині та в інших провінціях Австро-Угорщини з новою силою розгорнулася революційно-визвольна боротьба трудящих. Вони з надією дивились на схід, де в полум'ї революційних битв, завдяки «єдиній дії пролетарів великоруських і українських» [2, т. 20, с. 14], народилася суверенна Українська Радянська держава, що засяяла для буковинців заповітною зорею, стала для них живим прикладом і дороговказом у боротьбі за волю і щастя.

Багатотисячне народне віче, що відбулось у Чернівцях 3 листопада 1918 р., в день розпаду австрійської монархії, рішуче відкинувши як намагання українських буржуазно-націоналістичних запродавців створити «самостійну австрійську Україну», так і спроби прорумунських «політиків» включити Буковину до складу румунського королівства, одностайно висловило волю і прагнення трудящих до возз'єднання з усім українським народом в єдиній Українській Радянській державі. Учасники віча проходили містом з революційними гаслами й піснями. Мобілізуючим, бойовим маршем серед них звучала «Похідна пісня», написана на мотив «Марсельєзи», поетом М. Марфієвичем і видрукувана окремою листівкою.

Пісня вітала Жовтневу революцію, що «зорею променистою» зійшла «над землею з імистої ночі» і сподіваною волею «зазоріла для широких трудящих мас». В ній звучала непохитна віра у торжество боротьби трударів, що «з'єдналися в силу єдину, у пролетарську могутню сім'ю» і тому

Ніколи кати у неволю
Не повернуть розкований люд.
За правду робочу, за волю
Мільйони до бою ідуть!

[5, с. 7].

Як бойовий заклик до організованої збройної боротьби лунав рефрен-приспів «Похідної пісні»:

До зброї, громадо! До зброї, брати!
На ворога разом будем іти!

Але «сподівана воля», що «зазоріла» для трудящих мас Буковини в той листопадовий день 1918 р., була жорстоко розтоптана королівсько-румунськими військами, які окупували буковинський край з благословіння Антанти.

Під впливом «віяння Великої Жовтневої соціалістичної революції, яке досягло і буковинської землі», ще гострішим стає викривальне перо Д. Макогон (1881—1961), добре відомого до першої світової війни пристрасною громадською лірикою, реалістичними оповіданнями з життя буковинського села і школи, злободенними публіцистичними статтями і політичними сатирами, спрямованими проти буржуазно-націоналістичних верховодів.

Повернувшись на Буковину із «зараженого більшовицькою пропагандою» 20-го австрійського полку, який відмовився захищати «мамуню Австрію», що доживала свої останні дні, Д. Макогон в умовах жорстокого окупаційного режиму розгортає активну літературну і громадську діяльність. Він стає одним із авторів літературно-громадського місячника «Промінь» (1921—1923), навколо якого групувалися прогресивні письменники Буковини початку 20-х років; Д. Макогон докладає багато зусиль для відновлення «Каменярів» — прогресивного друкованого органу українського учительства Буковини (1921—1922), видає сатиричний журнал «Щипавка».

Першими повоєнними творами Д. Макогон, що з'явилися на сторінках цих видань, були переважно оповідання про події імперіалістичної війни, учасником яких письменникові довелося бути. Але нові суспільно-політичні обставини, напружена боротьба проти королівських узурпаторів, що квапилися на Буковину на зміну австроцісарським, вимагали від письменника слова нового, злободенного. Д. Макогон розумів, що в таких обставинах «поети повинні додавати громадянству життєвої енергії, зогрівати до боротьби і підтримувати віру у її повний успіх...» [6].

Свої гострі публіцистичні виступи в «Каменярах», «Щипавці» Д. Макогон спрямував проти хижацької, шовіністично-румунізаторської політики королівсько-буржуазної олігархії. Він розвінчував ворожі вигадки буржуазної пропаганди про так звані «історичні права» королівської Румунії на Північну Буковину, показав, як тієї трагічної осені 1918 р. для здійснення анексіоністських планів, всупереч волі народу, «націоналісти запросили на Буковину румунську армію, яка в короткім часі зайняла цілу буковинську область по Дністер», після чого окупанти проголосили, що нібито «все населення Буковини без різниці народності і віри добровільно, охотно і без всяких застережень прилучилось до румунського королівства» [7].

Викриваючи брехню буржуазних писак про «ідилічне життя» буковинців «під гарним румунським сонцем», Д. Макогон з іронією писав: «Чотири роки минає, як ми заскочили у ту румунську ідилію, чотири роки освічує нас румунське сонце... та у його проміннях ми зігрітися не можемо. Противно! Кожної днини воно морозить нас із більшою силою, не піддержує, а просто убиває усе наше органічне життя, жорстоко, безпощадно убиває» [7].

У низці публіцистичних статей («Виїмкові закони», «Наша школа», «Більше витривалості»), прозових та віршових творах («Розбиті мрії», «Марійка», «Де краще?», «В'язень», «Прийшли міністри», «Пан міністер», «Гей, нема то краю» та ін.) Д. Макогон гнівно протестує проти жандармського свавілля і запроваджених окупантами драконівських «виїмкових законів» — законів «нагайки і кнута», «податків і додатків» [8], насильної румунізації і дискримінації населення Буковини.

Письменник викривав фальш буржуазної демократії й демагогічно декларованих урядом «свобод» на загарбаній Буковині, антинародну суть виборчої системи в «конституційній Румунії». Картину розрекламованих офіційною пресою «демократичних виборів» до королівського парламенту в січні 1922 р. Д. Макогон намалював у сатиричному вірші «Вільні вибори» (1922). Під час їх проведення окупанти «чорними круками» по селі кружляли, «осташі з крісами* в хати мужицькі вовком заглядали, народ на вулицю зганяли». Якщо ж хтось із виборців відмовлявся «лиш білу картку в скриньку кидати» — тобто голосувати тільки за «послів-міністрів», того веліли «замикати і бити, і карати, і стариків, і молодців «большевиками» називати» [9, с. 3].

Мужнє слово Д. Макогона закликало трудящих не коритись поневолювачам, провіщало неминучий крах експлуататорської системи. «Не довго тронові стояти», — попереджує поет; не довго можновладцям сидіти на тому троні, збудованому «з золота і крові» («Капіталістам», 1922) [10].

Вогонь гострої зброї сатирика, випробуваної ще в довоєнні роки у боротьбі проти австрійського панування й української буржуазно-націоналістичної верхівки на Буковині — барона Василька, Смаль-Стоцького та інших «панків з чернівецького Олімпу», Д. Макогон і в 20-х роках спрямовує проти чужоземних загарбників та їх посіпак — українських буржуазних націоналістів. Він нещадно викриває ганебну роль буковинських націоналістичних політиків, так званих «заступників народних», які в найбільш напружений момент боротьби трудящих Буковини за соціальне й національне визволення намагались проголосити «якусь австрійську Україну» [11], а потім стали вірними лакеями румунського короля («3 минулих днів», «Наші дипломати», 1921, «Нашим політикам», 1922).

З презирством говорить Макогон про ту частину буковинської інтелігенції, що «потонула в багні зрадницьким» і «цілує палко той ходак, що так толочить нашу ниву» [11] («Донощиківі», «Нашим», 1921, «Патріотам», 1922). Письменник гнівно таврує всю націоналістичну наволоч: тих «патріотів одностайних», яких було «всюди повно — і в кав'ярні, і в ресторани, і в шинках» [11], і «патріотів патентованих», самозваних «вождів із національного проводу», виметених народом з укра-

* Осташ (рум.) — солдат; кріс (діал.) — рушниця.

їнської землі, які будували «українські державні центри» [12] на закордонних звалищах — у Відні, Берліні, Тарнові («Державні центри», «По циганському звичаю», 1922).

Своею безкомпромісною сатирою Д. Макогон немало зробив, щоб трудящий люд краще «пізнався на фарбованих лисах», зрозумів справжню суть отих націоналістичних «державних центрів» і глибше збагнув, якої саме України їм хотілося б. Письменник, розвінчуючи брехливе українолюбство «патріотів одностайних», великою мірою сприяв революційним силам Північної Буковини розвіювати задушливий націоналістичний чад, викривати замаскованих ворогів трудового народу — українських буржуазних націоналістів, яким було «не України треба, а вим'я доброї корови» [13]. Саме в цій справі Д. Макогон був близьким до С. Канюка та інших керівників комуністичного руху на Буковині, до ідейних позицій редагованих С. Канюком газет «Воля народа» (1920) та «Громада» (1921).

Від шовіністичної лихоманки королівських урядовців особливо терпіло українське слово. Твори прогресивних письменників заборонялись, конфісковувались. Жорстоких цензурних утисків зазнавала прогресивна преса. Чорне тавро «цензуровано» все частіше стало з'являтися на сторінках «Променя», «Камеярів», «Щипавки», де мали бути надруковані твори Д. Макогона чи інших авторів. Повністю були конфісковані цензурою його нариси «Вірна дійсність» та «Звізда», що мали вийти в трьох-чотирьох номерах місячника «Промінь» (1923). Сміливе, викривальне слово письменника, його гострий протест проти соціального й національного гноблення, проти свавілля й дискримінації, що їх чинили поневолювачі, стали причиною того, що сигуранца зачислила Д. Макогона до категорії «дуже небезпечних». Щоб уникнути ув'язнення, письменник у 1923 р. емігрував до Галичини.

В ту «тяжку безсонячну годину, в часи кровавих сліз і мук» поет сіяв «зерно правди», закликав трудящих «ні рук, ні серця не жаліти» [14, с. 17] у боротьбі за здійснення їх заповітних мрій про соціальне й національне визволення в братньому єднанні з матір'ю-Україною.

Відлунням Великого Жовтня, думами про возз'єднання з Радянською Україною настроювалась муза молодих письменників Буковини, що ступили на царину літератури з початком 20-х років чи кількома роками раніше і гуртувались навколо журналу «Промінь».

Поетичним обдаруванням виділявся серед них М. Марфієвич (1898—1967). Більшість його віршів, написаних у 1914—1916 рр., — то враження молодого поета від усього пережитого ним в окопах італійського фронту першої світової війни, куди Марфієвича, як і сотні його земляків-буковинців, було загнано австрійським цісаризмом.

Крім віршів антимілітаристського змісту, М. Марфієвич уже в ранній період створив низку поезій революційного звучання

(«Перший сніг», «Борцям» та ін.). Палким закликом до боротьби проти старого світу наснажений, зокрема, ранній вірш М. Марфієвича «Революція» (1917):

Вирушай, робочий люде,
На рішучу боротьбу
Проти тюрем, проти гніту
И на кістках старого світу
Починай нову добу

[15, с. 107].

На нелегкому шляху шукань і випробувань у творчості молодого поета мали місце також «пісні туги й печалі», «пісні гіркої розпуки». Це рання лірика Марфієвича, яку він видав збіркою «Між верхами» (Чернівці, 1922). Очевидно, вимріяна поетом «гірська самота», його «політ між верхи» були наслідком впливу декадентської літератури і, як зазначав Д. Макогон у рецензії на збірку М. Марфієвича, впливу тих «тяжких часів», невідрадних обставин» [6], у яких жив і творив письменник.

Але ідейна спрямованість творчості Марфієвича в цілому визначалась не поезією надуманих ним «верхів». Під впливом ідей соціалізму та безпосередньої участі поета у революційній боротьбі трудящих він усвідомлював, що місце митця — на передньому краї, там, де завойовується воля і щастя повсталого народу.

Та ж ми усі і серцем, і грудьми
Повинні в цій порі
Служить народові, бо ми,
Бо ми — Каменярі!

[13].

Оптимізм, закличні революційні мотиви «Похідної пісні» та деяких інших творів М. Марфієвича починають звучати сильніше й виразніше у його віршах «На шляху», «Великдень», «Невмируща», «Жовтневий шум» (1921—1922). Для поета, як і для всіх трудящих уярмленої Буковини, прапор Жовтня став символом свободи і справедливості; їх найсвітліші помисли й сподівання на визволення з-під гніту були пов'язані з Радянською країною, звідки линує на Буковину

...шум червоних прапорів,
Це день розкованих братів.
То він шумить, то він гуде,
То людству звільнення іде!

[5, с. 5].

«Жовтневий шум» став визначальним у творчості М. Марфієвича. Започаткована ним теза возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною зазвучала в цьому творі на повний голос, переконливо й пристрасно.

Одну з найбільш яскравих сторінок історії боротьби буковинців за свободу й возз'єднання з Країною Рад М. Марфієвич розкрив у найзначнішому творі того періоду — поемі «Галата»

(1923). Поема відображає антирумунське повстання в Чернівцях 17—18 листопада 1919 р. 113-го стрілецького полку, сформованого переважно з українців. Для придушення революційного виступу солдат окупанти поспіхом стягнули в Чернівці великі військові сили. Над повсталими було вчинено жорстоку розправу. Герой поеми «Галата» — один з організаторів повстання в полку, гуцул Іван. Його полум'яне слово більшовицької правди доходить до свідомості солдатських мас, кличе їх до організованих рішучих дій проти «жорстокої сваволі»:

Готові будьте всі, — сказав Іван рішуче, —
Віднині кожний з вас — повстанець, більшовик,
Багнети бережіть, бо буря неминуча

[16, с. 325].

Натхненні закликом «Нехай живе Радянська влада, червона вільна Буковина!» повстанці перемогли. Але перемога була тимчасовою: на придушення повсталого полку окупанти кинули регулярні королівські війська. І хоч повстанці змушені залишити місто, відступити з Буковини, вони твердо вірять, що настане «славний день влади трударів, робітників, селян», що вже «недалеко час — зачервониться Прут». З боями, підтримані населенням міст і сіл, повстанці пробиваються до Дністра, щоб там, перетнувши кордон, перебратись на радянський берег. Але не всім пощастило. У нерівному бою, що зав'язався з румунськими «гранічерами» на кордоні, Івана тяжко поранено. Прощальним поглядом проводить він своїх товаришів на радянський берег:

— Щасливі, шепче він, — бо вільно житимуть,
По той бік, де вони, — братерство і свобода,
По цей бік — лиш тюрма, ненависть, панська лють!

[16, с. 379].

Румунські прикордонники схопили непритомного від ран ватажка повстанців і кинули до в'язниці. Але не скорився ворогам гордий син волелюбного народу. Крізь «чорні заржавілі ґрати» катівні Іван бачить обрії нового дня:

Настане день правди і волі
В убогій моїй стороні.
Розіб'є в'язниці, кордони
Нова пролетарська сім'я —
І замість зітхань і прокльонів
Спів вільний почую ще я.

[16, с. 380].

Свою поему Марфієвич не випадково озаглавив «Галата». Так називалася у боярській Румунії найжахливіша політична тюрма. Вона символізувала тогочасну королівську державу, що була справжньою в'язницею для трудящих.

Звичайно ж, твори такого змісту, як «Галата», в умовах жорстокої цензури надрукувати було неможливо, і тільки епілог поеми автору вдалося опублікувати в «Промені» (№ 7—8 за

1923 р.) *. Сигуранца конфіскувала майже весь цикл його віршів «По Буковині» (1921), повністю знищила підготовлену до друку в 1923 р. збірку поезій «Квіти».

Однак ніякі заборони, цензурні утиски не могли примусити поета мовчати. Його поезії, наснажені пафосом революційної боротьби, поширювались у масах, ставали народними піснями. А в цьому окупанти вбачали (і не без підстав) загрозу «безпеці румунської держави». На початку 1923 р. сигуранца ув'язнює М. Марфієвича майже на рік. Щоб уникнути переслідувань і нового арешту, він у січні 1924 р. нелегально переходить на Радянську Україну. Тут, влившись у сім'ю радянських письменників, Марфієвич повністю віддається літературній, педагогічній, громадській діяльності. Провідною ж темою в його творчості й надалі залишається тема Буковини. До неї, «окраденої й закутої», з-за Дністра летів поетів «вільний спів», віщуючи прихід тієї щасливої днини, коли його рідний край буковинський здобуде сподівану волю.

І приєднається назавше
До вільної Країни Рад.
[16, с. 387].

Майже одночасно з М. Марфієвичем виступає його побратим по перу і революційній боротьбі Ю. Пентелейчук (псевдонім О. Вільшина, 1899—1924), у ліриці котрого, як відзначає критика, «українське слово зазвучало з новою силою, мелодійно і ніжно» [17, с. 141]. Будучи одним з найактивніших співробітників «Променя», він на сторінках цього журналу, крім публікування своїх поезій, вів хроніку літературно-культурного життя Радянської України, завдяки чому буковинські читачі вперше ознайомилися з досягненнями радянських письменників, митців. Наприклад, у серпневому випуску «Променя» за 1922 р. оглядач повідомляв про нові твори П. Тичини, С. Скляренка, М. Терещенка, В. Поліщука, К. Котка, Д. Загула та ін.

Ю. Пентелейчук закликав буковинських письменників орієнтуватись на радянську літературу, вчитись у її визнаних майстрів. Свідченням такого навчання в радянських митців слова була краща частина лірики самого ж Ю. Пентелейчука, позначена впливом П. Тичини.

За своє коротке, повне драматизму життя Ю. Пентелейчук написав чимало ліричних творів, сповнених щирої й ніжної любові до рідного краю, глибокої ненависті до поневолювачів. «Я плакати не буду з жалю і розпуки», бо «плачем і сльозами ніхто ще із себе не скинув кайдан» — гордо заявляє поет. І тільки тоді «не буде паном над нами тиран», коли трудящі виступлять на боротьбу організовано, «чільними рядами» [18].

На жаль, лише незначна частина творчого доробку цього талановитого поета дійшла до читача (низка його віршів була

* Поема «Галата» повністю була надрукована у зб. «Буковина», виданій на Радянській Україні у 1930 р.

надрукована у чернівецькій, львівській та ужгородській періодиці 20-х років). Більшість Пентелейчукових творів було конфісковано румунською цензурою. Не побачили світу і підготовлені до друку дві збірки його поезій — «З-над Пруту» та «Жмуток незабудків» (1923), що за тих умов жорстокої цензури було звичайним явищем. Самого ж поета органи королівської влади віддають на військову службу. Але юнак відмовляється служити в армії «великої Румунії», дезертує, деякий час переховується, потім емігрує на Закарпаття. Лише через рік повертається він на Буковину.

Сигуранца, військове командування не могли простити юнакові такого «зухвальства», як не могли забути його недавніх зв'язків з таємним гуртком семінаристів і його безпосередньої участі у масових виступах буковинських робітників проти окупаційного режиму. Звичайно ж, не забули сигуранщики і про Пентелейчукові бунтарські вірші. Юрія, як дезертира, заарештовують, кидають до в'язниці і після тривалих катувань засилають до війська. Та юнак знову тікає звідти, переховується у віддалених гірських селах.

Переслідування, ув'язнення, нелюдські умови життя неоправно підірвали здоров'я Ю. Пентелейчука. Він помер на 25-му році життя, у травні 1924 р.

Але окупанти не змогли зламати стійкості поета-борця, «сина буйної волі, гуцульських гір», не в силі були витруїти волюлюбність, революційно-визвольні настрої з свідомості того народу, котрий

Кайдан не знає,
Неволі не терпить,
Свободу лиш кохає,
Лиш нею дорожить!
[17, с. 140]

Новою хвилею репресій на Буковині позначились 1923—1924 рр. Були закриті українські прогресивні видання «Промінь», «Каменярі», «Щипавка». Літературні сили краю зазнали великих втрат: передчасно пішов з життя Ю. Пентелейчук, емігрували Д. Макогон та М. Марфієвич; в умовах жорстокого переслідування «понижила свій творчий політ» О. Кобилянська [17, с. 142]; відійшли від активної літературної діяльності два представники старшого покоління письменників Буковини — І. Синюк та І. Бажанський. З того часу єдиним і останнім прогресивним українським громадсько-політичним органом у королівській Румунії, на сторінках якого публікувались літературні матеріали, була газета «Боротьба», що проіснувала «серед насильств і варварств» не повних п'ять років (1925—1930). Важливо, що поряд з інформаційними матеріалами і творами Шевченка, Франка, Маковея, Стефаника, Васильченка у «Боротьбі» з'являлися передруки з галицького революційного «Сель-Роба», зокрема сатира Кузьми Пелехатого («Боротьба», 1927, 31 лип.). У газеті часто друкувались твори, стилізовані під коломийку, в яких звучав заклик «як один, до боротьби за волю повстати»

[19]. Автори цих віршів залишилися для нас невідомими, оскільки твори їх (очевидно, з метою конспірації) підписано криптонімами та псевдонімами.

У нещадній боротьбі проти окупантів гартувалося поетичне слово народу. Особливо популярною на Буковині в 20—30-х роках була частівка, якою народ таврував поневолювачів, віщував їм неминучу загибель:

В Букарешті дощ іде,
В Буковині слизько,
Утікайте, постолі,
Бо чоботи близько
[20, с. 43].

На уярмленій землі не замовкало мужнє слово протесту. Народжувались нові пісні. Найпопулярнішими серед них стали співанки народних поетес Домни Ботушанської та Параски Амбросій. У тих піснях трудящі Буковини висловлювали свої волелюбні прагнення, віру в близький день визволення.

Той заповітний день настав 28 червня 1940 р. Всенародну радість визволення і возз'єднання з своїми братами в Українській Радянській Соціалістичній Республіці образно, поетично висловила О. Кобилянська: «Радянська влада ніби могутнім крилом змела кривду і несправедливість, наче порох змела все, що стояло на шляху трудівників і не давало їм жити, радіти світом. Селянин підвівся з колін, робітник випростував свої зігнуті плечі, а безробітний знайшов працю-годувальницю. І інша дорога постала перед людиною» [21, с. 191].

Список літератури: 1. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. 2. Ленін В. І. Повне зібрання творів. 3. Про 60-ту річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова ЦК КПРС від 31 січня 1977 року. К., 1977. 4. Франко І. Твори. У 20-ти т. 5. Марфієвич М. Черемоше, братку мій. Ужгород, 1968. 6. Каменярі, 1922, 10 верес. 7. Каменярі, 1922, 30 серп. 8. Каменярі, 1921, 20 лип. 9. Щипавка, 1922, № 6. 10. Робітник, 1922, 23 берез. 11. Каменярі, 1921, 20 жовт. 12. Щипавка, 1922, № 7. 13. Каменярі, 1921, 10 верес. 14. Промінь, 1923, № 5—7. 15. Революційні поети Західної України. К., 1958. 16. Письменники Буковини початку ХХ століття. К., 1958. 17. Погребенник Ф. Шляхами шукань і боротьби. — Жовтень, 1960, № 2. 18. Каменярі, 1922, 28 лют. 19. Боротьба, 1927, 9 січ. 20. Цвіт культури розвивається (Літературне життя Буковини за роки Радянської влади). Чернівці, 1961. 21. Кобилянська О. Твори. У 5-ти т. К., 1963.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В статье исследуется революционизирующее влияние идей Великого Октября на творчество прогрессивных украинских писателей Буковины 20—30-х годов — Н. Марфиевича, Д. Макогона, Ю. Пентелейчука и др., их роль в борьбе трудящихся Северной Буковины за социальное и национальное освобождение и воссоединение с Советской Украиной.

Мотиви возз'єднання українських земель у творчості Д. Загула

Заклики до боротьби проти соціального і національного гніту та за возз'єднання західноукраїнських трудящих з єдинокровними братами Радянської України прозвучали уже в ранніх творах Дмитра Загула. Вони прозвучали ще напередодні першої світової війни, коли на Балканах слов'янські народи виступили проти соціального і національного гноблення. З їх боротьбою Д. Загул пов'язував і свої сподівання на кращу долю трудящих Буковини.

Гей, до бою з ворогами!
Плач і смуток занехай!
Розірвем тяжкі кайдани,
А з неволі вольний встане
І щасливий рідний край
(«В моїй груди дужа сила»).

Мотиви визвольної боротьби, протесту та співчуття до знедолених прозвучали і в поезіях «Гнуться високі тополі», «Я не для вас оцю пісню співаю», «Ждуть нас тучі неминучі», «Літає смуток над селом», «Чорний ліс, убогі села», «Заграли дзвони». У цих віршах автор критикує сучасну йому дійсність, закликає прогресивну інтелігенцію працювати для щастя рідного краю, виступати за соціальне і національне визволення народу. Поет знає, що шлях боротьби тернистий, що «ждуть нас бурі, дні понурі, темні тюрми ждуть на нас». Однак тут же висловлює тверду впевненість: «ніщо нас не злякає, сили духу не злама». Правда, заклики до боротьби за щастя народу в ранній період творчості Д. Загула звучать ще в дусі настроїв ліберально-народницької інтелігенції, яка обмежувалась лише проголошенням підсолоджених абстрактних гасел любові до «рідного краю» і співчуття до долі «меншого брата».

Та найбільш промовисто прозвучали заклики повстати проти «тиранів, що волю посеред поля зрадили», у поезії Д. Загула «Заграли дзвони» (1913). У цьому вірші вже не завуальовано, а прямо висловлюється думка про необхідність загальнолюдських прав для знедолених і вказано шлях до їхнього звільнення від соціального рабства — боротьбу за волю. А щоб вона прийшла «під мужицьку обдерту стріху», —

Заграйте, дзвони, хоча раз до бою
весело!
А прийде щастє і прийде воля
між села!

Ударте, громи, ударте, сильні
перуни,
Воскреснуть, може, раби безсильні
із труни!

Вірш «Заграли дзвони» — один із найкращих емоційно на-
снажених творів раннього Загула. Суспільно-визвольні мотиви
тут органічно переплітаються з глибоким ліризмом, джерелом
якого є гіркі роздуми поета про тяжку долю народу. Ямбічний
розмір, часті риторичні запитання, закличні інтонації і схвильо-
ваність розповіді надають поезії високого патетичного звучан-
ня, що підсилює її соціальне спрямування. Незважаючи на по-
декуди суб'єктивістське забарвлення, для творів Д. Загула бу-
ковинського періоду характерний високий гуманізм, який, про-
биваючись крізь нашарування інтимних настроїв, виявився
у палкій любові до народу і рішучому протесті проти тих во-
рожих сил, що породжували соціальний і національний гніт.

Перу Д. Загула раннього періоду належить також кілька
публіцистичних статей на соціально-політичні теми, в яких від-
бито його співчуття до експлуатованого власними та іноземни-
ми поневолювачами українського населення. Зокрема, у стат-
тях «Україна і еміграція», «Анкета в справі еміграції» Д. За-
гул порушує надзвичайно важливе на той час питання про
масову еміграцію в Америку спролетаризованого західноукра-
їнського населення. Зі статтею «Анкета в справі еміграції»
[1] поет виступив у зв'язку з анкетною, яку вмістила газета
«Нова Буковина» під заголовком «В справі еміграції», де запи-
тувалось: «Чи наші люди ідуть задля конечної потреби і ко-
ристі, згідно охоти заробити гроші, чи також для легкодуш-
ної, т. зв. еміграційної гарячки і наслідком штучної агітації
агентів, зі шкодою для себе і для краю» [2].

На анкету відгукнулись учителі, студенти, селяни. Всі вони
твердили, що еміграція викликана надзвичайно тяжким життям
народу, розширенням контингенту рекрутів і масовим зубожін-
ням селянства. Стаття Д. Загула була спрямована не лише
проти суспільного ладу, що привів народ Буковини до масово-
го зубожіння, але й проти своїх доморощених «патріотів», які
не знають життя народу, про що свідчить вже те, що вони
ставлять в анкеті такі анекдотичні запитання. Автор пише, що
селянина приваблює не «Lustreise» (приємна прогулянка),
а злидні виганяють його з хати. Еміграція — «втеча перед
ворогами». Ці вороги «не тільки... пан дідич, не тільки голод
і холод, а й сам український інтелігент-патріот, який закриває
свою нещирість до мужика пустословними патріотичними фра-
зами і ніби культурними ділами».

Опинившись на Радянській Україні, Д. Загул після корот-
ких хитань і розгубленості активно включився у загальнона-
родну боротьбу за справу Жовтня. Свої твори він друкує на
сторінках альманаху «Червоний вінок» (1919), у першому ра-
дянському літературно-художньому журналі «Мистецтво»
(1919—1920), збірнику «Веснянки» (1919), на сторінках газе-
ти «Галицький комуніст» — органі крайового комітету Комуні-
стичної партії Східної Галичини й Буковини, виданнях Всеукр-
літкому та ін.

Революцію Д. Загул сприйняв у її конкретних формах. Усвідомивши радянську дійсність як «мрію злотокоосу, як пісню сто-голосу, як промінь сонця золотий», поет пише вірші, у яких закликає робочий люд до боротьби за побудову нового, радянського суспільства. Це вже не «вічна руїна», як зітхав він раніше, а переможна хода трудящих, що впевнено крокують до нових звершень.

Радянська дійсність висунула перед колишнім попутником важливі ідейно-естетичні завдання — служити своєю творчістю народу. Поет виводить свою музу на передову лінію соціалістичного будівництва. У цей час Д. Загул глибоко проймається класовими інтересами трудящих, що перебували в ярмі капіталістичного рабства, і стає з ними по один бік барикад, вважаючи себе за їх поета, з яким у майбутньому вони «створять вільну спілку», —

Таку, як тут — без панських
пут і тенет,
Ви — незаможний люд,
І я — ваш тривожний поет
(«Братам поза межі»).

Письменник переноситься думкою також туди, де «люди кволі, маси безробітні, а дармоїди в розкоші щодня». Він вірить, що несправедливості лічені дні, а тому, звертаючись до «гордих лордів», попереджує:

Під вами порох. Бунт і бомби.
Під вами іскри в динаміт!
Розіб'ють ваші катакомби,
І правда вибухне на світ
(«Ворожим городам»).

Поет палко вірив, що трудящі капіталістичних країн також підуть шляхом, уторованим народами Радянської країни. Вони теж «переживуть наш буйний Жовтень, побачать наш червоний світ». А капіталістичному світові — світові визиску й експлуатації, де в «підвалах вогких мучаться робочі», революційно на-строений поет бажає

Вогню повстання, бурі, бунту.
Щоб спопелити вас до ґрунту,
Спалити вміть, в одну секунду,
Всю вашу кривду і брехню
(«Захід»).

Перебуваючи в Радянському Союзі, Дмитро Загул ні на мить не переставав думати і про політичну долю своїх земляків-буковинців, які ще терпіли «чужої держави ярмо ржаве». Йому було боляче, що румунська сигуранца в зародку придушила революційні виступи трудящих, які зараз мовчки гнуть, «як у плузі ті буковинські воли». З Наддніпрянщини поет посилав своїм землякам щирі вітання і закликав:

Дерзайте! Ще не все до решти
Пропало в нашій стороні,
І хутко, бачиться мені,
Пропадуть «Буки та арешти»
(«Над Черемош»).

Питання політичної долі західноукраїнських трудящих ніколи не знімалось з порядку дня радянської літератури. Особливо велику роль у цьому відіграла літературно-мистецька організація революційних письменників «Західна Україна», що групувалась навколо однойменного журналу. До цієї організації належало близько п'ятдесяти письменників — вихідців із західноукраїнських земель, які або емігрували на Радянську Україну, або перебували тут ще з часів громадянської війни. Спочатку ці письменники об'єднались у спілці «Плуг», а пізніше утворили в ній секцію ЗУ «Плуг». Згодом, зважаючи на значну роботу, проведену цими письменниками у справі виховання західноукраїнських трудящих у революційному дусі, а також на особливі завдання, які стояли перед ними в майбутньому, III з'їзд «Плугу», що відбувся в 1925 р., вирішив реорганізувати секцію ЗУ «Плуга» в окрему літературно-мистецьку організацію «Західна Україна».

Невід'ємною рисою всіх письменників, які належали до цієї організації, був їхній зв'язок з життям і політичною боротьбою західноукраїнських трудящих. Змальовуючи їх тяжке становище, члени організації «Західна Україна» вважали себе борцями за соціальне і національне визволення. У своїх творах вони широко пропагували політичні й економічні досягнення Радянської України, знайомили громадськість з жахливим життям і боротьбою західноукраїнських трудящих проти буржуазних урядів. «Західна Україна» відіграла велику роль у розбудженні класової свідомості трудящих західноукраїнських земель, а також робітників-українців, які емігрували за океан.

З буковинців до цієї групи належали Д. Загул, М. Марфієвич і С. Канюк. У своїх творах вони палко підтримували революційні поривання народних мас у боротьбі проти румунських бояр, виражали прагнення буковинців до возз'єднання з єдинокровними братами. Проте було б неправильно вважати, що цих письменників турбувало лише виключно «буковинське горе». Серед їхнього літературного надбання знаходимо також твори, присвячені Галичині й Закарпаттю. М. Марфієвич, наприклад, посилав свої революційні заклики і «За Збруч, де панські межі, де марить Галич, мріє Львів»:

Єднайтеся, готуйте зброю,
Як в той бурхливий листопад!
Ви не одні в жорстокім бої —
За вами вся Країна Рад
(«За Збруч»).

Основні завдання, які ставила перед собою організація й журнал, редактором якого з 1927 по 1929 р. був Д. Загул,

полягали в тому, щоб популяризувати економічні та культурні досягнення Радянської України, боротись проти розтлінного буржуазного мистецтва на західноукраїнських землях, а також викривати фальшиву політику польських, румунських та чеських загарбників. Журнал «Західна Україна» розповсюджувався далеко за межами Радянського Союзу і був, таким чином, своєрідною ланкою у передачі комуністичних ідей від Радянської України до трудящих, що проживали в капіталістичних країнах.

Питанням революційної боротьби, політичного та економічного становища поневолених українців у журналі було відведено чимало публіцистичних статей, з якими виступали Д. Загул, М. Ірчан, С. Канюк, а також письменники, що жили у Польщі, — Я. Галан, С. Тудор, П. Козланюк та ін.

Д. Загулові, крім поетичних творів, належать також статті про західноукраїнський журнал «Вікна» («Вікна за ґратами»), про поета В. Кобилянського («Подарунок Буковині») та три статті про політично безправних українців Закарпаття.

У статті «Вікна за ґратами» Д. Загул високо оцінив ту надзвичайно велику революціонізуючу роботу в умовах панської Польщі, яку проводив журнал «Вікна» як на ідеологічному, так і на культурному фронті. «Західна Україна, — пише автор, — це не тільки політична тюрма, а й тюрма для культури й мистецтва» [3, с. 70]. Далі письменник піддає нищівній критиці різних писак за те, що вони знехтували традиціями класичної української літератури, зробившись трубадурами «зідалізованого минулого та слинявими віршомазами любовної лірики». Немало місця приділяє в цій статті Д. Загул і розвінчання іншого досить небезпечного для пролетарського руху літературного угруповання — письменників дрібнобуржуазного гатунку, які, пропагуючи «чисте мистецтво», роблять «прекрасну й потрібну послугу... польським панам окупантам». Ця «чиста література» відволікала трудящі маси від революційної боротьби. Д. Загул вказав також і на те, що журнал приділяє мало уваги радянській літературі — літературі «бадьорої революційної творчості» [3, с. 71].

Журнал «Західна Україна» приділяв багато уваги питанням політичного й економічного становища трудящих Закарпаття. Так, у 1928 р. в ньому було вміщено допис «В. А.» (В. Атаманюка. — С. Д.). «Прикарпатська Русь чи «Україна?», нарис М. Качанюка «Закарпатська Україна» (1930), статтю «Боротьба проти податкового гніту на Закарпатській Україні» (1931) М. Тисового та ін.

У 1931 р. Д. Загул надрукував тут під криптонімом «І. М.» статтю «2.355 українців» [4], в якій викрив брудні асимілізаторські махінації чеської буржуазії під час перепису населення у грудні 1930 р. Автор вказує у статті, що найбільшу надію на остаточну чехізацію українського населення на Закарпатті буржуазія покладала на перепис 1930 р. У кампанію по пере-

пису населення (читай по чехізації) уряд кинув не лише весь адміністративний апарат з урядовцями, священиками різних віросповідань, учителями, жандармами, але й буржуазні політичні партії, мета яких була підготувати спільну політичну базу для «русинської» ідеології. «Розшифровка такої політики, — пише Загул, — дуже проста: відрізати закарпатських українців від їх національного пня і витворити новий і самостійний русинський народець, що в дальшому процесі систематичної чехізації повинен злитися в одну органічну цілість з «чехословацьким» народом» [4, с. 104]. Цікаво, що, підтримуючи буржуазний чеський уряд, всі буржуазні політичні партії, які до того ворогували, зараз об'єднались. Вони одностайно спрямовували зусилля на те, щоб закарпатські українці записували себе під час перепису лише «русинами», а не «українцями». А «українство, — як твердили державні органи, — є вигадка і результати закордонних впливів комуністів, що спрямовані на розбиття чехословацької держави. Через те українство є державна зрада, що буде карана по закону про охорону республіки...». Для посилення терору був навіть виданий офіційний циркуляр, у якому говорилося: «української нації в нас нема, тому ніхто не може записати себе українцем» [4, с. 105]. А в одному селі, наприклад, піп договорився з амвона навіть до того, що «хто запишеться при переписі українцем, то обов'язково попаде до пекла».

Терор, шантаж, залякування, облудні гасла дали чеським колонізаторам при переписі 2355 українців. Це було мізерне число. Національна приналежність українців на їх споконвічній землі явно і безсоромно ігнорувалась загарбниками. Д. Загул писав з приводу цього, що урядовці самі, «без контролю трудящих мас складали «статистику». Їм однаково було написати чи 2000, чи 10, чи 0» [4, с. 109]. Однак перепис і викликаний ним терор «загострив національне питання і спричинив масові прояви боротьби за національні права. Через те уряд і не наважився поставити нуль в графі «українець», а помістив там сміхотворну цифру... 2355 чоловік. Цією цифрою вони хочуть сказати: ми демократи й нікому не заборонили записуватись українцем, таких нашлося тільки 2355 чоловік» [4, с. 106].

У статті «Шляхи чеського імперіалізму на Закарпатській Україні» [4] Д. Загул стає на захист кровних інтересів трудящих Закарпаття і викриває справжню суть політики чеської буржуазії та капіталістичних держав Заходу, рідрахунки яких на чехізацію і придушення революційних виступів закарпатського пролетаріату базувались на тому, як пише автор, що: 1) «Закарпатська Україна в порівнянні з іншими національними теренами Чехословаччини є економічно найслабша, найбільш культурно відстала і найменш національно свідомо; 2) Українці завдяки їх слов'янському походженню легше за інших можуть піддатися чехізаційному процесові» [4, с. 76].

Цікава стаття Д. Загула, підписана псевдонімом «І. Майдан», — «Боротьба закарпатських безробітних» [4], в якій автор констатує, що в буржуазній Чехословаччині «...наслідком господарської кризи, яка щодальше розвивається та заглублюється, і класової боротьби, яка щораз-то більше загострюється, — наростають передумови революційної кризи» [4, с. 79].

Публіцистичні виступи Д. Загула в журналі «Західна Україна», присвячені викриттю поневолювачів українського народу, свідчать про його глибокі патріотичні почуття і вияв турботи за історичну долю Галичини, Буковини й Закарпаття.

Під час перебування Д. Загула на Наддніпрянщині значне місце в його письменницькій діяльності посідали також твори, присвячені спеціально Буковині: цикл поезій «З Підгір'я», надрукований в збірці «З зелених гір» (1918), окремі вірші в збірках «На грані» (1919), «Наш день» (1925). Характерно, що поезії на буковинські мотиви, написані Загулом у радянський час, за своїм ідейно-тематичним звучанням кардинально відрізняються від дорадянських. Коли в ранній період творчості ми ніде не знаходимо ані натяку на політичну долю Буковини, що стала ареною кровопролитних битв між Росією й Австро-Угорщиною, а лише зітхання «на рідній чужині» за Карпатськими горами, де його «щастя безжурне цвіло», то в радянський час уже політично сформований поет на фоні романтичної природи бачить інше: «гуцульське горе», «голоту голу», братів і сестер, що терплять наругу, та ганебну політику насильної румунізації його земляків-буковинців.

Про румунізаторську політику уже з перших днів панування румунських бояр на Буковині свідчать і численні архівні матеріали. З них дізнаємось, що на Буковині у 1918 р. було 216 українських шкіл, в яких навчалось 45 тис. дітей. Протягом 1919—1922 рр. румунськими окупантами було закрито 87 народних шкіл, де навчалось 15 тис. дітей, п'ять українських гімназій, дві українські семінарії, п'ять українських фахових шкіл. У 1927/28 навчальному році на Буковині було 545 румунських шкіл і не залишилось жодної української.

Румунізація проводилась на Буковині не лише шляхом закриття шкіл і заборони розмовляти по-українськи, а й шляхом найвишуканіших форм асимілізаторської політики. До речі, румунізаторська політика не оминула й односельчан Загула. У газеті «Рідний край», що видавалась на Буковині, повідомлялось: «З Мілієва пишуть, що тамошній управитель школи не хоче запровадити науку української мови, — кажучи, що місця нема, хоч при добрій волі місце знайшлося б» [5]. Звичайно, про подібні факти поет знав з радянської преси, про що сам писав:

А тільки деколи нотатка
На шпальтах київських газет:
Арешти, тюрми, кров і крапка.
Не вирвешся з лабет
(«Над Черемош»).

Такі відомості надзвичайно боляче вражали Загула і ще більше розпалювали в ньому ненависть до румунських загарбників.

У 1927 р. Д. Загул випустив збірку поезій «Мотиви», в якій є цикл «Heimweh» (туга за рідним краєм. — С. Д.), де змальовується підневільне життя трудящих і їх самовіддана боротьба проти румунського поневолення. З Радянської України Загул підтримував надії буковинців на возз'єднання з єдинокровними братами і закликав їх не вірити буржуазній демагогії про вічний мир і про раз і назавжди встановлені «панські порядки»:

Не вірте в згоду! Не вірте в спокій!
Не вірте в довгий облудний мир!
(«З-за буйних річок»).

Поет плекав надію, що настане час, коли довгожданна воля завітає і на західноукраїнські землі:

Тоді-то принесем ми	Розтрошим ваші ярма,
На гони панських нив —	Розвієм зойк і біль;
До тебе, люба земле,	І зникне штик жандарма
Свій переможний гнів.	Із наших вільних піль.
	(«Heimweh»).

Поезії Дмитра Загула, а також публіцистичні виступи на сторінках журналу «Західна Україна», присвячені викриттю поневолювачів і закликам до возз'єднання українських земель, свідчать про глибокі патріотичні почуття письменника і його турботу про історичну долю Галичини, Буковини й Закарпаття.

Список літератури: 1. Нова Буковина, 1913, 19 січ. 2. Нова Буковина, 1913, 29 черв. 3. Західна Україна, ч. 1—4 (зшиток 2—3-й), К., 1928. 4. Західна Україна, ч. 4—5 (16—17), К., 1931. 5. Рідний край, 1928, 10 січ.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В статье рассматриваются поэзия и публицистические статьи Д. Загула, посвященные разоблачению колониальной политики на западноукраинских землях австрийских, польских, румынских и чехословацких буржуазных правительств. Особенно выразительно прозвучали в произведениях Д. Загула мотивы социальной борьбы и призывы к воссоединению украинских земель, когда он находился на Советской Украине, где вместе с другими выходцами из западноукраинских земель активно включился в творческую, общественную и политическую жизнь.

Л. М. ЧЕРНЕЦЬ, доц.,
Чернівецький університет
О. І. ГУБАР, доц.,
Сімферопольський університет

Григорій Мізюн

Відомий український радянський письменник, драматург, публіцист, критик, поет Григорій Михайлович Мізюн перш ніж зайнятись літературою пройшов сувору школу життя. Його перу належить близько 20 п'єс, багато оповідань, нарисів, літературно-музичних композицій, фейлетонів, історико-літературних та публіцистичних статей. Чимало пісень Г. Мізюна покладено на музику радянськими композиторами.

Двадцять років життя і творчої діяльності письменника пов'язані з Буковиною. Одразу ж після визволення краю Радянською Армією Г. Мізюн прибув у Чернівці як уповноважений Спілки письменників України. Тут він виступає як ініціатор важливих культурних починань. Разом з Ольгою Кобилянською редагував альманах «Вільна Буковина», брав участь у редагуванні альманахів «Буковинський кобзар» і «Радянська Буковина». З 1948 р. працював директором музею Ю. Федьковича у Чернівцях. Дуже багато сил і енергії Г. Мізюн віддав розвитку самодіяльного мистецтва на Буковині, а також активізації літературного життя. Він організував обласне літературне об'єднання, керував ним, подавав велику допомогу молодим письменникам. У 1958 р. рішенням Спілки письменників України у Чернівцях було створено філію СРПУ. І в цьому велика заслуга і Г. Мізюна.

Майбутній письменник народився 7 квітня 1903 р. в селі Кривуші, що на Полтавщині, у селянській родині. Підлітком вступив до комсомолу. Серйозною школою для юнака була громадянська війна. Вже в пору юності чітко визначилися його життєві позиції. Юнак працював у місцевих органах Радянської влади, був секретарем комітету бідноти, секретарем сільського виконкому, а згодом головою комітету незаможних селян. Він брав активну участь у боротьбі з контрреволюцією. Вже тоді мало не обірвалося життя юнака від денікінської кулі:

...Пам'ята його Дніпро ревучий —
Кременчук загравами палав,
На високих, на дніпровських кручах
В юнака денікінець стріляв.

Письменника врятували від неминучої смерті червоні партизани.

Молодечє завзяття, невтомна і напружена діяльність характеризують палкого юнака, що став комсомольцем у 1921 р., а з 1928 р. — членом Комуністичної партії. Працюючи на керівній комсомольській роботі у Глобинському районі, І. Мі-

зюон віддав багато сил і енергії зміцненню комсомольських організацій, висунув ряд нових форм проведення комсомольських вечорів, диспутів, використовував на них літературні матеріали, здійснював інсценізації [7, с. 54]. Саме тоді він робить перші кроки в літературі. На сторінках газет «Дело революции», «Незаможник», «Наш путь» (Кременчук), в журналі «Нова громада» (Харків) друкувалися вірші, оповідання, фейлетони Мізюна. Його перші твори носять яскраво виявлений агітаційний характер. В них звучить заклик до боротьби проти ворогів, славиться Велика Жовтнева соціалістична революція, оспівуються молодь, дружба українського і російського народів:

І ось зійшла зоря на Сході,
Жовтневим полум'ям своїм,
Весняним подихом свободи
Зігріла села і гаї,
Землі російського народу
І української землі.

Часто перші твори молодого автора наївні, декларативні, художньо недосконалі. Але в них звучить щира відданість радянському народові.

Найповніше здібності Г. Мізюна проявилися в галузі драматургії. Перша його п'єса «Сила на силу» (1926) своїм ідейним вістрям була спрямована проти спроб куркулів захопити в свої руки кооперацію на селі. Тематично близькою до неї є невеличка комедія «Сімейні баланси». Але ці п'єси були художньо незрілими. Певний крок вперед становила драма «Новими стежками», яка торкалася проблем класової боротьби на селі в часи колективізації.

30-ті роки — період великої творчої активності письменника. З 1930 р. він живе в Харкові, працює секретарем журналу «Молодняк», потім директором Центральної станції самодіяльного мистецтва, вчиться в аспірантурі Інституту червоної професури. За передвоєнне десятиліття побачило світ понад 15 п'єс Г. Мізюна. Окремими виданнями вийшли «Провінція», «Реконструкція», «Заручини», «Зигзаги», «Криголам», «Любов і дружба», «Товариші» та ін. Не всі п'єси витримали випробування часом. Кращі ж твори, перейняті пафосом утвердження нового, соціалістичного життя, розкривають гостру боротьбу на селі, подолання опору куркульства та недобитків українських буржуазних націоналістів. Позитивними героями п'єс виступають комуністи, комсомольці, які самовіддано борються за соціалістичну перебудову села. Уникаючи прямолінійної агітаційності. Г. Мізюн прагнув заглибитись у складні життєві процеси, показати істотні зміни у психології трударів, зв'язані з подоланням приватновласницьких традицій та уявлень.

Особливо заслуговують на увагу п'єси «Зигзаги», «Провінція», «Криголам», які є ідейно і художньо найбільш досконалими. Про гостру класову боротьбу під час колективізації йдеться в п'єсі «Зигзаги». Її дія розвивається динамічно на ос-

нові антагоністичного конфлікту. Ще в експозиції довідуємось про вбивство голови комітету бідноти Логвина. Проходять роки, а вбивці залишаються не викритими. На селі починається колективізація. Робітник Коротич очолює артіль і згуртовує навколо себе людей, допомагає селянам знайти правильну дорогу. Але новому шалений опір чинять куркулі (Карпенко, Проноза). Цікаво виписаний образ середняка Коваля, який не відразу зрозумів, на чиему боці правда. На деякий час він навіть зближається з баптистами, але швидко переконується у фальшивості їхніх проповідей. Комуністи села допомагають знайти правильний шлях. Коваль не тільки вступає до колгоспу, а й допомагає викрити вбивцю голови комітету бідноти, замаскованого ворога, що діяв «тихою сапою». Вдало виписані і образи секретаря партосередку Гонтаря, голови артілі Коротича, комсомольців Зінченка, Валі, Миколи. Все це свідчило про певне зростання майстерності драматурга.

Цікава і п'єса «Провінція», основний конфлікт якої виражається у боротьбі проти релігійних забобонів, діяльності реакційного попівства та сектантів. Центральний герой п'єси — вчитель-комуніст Горбенко, який, спираючись на актив, веде антирелігійну пропаганду і разом з молоддю викриває підступні дії ворогів. Назва п'єси «Провінція» дещо іронічна. Вся логіка розвитку сюжету, розкриття людських доль приводять до думки, що у радянській країні немає провінцій, «ведмежих кутків». Зворушливо і тепло подано у п'єсі образ старої вчительки Валентини Максимівни, яка самовіддано працює для народу. Правда, негативні образи в п'єсі змальовані вправніше, ніж позитивні. Вдавшись до сатири, драматург створив переконливий образ куркуля Цівки, дав яскраві, наповнені колючою іронією сценки з життя попівства (духовний пастир «ріже» в підкидного, не розлучається з пляшкою). На жаль, п'єса перенасичена зайвими епізодами, «перенаселена», що робить її розтягнутою.

Та найбільш значним твором Г. Мізюна є п'єса «Криголам» (1934), яка була поставлена майже одночасно з п'єсою О. Корнійчука «Загибель ескадри» харківським театром «Березіль». Керівник театру М. Крушельницький підкреслював, що п'єса відіграла значну роль у ліквідації формалістичних збочень театру, у виході його на широку дорогу соціалістичного реалізму. П'єса витримала два видання за один рік, а в 1967 р. вона вийшла у видавництві «Дніпро». У спектаклі брали участь такі видатні митці сцени, як А. Бучма, Н. Ужвій, О. Сердюк, Д. Мілютенко, В. Чистякова, Г. Бабійвна та ін.

Драмі «Криголам» керівництво театру надавало великого політичного значення. Враховуючи актуальність тематики, злободенність проблем, зв'язаних з перебудовою села на соціалістичних засадах, театр створив три бригади акторів, які виїжджали в села області для обслуговування колгоспників. Успіх п'єси був великий [8, с. 234].

Г. Мізюн зосередив увагу на відтворенні тих величних процесів, які відбувалися на селі на початку 30-х років. Весняний льодохід зносить, руйнує кригу. Цей образ переноситься і на зображення тих зрушень, які відбуваються на селі, зокрема в свідомості його трудівників. Руйнуються приватновласницькі уявлення, застарілі забобони, утверджуються нові взаємини між людьми, ставлення до праці, колгоспного життя.

Безперечно, можна говорити про певний творчий вплив на творчість Г. Мізюна драматургії І. Микитенка, з її яскравою партійною пристрасстю та гостротою, публіцистичним пафосом у постановці та розробці актуальних проблем сучасності.

У драмі «Криголам» гострі соціальні конфлікти, що виникають навколо колгоспу, поєднуються з конфліктами сімейно-побутовими, етичними, психологічними, з боротьбою за новий побут, з викриттям ворожих сил. Особливо вдалим є образ бригадира колгоспу Амвросія, якого куркулі намагаються за допомогою провокацій запламувати, звинувачуючи в тому, що він закопав у себе на подвір'ї колгоспний хліб. Найближчим порадиником Амвросія виступає комуніст Піддубний, якого куркулі ненавидять, бо він схиляє селян до «комунії». Піддубний глибоко розбирається в людях, уміє розгадати хитрість ворога. Молодь села гуртується довкола нього, вчиться жити по-новому, будувати соціалізм, відповідати за громадську справу.

Досить добре типізовані представники ворожого табору. Особливо вдався образ Тетяни. Цю роль блискуче виконувала Наталія Ужвій. Куркулі одного із сіл Харківщини мало не вбили славу артистку. Драма правдиво відтворює картину того, як куркулі пробиралися до колгоспу, щоб розкласти його зсередини. Тоді «од тої артілі тільки черепки полетять», «зсередини треба, як той зуб у людини крутить, зсередини» [2, с. 20].

У цьому творі помітні ознаки зростання майстерності драматурга. Він рішуче відмовився від запроваджуваного ним у деяких п'єсах формалістичного дроблення дії на багато епізодів, від вставних сцен, «перенаселення» (у драмі 12 дійових осіб). Письменник виявив уміння створювати драматичне напруження, будувати динамічний сюжет. Однак у п'єсі є і вразливі місця. Дещо декларативними вийшли образи комсомольців. Не завжди досягає письменник мовної індивідуалізації, особливо у позитивних персонажів. І все ж драма «Криголам» посіла місце одного з кращих творів українських драматургів про колективізацію.

Г. Мізюн пробував свої сили і в жанрі ліричної комедії («Веселий вечір», «Любов і дружба»). Драматург торкнувся теми життя радянської молоді. Самовіддана праця юнаків і дівчат, їх мрії, проблеми товаришування та любові — основні мотиви комедій, у яких немало вдалих комічних ситуацій, доброго гумору, дотепності.

Одноактна п'єса «Товариші» написана в кінці 30-х років.

Це твір про бойову дружбу російських і українських трудящих у часи боротьби за Радянську владу, про повагу і любов молоді до своїх батьків, які завоювали їй щасливе життя. Лірично і схвилювано йде розповідь про те, як через 17 років брат знаходить сестру. Після того, як її батька-комуніста Кудряшова розстріляли денікінці, вона росла і виховувалася у старого колгоспника Лимаря.

Новий етап у творчому та громадянському житті Г. Мізюна починається з 1940 р. і зв'язаний він з працею письменника на щойно звільненій Буковині. Першим твором про життя Радянської Буковини є п'єса «На світанку». В ній змальовано переддень визволення краю.

З перших днів Вітчизняної війни комуніст Г. Мізюн у лавах Радянської Армії, на передньому краї воєнних подій. Про це промовисто говорить лист до Г. Мізюна відомого літературознавця і поета С. А. Крижанівського, написаний у 1943 р.: «Я прекрасно розумію заключні слова Вашої листівки «До побачення, а може й прощайте». Я знав, де ви перебуваєте і дуже боявся, що другої листівки од Вас не буде... Музика бою була в повному розпалі... Якщо Вам пощастить уціліти, — пишіть мені негайно».

Шкода, що майже не збереглися твори Г. Мізюна воєнних часів. Були там сатиричні вірші, фейлетони, сцени. Сатирична п'єса «Свиняче вухо», що викривала фашистських окупантів, ставилася агітколективом 103 стрілецької бригади на Кубані. У спогадах письменника згадується також драма «Над Дніпром» та інші твори. Митець боровся проти ворога і зброєю, і словом.

Після перемоги Г. Мізюн знову у Чернівецькій області. Він зразу ж з головою поринув у роботу по розвитку соціалістичної культури. Разом з З. Прокопенком, В. Бабляком, П. Амбросій, М. Бурбаком, Х. Меламудом письменник організовує молоді літературні сили, передає свій досвід початківцям, веде боротьбу за партійну лінію в літературі. Працюючи директором музею Ю. Федьковича, він провів надзвичайно цінну роботу по збиранню та впорядкуванню документів, матеріалів, меморіальних речей, зв'язаних з діяльністю «соловія Буковини» Ю. Федьковича. Його перу належить ряд цікавих розвідок про Федьковича. Серед них виділяється своєю глибиною і ґрунтовністю праця «Співець народних сподівань» (1959). Г. Мізюн упорядкував збірку «Вибрані твори» Ю. Федьковича (1955), написавши до неї змістовну передмову. У своїх літературознавчих працях, побудованих на багатому архівному, історико-літературному матеріалі, нових документах, пов'язаних з літературним і політичним життям Буковини, виходячи з ленінського вчення про дві культури в кожній національній культурі. Г. Мізюн викриває українських буржуазних націоналістів, цих мерзенних ворогів народу, фальсифікаторів історії літератури та культури.

На місцевому матеріалі Г. Мізюн написав кілька п'ес-одно-актівок, інсценізацій, музично-драматичних композицій, які увійшли до репертуару самодіяльних колективів. Широкої популярності набули його пісні, у яких звучить радість життя і праці трудящих Радянської Буковини, любов трудівників до рідної ленінської партії:

О, Партіє, наше життя гомінке,
Ти розум народу і серце палке!
В труді і у пісні, все знову і знов
До тебе міцніє народна любов [6, с. 5].

Жовтоблакитні запродавці вигадували якісь незгоди серед радянських письменників і називали ім'я Г. Мізюна, повідомляли, що він «замовк», «відійшов від літератури». У гострій, яскравій статті «Підла брехня (відповідь націоналістичним наклепникам)» письменник-комуніст викриває націоналістичних брехунів та запродавців. Згадуючи свої статті про Т. Шевченка, публікації про Ю. Федьковича, п'єсу «Звільнена совість», спрямовану проти буржуазних націоналістів, Г. Мізюн писав: «Але я не відійшов, панове брехуни, і це ви самі добре знаєте» [4].

П'єса «Звільнена совість» була створена під безпосереднім враженням перших повоєнних років, коли ще не загоїлися рани війни і доводилося викривати підступні дії ворожого бандерівського охвістя. У п'єсі протиставлено два образи — чесного, але заляканого трудівника Василя Гордійчука і замаскованого німецько-фашистського запродавця Гривула, що продовжує шкодити радянському народові. Під впливом нового життя Гордійчук усвідомив необхідність рішучої боротьби, відкидає вагання і викриває вбивцю голови сільради — Гривула. Своєрідне місце у п'єсі посідає образ учительки Оксани, яка приїхала з Полтавщини працювати в молоду радянську область і бере участь у боротьбі проти ворогів соціалістичного суспільства.

П'єса «Лісорубні вечорниці» за жанром — водевіль. В ньому відтворено життя радянської молоді, соціалістичне змагання лісорубів, показано риси свідомого ставлення до праці. Автор уміло використовує для створення бадьорого настрою танці, пісні. Водевіль завершується бадьорою піснею:

В сонячнім сяйві цвіте Буковина,
Дружба народів їй силу дає,
З нею незламна Радянська країна,
Все в ній велике — твоє і моє.

В архіві письменника зберігається п'єса «У шуканнях батьківщини», драма на 4 дії, 9 картин. Як видно, п'єса була надіслана на якийсь конкурс. На ній девіз — «Верховина». Рукою автора вказана дата — «грудень 1946—червень 1947 року». Вона цікава широким охопленням подій, чіткою характеристикою образів-персонажів, гострим викриттям імперіалістичного світу та його вірних слуг — українських буржуазних націоналістів. Дія відбувається спочатку в Карпатах напередодні визволення Північної Буковини. Ми дізнаємось про тяжке ста-

новище народу, про ганебну діяльність українських буржуазних націоналістів, які блокуються з румунськими загарбниками. У першій дії уже зав'язуються основні конфлікти. Наступна дія змальовує життя українців у Канаді, куди вони виїхали в пошуках кращої долі, але і там не найшли очікуваного щастя. В третій дії йдеться про далішій долі героїв (художника Руснака, Ольги та ін.). В час Вітчизняної війни вони в лавах тих, що б'ються проти фашистських загарбників, але потрапляють у полон. Приходить перемога, та їх не звільняють з концтабору, бо він в американській зоні окупації. Їх розглядають як переміщених осіб і намагаються відправити в США.

Автор викриває українських буржуазних націоналістів, які плазували перед фашистами, а потім стали вірними слугами американських імперіалістів. І все таки радянські люди домагаються свого: вони передають списки переміщених осіб до радянської адміністрації і, нарешті, повертаються додому. Четверта дія відбувається на рідній землі. Розквітає прикарпатський край. Тут знайшли свою батьківщину Дмитро Руснак та ін. Вони самовіддано працюють для добробуту рідної землі. Цікавий образ лісоруба Гната Калінчука, який був активним учасником підпільних більшовицьких організацій на Буковині, а коли звільнився край, став офіцером Радянської Армії, зі зброєю в руках захищав соціалістичну Батьківщину. В повоєнний час він щиро дбає про її розквіт.

П'єса дещо нагадує собою твір Я. Галана «Під золотим орлом». Вона написана раніше п'єси Галана і шкода, що не була вчасно опублікована.

Звертався Г. Мізюн і до історичного минулого Буковини. Спільно з Л. Балковенком була створена п'єса «Лук'ян Кобилиця», що з великим успіхом йшла на сцені Чернівецького театру ім. О. Кобилянської. На підставі вивчення історичних документів відтворюється яскрава картина селянського антифеодального повстання, яке очолив Лук'ян Кобилиця. У п'єсі переконливо виписаний образ народного ватажка, який боровся за кращу долю селян. Закутий у кайдани, Лук'ян Кобилиця звертається до повстанців: «Люди добрі, панове, браття, чесна громадо, пам'ятайте, що ми, народ, — це нерушима скеля, а пани — каламутна вода... Зійде сонце — щезне каламуть». Через усю п'єсу проходить думка про народ як рушійну силу історії.

Автори підкреслюють дружбу трудящих Буковини з трудящими Росії, показують зв'язок повсталих буковинців з угорськими повстанцями, яких очолював Кошут. Цікаво змальовано у п'єсі учасника повстання декабристів — солдата Єлістрата. Співпраця авторів з театром О. Кобилянської дала можливість створити історично правдиву і яскраву виставу.

Проте сучасність була визначальною у творчій діяльності Г. Мізюна. «Б'ють джерела» — так називається п'єса, над якою працював драматург в останні роки свого життя. Її задум

масштабний, про що свідчить опублікований пролог і перша дія. Але несподівана смерть (15 грудня 1963 р.) не дала письменникові закінчити твір про соціалістичні перетворення на Буковині, про буяння невичерпних джерел народної сили і творчості.

Письменник-комуніст залишив свій слід в історії радянської літератури. Його щире, перейняте любов'ю до людей, до рідної землі, до партії Леніна слово живе серед нашого народу, трудящих сонячної Радянської Буковини. Він залишив про себе прекрасну пам'ять у сучасників. «Григорій Мізюн складається з таких рис людських, простих і геройських, що не цінити його, не поважати, а як для мене й не любити, не можна», — писав про нього Павло Усенко *.

Список літератури: 1. Мізюн Г. П'єси. К., 1965. 2. Мізюн Г. Криголам. К., 1965. 3. Мізюн Г. Співець народних сподівань. Чернівці, 1959. 4. Мізюн Г. Підла брехня. — Радянська Буковина, 1963, 28 верес. 5. Мізюн Г. У шуканнях Батьківщини (Рукопис. Особистий архів митця). 6. Самодіяльна естрада. Репертуарний збірник на допомогу агіткультбригадам та гурткам художньої самодіяльності. Чернівці. Обл. будинок народної творчості, 1957. 7. Комсомол Полтавщини у відбудовний період (1921—1925 рр.). Збірник документів і матеріалів. Полтава, 1962. 8. Український драматичний театр, т. 2. К., 1959.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Дается обзор творческого пути одного из зачинателей и активных творцов украинской советской драматургии, автора многих рассказов, очерков, фельетонов, песен, историко-литературных и публицистических статей Г. М. Мизюна. Особый акцент делается на характеристике буковинского периода его творчества, так как этот период мало известен не только массовому читателю, но и специалистам. Подчеркивается связь творчества писателя с литературным процессом на Украине, в России, а также освещается непримиримость Г. Мизюна к украинскому буржуазному национализму. Писатель внес значительный вклад в развитие социалистической культуры на Буковине.

Б. І. МЕЛЬНИЧУК, ст. викл.,
Чернівецький університет

Художнє слово про Юрія Федьковича та Ольгу Кобилянську

Сорок радянських років буковинської землі стали часом небувалого вшанування двох найбільших письменників, котрих дала вона світові, — Юрія Федьковича та Ольги Кобилянської, вшанування всенародного та різнобічного, в тому

* Лист П. Усенка до автора від 4 квітня 1963 р.

числі й засобами художнього слова, їм присвяченого. Між тим, слово це досі не зібране і не осмислене літературознавцями, хоч підступи до цього вже робилися [7].

Спершу поведемо мову про твори, звернені до «буковинського Кобзаря» чи «Соловія Буковини».

Будучи не лише надзвичайно своєрідним письменником, «одною з найоригінальніших фізіономій» в українській літературі, як висловився про нього Іван Франко, а й вельми цікавою, неповторною людською особистістю, Юрій Федькович є особистістю, дуже вдячною для художнього осмислення. Та, незважаючи на це, впродовж тривалого часу літератори майже не зверталися до змалювання його постаті. Можна хіба що назвати кілька віршованих присвят, одні з яких були написані ще за життя поета («Славному Кобзареві Осипу Федьковичу на великдень!» — В. Стебельського, 1864 р., «До співака!» — Г. Дзундри, 1872 р.), інші («На смерть Федьковича» — П. Думки, 1888 р.) лягли квітами на його свіжу могилу.

В часи румуно-боярського лихоліття до «славного Соловія», як до «рідного брата», зверталася народна поетеса Домка Ботушанська у вірші «На могилі Федьковича» (1937). Беручи за зразок відому Федьковичеву присвяту «На скін Тараса Шевченка», вона висловлювала заповітне сподівання буковинців:

Спи, поете! Ми віримо,
Що в нас зазоріє,
І засмучені Карпати
Щастям завесніють.

Вийде сонце в чисте небо
Заспівають гори,
Владно ступить нова доля
На гірські простори [1, с. 25].

Сподівання невдовзі збулося, і Д. Ботушанська у вірші «Федьковичева пісня» (1940) повідала про те, як «вилітали в Буковину» «радянські соколи», як

Зустрічали бійців славних високі Карпати...
Прийшла пісня Федьковича до кожної хати
[1, с. 31].

По суті, з вікопомного 1940-го по-справжньому почала входити в художні твори й постать самого Ю. Федьковича. До неї звертають погляди першорядні поети Радянської України. П. Тичина, котрий роком раніше згадав «буковинського Соловія» в колі таких велетнів, як М. Гоголь, Т. Шевченко й І. Франко («Рум'яна та руса»), пише невелику поему «Федькович у повстанця Кобилиці» (1940). Як і в 1937 р., коли він змалював ймовірну, хоча й не задокументовану зустріч грузинського поета з українським філософом (вірш «Давид Гурамішвілі читає Григорію Сковороді «Витязя у тигровій шкурі»»), П. Тичина знову вдається до художнього домислу, ведучи зовсім юного Федьковича на пораду до повстанського ватажка Лук'яна Кобилиці, що дало змогу виявити корені поетового вільнолюбства. Окрилений напутнім словом народного проводиря, «чорнобров юнак Федькович» присягає:

Буду в битву йти я першим,
буду визволяти бідних,
буду нашу Буковину
на схід сонця повертати. —
І пішов униз Федькович,
і пішов униз веселий.

Сонце виглянуло з хмари,
сонце путь йому світило.
І почав Федькович пісню,
аж усі зачарувались:
хто ж це там на верховині
про свободу нам співає?

[2, с. 70].

Разом з П. Тичиною до «буковинського Соловія» звертається М. Рильський у віршах «Федькович співає» та «Великий день» (1940), надиханих неповторністю історичної хвилини давно очікуваного возз'єднання українських земель:

Неначе повідь, розлилась потуга,
Життя нового линуць посланці, —
І от в міцних обіймах брата й друга
Прокинулися давні Чернівці.
Федьковичева пісня солов'їна
З Шевченковою стрілась, як сестра,
І Україна, як сім'я єдина,
Живе й цвіте... Безсмертне — не вмира!

[9, с. 102].

У щойно визволених Чернівцях складаються присвяти А. Малишка («Федьковичу») та І. Гончаренка («Заповіт Федьковича»), засновані на відомому проханні поета не ставити йому в головах хреста («Хрестів у своєму житті я мав досить»), а посадити ялину. І ось тепер шумить ця верховинська красуня, і під її гілля приходять «з ласкою в очах» червонозоряні бійці, і гуцул з трембітою приносить славетному співцеві «народу вільного любов».

Дещо з розглянутих вище творів (поему П. Тичини, вірш А. Малишка) увібрав альманах «Буковинський Кобзар», присвячений 110-м роковинам від дня народження Ю. Федьковича (Чернівці, 1944). Та переважали тут нові присвяти, написані здебільшого молодими авторами. «Співцеві Буковини» — так звалася одна з них, що належала П. Василенку, студентові Чернівецького університету. З окопів 2-го Українського фронту прийшов на сторінки альманаху цикл віршів В. Петльованого. Було в ньому чимало недосконалого та наслідувального, та було й своє, був наголос на волелюбних і патріотичних почуттях «буковинського Соловія», на тому, що його слово долинуло до нащадків:

Пісні його багаті

Не спалило полум'я війни.
Сурмою в старій гуцульській хаті,
Радістю озвалися вони

[2, с. 79].

Того ж, 1944 р., ділячи з буковинцями радість визволення краю від фашистських зайд (вірш «Ти вільна знов»), згадував про славного попередника В. Сосюра:

Ти вільна знов, зелена Буковино,
і вся в квітках, визвольників полки
вітаєш в сонці співом солов'їним.
Федьковича то голос... Він по горах
крізь дзвони йде, крізь барви запашні...
З ним Черемош розкований говорить
про щастя дні у рідній стороні,
що всіх катів ми розітрем на порох
і спопелим у праведнім огні [8].

Наступні поетичні присвяти славному буковинцеві виходять в основному з-під пера його краян — В. Григоренка («Юрію Федьковичу», 1954), М. Марфієвича («На могилі Юрія Федьковича», 1959), А. Добринського («Федькович у дитинстві», 1959), М. Ткача («Пісня Соловія», 1961), В. Фольварочного («Новий день», «Пісню не спалити», «У Путилі свято», 1974) та ін. Споріднює їх підкреслення кровного зв'язку видатного поета з долею буковинського трудівника, почуття радості з того, що в братній сім'ї радянських народів, як пише М. Ткач, —

...квітне-співає земля Соловія —
із щастям навіки повінчаний край
[10, с. 15].

Крім того, у вірші «Пісню не спалити» тавруються презирством націоналістичні вбивці і палії, які в 1944 р. вчинили нечуване святотатство — пустили з вогнем рідну Федьковичеву хату.

Своє слово про видатного попередника кажуть у цей час і гості Буковини — Л. Забашта («Путила», «Сватання Федьковича», 1973) та О. Ющенко («Солов'ю Буковини», «Біля нової оселі Федьковича», 1974). У двох останніх творах відбилися почуття автора, викликані небуденною подією — урочистим відкриттям у серпні 1974 р. будинку-музею Ю. Федьковича, спорудженого його земляками на місці того, що сплюндрували бандерівці.

Шлях прозової Федьковичіани можна було б окреслити коротко так: від нарису й оповідання — до історико-біографічної повісті. На початку цього шляху стоять два твори, вміщені в уже згадуваному альманасі «Буковинський Кобзар». Це оповідання О. Гуторовича «Людина-пісня» — про взаємний митця й народу і нарис В. Бабляка «Гомін великої могили», який розповідав про те, що «...любов Буковини до Федьковича — особлива любов. В цій вельми самовідданій любові — великі обсяги, незмірима глибина... Тому так багато сьогодні квітів на славній могилі в Горечій. І такі свіжі сліди сотень відвідувачів... Сюди йдуть і йти будуть. Прадіди, онуки. Нащадки і нові покоління. Гуцули, лемки, бойки. Росіяни-танкісти, українці-пілоти, чехи-союзники» [2, с. 73].

У 1969 р. з'являється невелика, але вельми своєрідна повість О. Ільченка «Італійське каприччо» (1934—1968), на сторінках якої зустрічаються одразу і російські хіміки Д. Менделєєв та О. Бородін, і гарібальдійська зв'язкова Лючія, і авст-

рійський офіцер Осип-Юрій Гординський-Федькович. Лише в кількох епізодах виступає наш земляк, але встигає розкритися в них не одною гранню: ми бачимо, як він, ненависник тиранії, допомагає італійським революціонерам у їх священній боротьбі проти австрійських пригноблювачів, як тяжко страждає від розлуки з рідними горами і як під далеким італійським небом складає найперші вірші...

Художні шукання, зв'язані з втіленням образу Ю. Федьковича, увінчалися створенням чималої повісті І. Пільгука «Пісню снує Черемош» (1973) — твору, що відразу ж по виході викликав появу, по суті, діаметрально протилежних відгуків Є. Шаблювського та В. Кушніра [5.] Відомий літературознавець майже беззастережно хвалив повість, а молодий поет бачив у ній лише вади. Були то, думається, не зовсім бажані крайнощі в оцінці першого твору про Федьковича.

Пільгукова повість обіймає майже три десятиріччя з життя «буковинського Соловія» — починаючи від кінця сорокових і завершуючи серединою сімдесятих років XIX ст. Можна пошкодувати, що поза полем зору автора залишилися останні десять—дванадцять Федьковичевих літ, дуже складних але й вдячних для художнього дослідження. А втім, він зосередив увагу на найголовніших етапах життя свого героя, зв'язаних із формуванням його характеру, з пробудженням, утвердженням та розквітом літературного таланту, з найінтенсивнішою громадською працею.

Вдалися І. Пільгукові сторінки, де передано атмосферу, в якій зростав юний Федькович, зокрема його жадібне дослухання до близького гомону селянського повстання під проводом Лук'яна Кобилиці. До речі, повістяр подає домислений епізод зустрічі майбутнього поета з цим народним ватажком, чим приєднується до художньої гіпотези, висунутої П. Тичиною у згадуваній поемі.

Одною з сильних сторін повісті є наснаженість інтернаціоналістським пафосом. І. Пільгук не мінає нагоди наголосити на симпатіях Федьковича до прогресивних представників різних народів, протягає нитки від «буковинського Соловія» до вільнолюбної поезії О. Пушкіна і полум'яної публіцистики М. Чернишевського, а одну з п'яти глав твору цілковито присвячує висвітленню його взаємин із молдаванами.

Позитивною рисою Пільгукової повісті є намагання заглянути в творчу лабораторію «буковинського Кобзаря». Та іноді під пером автора процес народження вірша чи поеми виглядає спрощено. Його герой пише надто швидко, майже не відчуючи «мук творчості», хоч сам він признавався в одному з листів: «Ти не знаєш, брате, як мені тяжко приходить дещо гарного написати...» [11, т. 2, с. 400].

Впадають в око й інші вади твору. Це й не зовсім вдалий заголовок (слово «снує» більше підходить до спокійної степової річки, аніж до гірської; до речі, сам Федькович писав: «Реве,

гуде наш Черемош...») і недостатня обізнаність автора з буковинською географією, і те, що белетристичний виклад не раз поступається перед сухуватим літературознавчим. І все ж є підстави зарахувати перший «широкоформатний» твір про буковинського поета до активу художньої «Федьковичіани».

До цього ж активу належить недавнє оповідання В. Шевчука «Мандрівка в гори» (1977), що попри деякі неточності фактичного порядку відзначається тонким проникненням у психологію юного Федьковича (події твору розгортаються протягом кількох літніх днів 1848 р.), умінням подати героя не відособлено, а в тісних зв'язках з оточенням, підкреслити такі його визначальні риси, як невіддільність від Гуцульщини, палка залюбленість у народну пісню та готовність самовіддано служити їй усе життя.

Перші художні твори, присвячені О. Кобилянській, з'явилися ще на зорі нашого століття. Як то майже завжди на початковому етапі мистецького освоєння постаті того чи іншого письменника, були це невеликі за розміром вірші-присвяти. Один з них — «До Кобилянської» (1908) — належав перу Х. Алчевської, з якою буковинку зв'язувала багатолітня щира дружба. Поетеса наголошувала у вірші на дуже характерних рисах Кобилянської — на її чуйності, співчутливості, увазі до чужого горя.

У 1922 р. до образу знаменитої землячки звернувся буковинець М. Марфієвич у вірші «О. Кобилянській». Тут він зумів глянути на значення «гірської орлиці» ширше, ніж декотрі тодішні автори присвят письменниці, побачити силу О. Кобилянської насамперед у тому, що її твори пішли в народ, що її думи стали думами українських трудящих, що її голос почули «мільйони братів» «далеко за межами рідних полів».

Відзначення в 1927 р. 40-річного ювілею творчої праці О. Кобилянської викликало появу цілої низки віршованих присвят, що увійшли до альманаху «Ольга Кобилянська» (1928) [6]. Це були, як відзначала сама письменниця в подяці всім тим, хто взяв участь у її вшануванні, «щирою теплотою надихані поезії». Та все ж до створення повноцінного художнього образу авторки «Землі» вони прислужилися мало. Для більшості репрезентованих в альманасі поетів характерне вкрай обмежене розуміння значення О. Кобилянської як письменниці. Для них «гірська орлиця» всього-на-всього «мистецтва жрекиня», співачка «світлої краси» і навіть аристократка, яка втікає від земних турбот у захмарну височінь.

Прагненням тверезіше оцінити роль О. Кобилянської в житті народу позначений вірш У. Кравченко, яким відкривався альманах. Поетеса теж говорить, що «жадоба за красою... За щастям небуденним...» вела видатну письменницю «на шпилі», але вона бачить і те, що на своєму шляху О. Кобилянська не самотня, бо все життя віддала задля людського щастя, і в цьо-

му — запорука її безсмертя, бо «Хто не живе для себе — не вмирає...».

Вірші про О. Кобилянську, що з'явилися до 1940 р., були лише прелюдією до створення повноцінного образу письменниці. По-справжньому цей образ став писатися, починаючи з вікопомних червневих днів — з часу визволення Північної Буковини від румуно-королівських окупантів. Саме тоді, в перший вільний для краю рік, було створено чи не найбільше віршів про «гірську орлицю». Десятки радянських поетів вітали її, засвідчуючи свою шанобу, гідно оцінюючи громадянський подвиг письменниці. Характерно, що для більшості авторів її образ був невіддільний від самої Буковини, що в їх очах О. Кобилянська була символом краю, стократ терзаного, але нескореного.

У 1940 р. пишуть схвильовані твори про авторку «Землі» уже згадувана У. Кравченко («Ольга Кобилянська. 55 років літературної діяльності»), П. Тичина («На день свята Ольги Кобилянської»), В. Сосюра («Орлиці гір зелених Буковини...»), А. Малишко («Райдуга над Буковиною», «Ользі Кобилянській»), І. Гончаренко («Братам з Буковини»), М. Пригара («Ользі Кобилянській»), М. Шеремет («Земля»), О. Новицький («Ользі Кобилянській») та ін. Цікаво, що одночасно з професіоналами за перо беруться численні аматори, щоби привітати Буковину та її славу доньку з визволенням, щоби додати і свої рисочки до образу О. Кобилянської. Один з таких поетичних документів тих незабутніх днів — вірш «Ользі Кобилянській» полтавського журналіста В. Онищенка (автор загинув під час Великої Вітчизняної війни).

Кращими поміж поетичних присвят О. Кобилянській 1940 р. є вірші П. Тичини, А. Малишка, В. Сосюри, в яких знайшло вияв глибоке розуміння її життєвого подвигу та втілено найбільш істотні риси письменниці і людини. Ось якою побачив О. Кобилянську П. Тичина:

І ти, найкраща жінко, героїчна,
Прекрасна Ольго! Духа не вгаси,
як не вгашала ти ніколи! Стрічна
Тобі любов од нас. Ти воскреси
нам діяння народу: одвічна
ти ж наша сило, — слава-бо еси! [4].

Кобилянська А. Малишка оповита незвичайною ліричною теплою. У свідомості поета вона асоціюється з Ярославною — символом страждання, вірності, віри і чекання:

Із горем зріднена, гнівна із давна,
Умита сльозами десь уночі,
Зійшла до танкістів, мов Ярослава,
Почуть, як зорю заграють сурмачі! [3].

Для В. Сосюри О. Кобилянська — «орлиця гір, безсмертна, сонцеока». Цікаво, що саме з 1940 р. набула популярності поетична характеристика О. Кобилянської як «гірської орлиці». До поширення цієї крилатої формули спричинився в числі ін-

ших В. Сосюра і згаданим віршем, і пізнішим, уже повоєнним, — «Твоє ім'я — як сурма золота». У повоєнні роки в поетичний вінок О. Кобилянської вплетено не одну квітку, хоч, треба визнати, поміж віршів про письменницю є і немало прохідних, таких, що не додають нічого свіжого до її образу.

Характерним для більшості присвячених О. Кобилянській поезій, що з'явилися в другій половині 40-х—на початку 50-х років (В. Вільного, Я. Шпорти, М. Тарновського, С. Будного та ін.) є використання мотивів повісті «Земля», наголошення на тому, що найсвітліші мрії видатної письменниці та її героїв здійснилися лише під Радянською зорею. Згодом, починаючи від середини 50-х років, поети все частіше звертаються до окремих епізодів з біографії О. Кобилянської, прагнуть глибше розкрити душу «гірської орлиці», осмислити велич її письменницького подвигу. Це видно з творів Л. Забашти («Пляшка морської води», «Чаклунка слова» тощо), А. Турчинської («Твоя криниця»), В. Лучука («Мандри Ольги Кобилянської в буковий ліс»), П. Омельченка («Леся Українка і Ольга Кобилянська в Карпатах»), Л. Куліша («Гостя Кобзарєва») та ін.

У створення художнього образу О. Кобилянської певний внесок зробили і поети-буковинці. Це П. Амбросій («На могилі Ольги Кобилянської»), М. Ткач («Вона і земля»), М. Івасюк («Ользі Кобилянській в безсмертя»), В. Кушнір («Кобилянська відписує Лесі»), Г. Тарасюк («Ользі Кобилянській») та ін. Це і вже згадуваний М. Марфієвич, котрий в останні роки життя працював над поемою про «гірську орлицю», з якої опубліковано лише фрагмент «Незабуття зустрі». М. Марфієвич не встиг здійснити задум поеми про видатну письменницю, але те, що не пощастило йому, мали б зробити інші автори, передусім ті, що живуть на Буковині. Віршовані цикли про О. Кобилянську, що вийшли з-під пера В. Фольварочного й Т. Севернюк незадовго до славного 40-річчя з часу возз'єднання Північної Буковини в Радянській країні, сприймаються і як непогані заявки на таку поему. У письменницькому вінку авторці «Землі» переважають поетичні твори, та є в ньому й прозові, правда, нечисленні.

О. Кобилянська виступає епізодично в низці повістей про Лесю Українку О. Дейча «Ломикамін» (1962), М. Олійника «Дочка Прометєя» (1966), К. Граната «Велет розпалює ватру» (1967), І. Драча «Іду до тебе» (1970). У всіх цих творах зображено в основному один епізод з життя О. Кобилянської — її зустріч з Лесею Українкою в Чернівцях у 1901 р. Фактичні неточності, відступи від задокументованих свідчень, що є в кожній з повістей, дещо знижують враження від змальованих епізодів зустрічі видатних письменниць. Проте кожен з авторів зумів правдиво передати чимало привабливих рис О. Кобилянської.

Нарешті, маємо й окремі прозові твори про авторку «Землі». Це передусім книжка Б. Гончаренка «Гості буковинської орлиці» (1964), що складається з п'яти оповідань, у яких змально-

вуються різні епізоди життя письменниці та розповідається про те, як шанує народ її пам'ять.

Вихід книжки було відмічено кількома рецензіями. Авторка одної з них Г. Вовчук («Жовтень», 1965, № 8) на підставі того, що в двох оповіданнях знехтувано деякими фактами, явно недооцінила всю збірку. Справді, Б. Гончаренко не звернув уваги на окремі документальні свідчення. Та загалом він досить сумлінно ставиться до фактів і навіть занадто міцно тримається за них. Один з героїв книжки каже: «Як на науковій сесії говоримо...». Саме так інколи говорить і автор «Гостей буковинської орлиці», оперуючи фактами, не завжди художньо переплавленими. Успіху Б. Гончаренко домагається тоді, коли, не відступаючи від документальних свідчень, поетично осмислює їх, коли заглиблюється в психологію персонажів, у першу чергу — головної героїні. Саме це маємо передусім у творах «А був то травень» (про зустріч О. Кобилянської з Лесею Українкою) та «Едельвейс», де йдеться про останні місяці життя письменниці в окупованих фашистами Чернівцях.

Варто згадати, що ще в 1959 р. на сторінках газети «Радянська Буковина» друкувалася документальна повість Д. Косарика «Гой злетіла горлиця», в основу якої лягли враження автора від зустрічей з письменницею у 1940 р. Твір Д. Косарика цінний тим, що писаний, так би мовити, з натури, що доносить до читача багато неповторних рис живої Ольги Кобилянської. Але повістю, як здається, його названо умовно. Це швидше поширені белетризовані мемуари, що не знімають потреби просторого прозового полотна, що ввібрало б у себе все життя видатної письменниці. Створення його було б під силу, скажімо, М. Івасюкові. На таку думку наштовхує один з розділів його роману «Вирок» (1977), цілковито присвячений О. Кобилянській.

Досвід художнього змалювання Юрія Федьковича та Ольги Кобилянської, безперечно, придасться тим, хто звернеться до їх постатей у майбутньому.

Список літератури: 1. Ботушанська Домка. Сини весни. Вірші та коломийки. Ужгород, 1973. 2. Буковинський Кобзар. Альманах, присвячений 110 роковинам з дня народження великого українського поета Юрія Федьковича. Чернівці, 1944. 3. Комсомолец Буковини, 1940. 27 листоп. 4. Комуніст, 1940, 27 листоп. 5. Літературна Україна, 1973, 18 трав. 6. Ольга Кобилянська. Альманах у пам'ятку її сорокалітньої письменницької діяльності (1887—1927). Чернівці, 1928. 7. Пилипчук Р. Образ народного співця. До 125-річчя з дня народження Ю. Федьковича. — Радянська Буковина, 1959, 20 верес. 8. Радянська Буковина, 1944, 3 квіт. 9. Рильський Максим. Іскри вогню великого. Поезії. К., 1965. 10. Ткач Михайло. Житній вінок. Вірші. К., 1961. 11. Федькович Юрій. Твори. У 2-х т. К., 1960.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Статья представляет собой обзор поэтических и прозаических произведений о Юрии Федьковиче и Ольге Кобилянской, созданных преимущественно в годы Советской власти и свидетельствующих о большом уважении к памяти выдающихся украинцев писателей.

З. М. НЕСТЕР, доц.,
Львівський університет

Предмет сатири соціалістичного 'реалізму

Завданням розвинутого соціалістичного суспільства, поряд із створенням матеріально-технічної бази, є виховання радянських громадян в комуністичному дусі. Про це йшлося на XXV з'їзді КПРС: «Сила нашого ладу в свідомості мас. І партія вважає своєю постійною турботою виховання комуністичної свідомості, готовності, волі і вміння будувати комунізм», — відзначив у Звітній доповіді з'їзду Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнев [5, с. 80].

У зв'язку з цим сьогодні зростає соціальна; ідейно-виховна функція літератури, у тому числі її сатиричних жанрів.

Сатира як специфічна форма критики покликана висміювати і засуджувати ті явища, які суперечать нормам і принципам соціалістичного суспільства, несумісні з комуністичним способом життя. Цю благородну місію радянська сатира здійснюватиме тим успішніше, чим глибше письменники проникнуть у соціальні процеси розвитку суспільства, зрозуміють провідні тенденції цього розвитку і свою роль у всенародній справі комуністичного будівництва.

Важливим завданням радянської сатири є безкомпромісне викриття ворожої ідеології, політики, моралі, способу життя буржуазного суспільства. Це тема окремого дослідження. У цій статті мова йтиме про явища нашого життя, які, внаслідок своєї несумісності з усією логікою розвитку соціалістичного суспільства, повинні стати об'єктом сатиричного викриття. При цьому партійна позиція радянського комедіографа, його вміння вибрати предмет викриття і адекватні йому ідейно-естетичні прийоми, методологічні принципи узагальнення явищ дійсності, а також засоби їх відображення набувають першорядного значення. Коли ж ідеться про літературознавче дослідження, то насамперед слід звернути увагу на методотворчі чинники способу відображення, пам'ятаючи, що сатира — один із родів літератури соціалістичного реалізму. Розглянемо кілька аспектів цієї проблеми.

Прогресивна сатира кожної історичної доби відповідає інтересам демократичних верств суспільства. Однак у жодній суспільно-економічній формації, крім соціалістичної, не було єдності корінних інтересів всіх класів і соціальних груп з інтересами держави.

Сьогодні ідеали, з яких виходить радянський сатирик, не можуть не збігатися з провідними ідеалами суспільства, ідеалами Комуністичної партії.

У Програмі КПРС сказано: «Головна лінія в розвитку літератури і мистецтва — зміцнення зв'язку з життям народу, правдиве і високохудожнє відображення багатства та різноманітності соціалістичної дійсності, натхнення і яскраве відтворення нового, справді комуністичного, і викривання всього того, що протидіє рухові суспільства вперед» [4, с. 115].

Завоювання соціалістичного ладу, масштабність і переконливість його досягнень у матеріальній та духовній сферах життя суспільства дають надзвичайно вдячний матеріал для звеличення діянь народу і Комуністичної партії. Природно, що у соціалістичних умовах переважає і переважатиме література, яка має своїм завданням стверджувати завоювання соціалістичного ладу. Однак і в житті радянського суспільства трапляються явища і факти, несумісні з його нормами і принципами. Якщо ці явища комічні своїм внутрішнім змістом, значить вони підвладні саме сатирі.

За своєю ідейно-естетичною природою сатира покликана відображати негативні соціально значимі явища дійсності. Важливо вміти проникнути в суть явища, визначити, чи властивий даному явищу комізм. Адже ж відомо, що будь-яке явище можна зробити предметом суб'єктивної насмішки. Проти такого «зубоскальства» виступав ще Добролюбов: «Кажуть, що висміяти все можна; правда, але не будь-яке висміювання має успіх... не прощає суспільна думка і найдотепніших насмішок над тим, що дороге і святе для більшості» [9, т. 2, с. 595] *.

Це справедливе міркування стосується і радянських сатириків. Воно застерігає їх від верхоглядства, закликає глибоко вникати в суть процесів соціалістичного суспільства, оволодівати марксистсько-ленінськими принципами аналізу. У художній практиці письменників-сатириків, крім згаданої помилки, яка трапляється нечасто, зустрічаються дві основні хиби. Або об'єкт сміху надто незначний, щоб використовувати сатиричний арсенал, або ж (набагато рідше) все, на що б не впав погляд сатирика, набуває чорних барв. Остання тенденція особливо хибна, коли мова йде про відображення суперечностей соціалістичного суспільства.

Очевидно, тут слід брати до уваги специфіку основних неантагоністичних суспільних суперечностей соціалізму. Оскільки

* Тут і далі переклад цитат наш. — З. Н.

предметом сатиричного відображення є суспільно значимі суперечності даного ладу, то специфіка цих суперечностей мусить позначитися на самому способі їх відображення. Ця думка, здавалося б, не потребує доведення. Але сатирики і дослідники сатири часто ігнорують її. У зв'язку з цим звернемося насамперед до окремих питань своєрідності сатири як естетичного способу відображення дійсності.

Сучасні літературознавці одностайні у визначенні об'єкта сатиричного викриття — це негативне соціально значиме явище, якому внутрішньо властивий комізм. Це загальне визначення можна було б уточнювати і доповнювати. Однак чи не нівелюється при цьому специфіка радянської сатири?

Автор цікавого дослідження «Сміх — зброя сатири» Д. Ніколаєв пише: «Предмет нашої сатири і сатири давньої у принципі один і той же. Однак протягом тисячоліть сатира вчилася пізнавати його все глибше і глибше» [12, с. 17]. «Крім елементарно комічного в реальній дійсності існує ще й інший його різновид — соціально комічне, що також є проявом суперечностей дійсності, але вже суспільних, соціальних. Воно зачіпає глибинні процеси, що відбуваються у людському суспільстві» [12, с. 33].

Здавалося б, у двох наведених міркуваннях немає явної суперечності. Пригляньмося до них уважніше. Чи правомірно говорити, що предмет сатири давньої і нашої — той самий? Адже ж Д. Ніколаєв сам нагадує, що йдеться про глибинні соціальні процеси, а від стародавнього суспільства до наших днів змінилося кілька суспільно-економічних формацій. Таким чином, змінювались характер і сама природа суперечностей, тобто змінювався предмет сатири. Щоправда, є негативні явища загальнолюдського характеру — брехня, лицемірство, підлабузництво тощо. Проте і ці явища та їх оцінка теж видозмінюються залежно від соціальних умов. Тому сказане Ніколаєвим у першій цитаті з деякими поправками справедливе для сатири всіх досоціалістичних формацій. Однак у соціалістичному суспільстві, де назавжди знищена експлуатація людини людиною і встановлено відносини дружби і товариської взаємодопомоги, де інтереси держави вперше в історії людства повністю збігаються з інтересами народу, у такому суспільстві предмет і завдання сатири змінюються.

Коли йдеться про завдання радянської сатири, тут усі дослідники одностайні. Всі погоджуються, що її основна мета — зміцнення соціалістичного ладу через заперечення всього негативного і шкідливого. Залишився непоміченим парадокс — предмет висміювання той самий, а завдання висміювання змінюється на протилежне.

Деякі дослідники сатири, зокрема І. Дзеверін, Б. Мінчин, І. Евентов, Є. Озмитель, ближче підходять до питання відмінності радянської сатири від сатири попередніх епох, але і вони не зупиняють уваги спеціально на предметі сатири.

Є. Озмитель, взявши за приклад творчість В. Маяковського, пропонує розрізняти сатиру дореволюційну і сатиру радянську за тоном і стилем. Дореволюційній сатирі властива, пише він, — «люта жовчність, що межує з трагізмом, саркастична гіркота обурення». У радянській сатирі тон і стиль змінюються... «Трагізм і гіркота зняті революційно-романтичним пафосом, що перетворює багато компонентів художньої структури творів» [14, с. 128]. Але тон письменника — це лише суб'єктивна реакція на об'єкт сатири, бо ідейно-емоційне звучання твору повинно зумовлюватися мірою суспільної небезпеки висміюваного явища.

Відсутній історизм у підході до об'єктів висміювання і в тому визначенні, що його дає український дослідник сатиричного мистецтва Б. Мінчин: «Вже зазначалося, що в тій чи іншій мірі він (предмет сатири. — З. Н.) містить у собі об'єктивний комізм як певну форму протидії реальній діалектиці розвитку, порушення її, відхилення від неї» [11, с. 45].

Крім згаданого недоліку, це визначення хвилює на неточність. Чому об'єктивний комізм, який «міститься у предметі», це — «певна форма протидії реальній діалектиці розвитку, порушення її, відхилення від неї»? Насамперед варто згадати, що життєвою основою комізму є суперечність явища, причому, така його суперечність, в якій комічне є хоч би в зародку, потенції. Щоправда, Ю. Борева вважає, що будь-яка істотна суспільна суперечність містить у собі комізм: «Суспільна суперечність, якщо вона скільки-небудь істотна, містить у собі хоч би нерозвинуті елементи комічного» [6, с. 46].

Можливо, твердження Ю. Борева надто розширює побутування комічного в житті. Але воно ще раз акцентує думку, що основою комізму є суперечність відображуваного явища. Діалектика, за визначенням В. І. Леніна, є вивченням суперечностей у самій суті предмета. В. І. Ленін зазначав, що умовою пізнання явищ в їх саморусі «є пізнання їх, як єдності протилежностей» [2, т. 29, с. 299].

Отже, комізм не може бути «формою протидії реальній діалектиці розвитку», тим більше «порушенням» її, оскільки комізм існує саме внаслідок діалектики розвитку. Тільки суперечність чи внутрішня суперечність явища викликає до життя комізм.

Ближче підійшов до правильного визначення І. Дзеверін. Його робота присвячена проблемам сатири в естетиці російських революційних демократів, але в невеликому заключному розділі є слушні думки про специфіку сатири в соціалістичному суспільстві. Міркування автора про предмет радянської сатири висловлене принагідно, і нас цікавить згадана його направленість: «...об'єктом радянської сатири служать негативні суспільні явища, які не можуть бути названі «звичайними». Навпаки, ці явища не відповідають укладу нашого життя...» [8, с. 227].

Специфіка предмета сатири різних історичних епох не повернула уваги А. Вуліса, що зарекомендував себе кількома цікавими роботами з питань комічного. Щоправда, він згадує про нові суспільні умови, відображення яких позначається на структурі сатиричних творів: «Природно, що принципово нові історичні обставини виникнення справедливого суспільного ладу, ліквідація класової нерівності, поліпшення народного добробуту, духовне зростання, особи — не можуть не позначитися на структурних особливостях жанру, покликаного боротися з соціальним злом в ім'я соціального добра, так само як не може залишити цей жанр незмінним свідомо відданість сатирика комуністичному ідеалу» [7, с. 5].

Та все це лише обтічна характеристика. А. Вуліс дещо додає до вже відомого, зокрема, звертає увагу на те, що зміна історичних обставин, виникнення справедливого суспільного ладу позначилися і на структурних особливостях жанру.

Відомо, що один із важливих принципів марксистської методології — зумовленість способу дослідження предметом дослідження. Висміюючи прусську цензурну інструкцію, її суть і її букву, К. Маркс висловив ряд основоположних методологічних міркувань, зокрема, про залежність методу дослідження від предмета дослідження: «І хіба спосіб дослідження не повинен змінюватись разом з предметом? Хіба, коли предмет сміється, дослідження повинно бути серйозним, а коли предмет похмурий, дослідження повинно бути скромним?» [1, т. 1, с. 7].

Щоб мати підставу судити про зміну специфіки радянської сатири, зміну способу дослідження негативних явищ, очевидно, потрібно насамперед приглянутися, як змінився сам предмет сатири.

Дорадянська сатира спрямовувала свої стріли проти негативних явищ, породжених самодержавно-експлуататорським ладом. Природно, що такий предмет сатири передбачав цілковитий осуд, нещадне заперечення висміюваного. Дзеверін, оцінюючи сатиру Салтикова-Щедріна як більш глибоку і цілеспрямовану у викритті експлуататорського ладу, ніж сатира М. Гоголя, зазначає: «Революційний демократ Щедрін був послідовнішим у своїй критиці самодержавно-кріпосницьких устоїв, ніж Гоголь, він ясно бачив і глибоко відобразив корінну протилежність, непримиренність інтересів народу і експлуататорських класів» [8, с. 227].

Цю корінну протилежність інтересів гнобителів і гноблених, тяжкий гніт самодержавно-кріпосницького ярма, що його відчували всі демократичні сили суспільства, з більшою чи меншою мірою соціальної глибини та послідовності викривала і прогресивна сатира минулого.

В умовах соціалістичного суспільства сатира також зосереджує свою увагу на негативних соціально значимих явищах життя. Така трактовка загальноприйнята в дослідженнях з історії і теорії сатири. Як перший крок на шляху визначення

предмета сатири в соціалістичному суспільстві вона не викликає заперечення. Дійсно, соціалістичне суспільство для своєї нормальної життєдіяльності повинно позбавлятися всього, що перешкоджає нашій меті — побудові комуністичного ладу.

В О. Вишні над столом висіла своєрідна пам'ятка, в якій були перелічені ті, хто заслуговує сатиричного осуду — хапуги, спекулянти, марнотратники, дармоїди та ін. Сучасні дослідники сатири мають рацію, коли зазначають, що тепер цей список можна було б доповнити.

Однак у даному випадку важливіше встановити, чи негативно-комічні явища дісталися нам у спадщину від минулого, чи вони можуть виникати і на новому соціальному ґрунті. Це одне з питань, що його обходять дослідники сучасної сатири. Побіжно, одним реченням намагається позбутися його, наприклад, Л. Єршов: «Стверджуючи основи соціалістичного суспільства, справжній сатирик бачить не тільки «родимі плями» минулого, але й внутрішні труднощі і суперечності нашого зростання» [10, с. 22].

За розв'язання цієї складної методологічної проблеми взявся Ю. Борев. У згаданій вище книзі він пише: «Природа суперечностей в суспільстві, що розвивається на основі державної власності, така, що дає змогу поставити питання про можливість виникнення комічного не тільки з конфлікту нового і старого, але й з конфліктів іншого порядку». І далі автор продовжує: «На тих ділянках суспільного життя, де правильне співвідношення демократизму і централізму в той або інший бік порушується, виникають конфлікти і драматична напруженість, яка на одному із своїх полюсів породжує явища, що, безумовно, заслуговують сатиричного висміювання» [6, с. 48].

Варто погодитися з Ю. Боревим, що суперечності, які виникають у процесі розвитку соціалістичного суспільства, можуть бути об'єктом сатири як специфічної форми критики. Однак Ю. Борев не згадує про специфіку суперечностей у суспільстві, заснованому на державній власності, на відміну від суперечностей суспільства, де панує приватна власність на предмети і засоби виробництва. Питання аж ніяк не прояснюється, навіть ускладнюється, коли дослідник звертається за прикладом до історичного матеріалізму: «...суперечності продуктивних сил і виробничих відносин, що розкриваються у філософії у формі наукових абстракцій, які відображають суть суспільних процесів, самі по собі нічого не говорять нашому естетичному чуттю. Але вони не мертва абстракція, вони пронизують живу тканину життя суспільства, вони породжують мільйони конкретних, реально відчутних ситуацій... проявляються в численній кількості драматичних, трагічних і комічних конфліктів, характерів, деталей» [6, с. 46].

Ю. Борев у даному разі ігнорує ним же висловлену думку — згадана суперечність дійсно не являє собою мертвої абстракції і саме тому, що «вона пронизує собою живу тканину життя

суспільства», необхідно сказати про те, що залежно від способу виробництва ця суперечність може бути антагоністичною чи неантагоністичною.

В соціалістичному суспільстві, заснованому на державній власності на знаряддя і засоби виробництва, суперечність між продуктивними силами і виробничими відносинами не може бути антагоністичною. Це нова якість, нова природа суперечності.

В. І. Ленін вказував з цього приводу, що антагонізм і суперечність зовсім не одне й те ж. Перше зникне, друге залишиться і при соціалізмі [Див.: 3, с. 357].

Радянські філософи, керуючись вченням класиків марксизму-ленінізму, документами КПРС, досвідом розвитку соціалістичної держави, дійшли обгрунтованого висновку, що соціальні суперечності соціалістичного суспільства докорінно відрізняються від суперечностей суспільства буржуазного. Так, М. Руткевич пише: «Корінна відмінність епохи соціалізму від всієї попередньої історії виражається в тому, що суперечності соціалізму мають істотну специфіку по обох пунктах, які відрізняють суспільні суперечності взагалі: по їх об'єктивному характеру і по тому, як вони усвідомлюються і розв'язуються. При пануванні приватної власності на засоби виробництва основними є антагоністичні суперечності, при пануванні суспільної власності на засоби виробництва основними суперечностями стають неантагоністичні» [14, с. 356—357].

Більш конкретно і докладно говорить про різницю в характері суперечностей, які діють у капіталістичному і соціалістичному суспільстві, Б. І. Сюсюкалов: «Якщо виробничі відносини ґрунтуються на приватній власності на засоби виробництва і являють собою відносини панування і підкорення, експлуатації і гніту, а корінні життєві інтереси соціальних груп протилежні, взаємовиключаючі і непримиримі, то самі виробничі відносини і всі інші суспільні відносини неминуче мають ворожий, антагоністичний характер. У такому випадку і суперечності, як найважливіша сторона і вид суспільних відносин, є антагоністичними» [15, с. 186].

Розгортаючи думку, Б. І. Сюсюкалов так характеризує згадану вище суперечність у соціалістичному суспільстві: «Відносини виробництва, засновані на суспільній власності, неминуче є відносинами товариського співробітництва і взаємодопомоги. Вони породжують спільність життєвих інтересів соціальних груп суспільства, що знаходить свій вираз в його соціальній єдності — нових відносинах соціальних груп у всіх сферах суспільного життя. Тому при соціалізмі суспільні відносини є дружніми, неантагоністичними. Неантагоністичний характер мають і суперечності, це виражає їх основну специфіку» [15, с. 188—189].

Цей екскурс у галузь філософії був необхідний для того, щоб виразити методологічні критерії оцінки і аналізу негативно-комічних явищ соціалістичної дійсності, способу їх відо-

бращення в сатирі, методологічні принципи літературознавчого аналізу сатиричних творів.

Встановивши, що природа суперечностей при соціалізмі інша, ніж при капіталізмі, що соціалістичний лад не дає ґрунту для народження і побутування антагоністичних суперечностей, властивих капіталізму, маємо підстави твердити, що сатира на суспільно негативні явища соціалістичної дійсності докорінно відрізняється від сатири на буржуазний лад. Предметом висміювання радянської сатири є явища, зумовлені суперечностями неантагоністичного характеру. Суперечності антагоністичного характеру породжують специфічні об'єкт і завдання прогресивної сатири класово антагоністичного суспільства. Зміна предмета сатиричного відображення, як уже зазначалося вище, не могла не змінити художньої структури твору.

Крім того, на структурі всіх жанрів сатири позначилася зовсім інша мета, що її ставить радянський сатирик — засудити окреме явище, щоб утвердити соціалістичний лад, показати несумісність існування негативного явища з усім ладом суспільства. Значення цього невеликого доповнення до теорії сатири не вичерпується лише згаданим моментом. Адже відомо, що талант, крім природної обдарованості, це ще й продукт певних історичних умов. Він завжди відгукується на проблеми, поставлені його епохою.

Всі дослідники сатири визнають, що сатиричні барви сміху, його тон, естетична якість повинні відповідати мірі соціальної шкідливості висміюваного явища. Гоголівський сміх крізь сльози, щедрінська нищівна із трагедійним підтекстом сатира були спрямовані проти основ експлуататорського ладу, викривали його антагоністичні суперечності. Гнів і ненависть до самодержавно-кріпосницької верхівки, до всієї буржуазно-експлуаторської системи правління, до панівних класів і співчуття до трудящих мас, безсилля і неможливість подати дійову допомогу їм породжували сплав нищівного сарказму і трагедійних ноток. Міра сміху повністю відповідала мірі шкідливості для народу висміюваного об'єкта.

Мета прогресивної сатири минулого — розхитування, висміювання, заперечення і, таким чином, послаблення ворожої народів суспільно-політичної системи якнайкраще досягалась саме таким ставленням до дійсності і такими сатиричними засобами.

Коли сатира обирає своїм об'єктом негативні явища радянської дійсності, без сумніву, залишаються в силі кращі традиції сатиричної класики — її націленість на соціально значимі негативні явища, добір і застосування відповідних художніх засобів. Але докорінна зміна соціального ладу не могла не позначитися на ідейно-естетичній концепції сатирика. Адже із утвердженням соціалістичних суспільних відносин соціальний ідеал письменника перестає бути абстракцією. Саме у зв'язку з цим ідеал сатирика повинен виразно виступати в усій худож-

ній структурі твору. Звичайно, вказівки і рецепти тут недопустимі — та все ж досвід радянської класики, зокрема В. Маяковського, О. Вишні, підказує цікаві художньо-концептуальні знахідки.

Історична змінність об'єкта сатиричного викриття зумовлює зміну принципів його дослідження, зміну методологічних засад літературознавчого аналізу, бо предмет дослідження, як писав К. Маркс, завжди диктує відповідні способи його вивчення.

Список літератури: 1. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. 2. Ленін В. І. Повне зібрання творів. 3. Ленинский сборник, № XI. М.—Л., 1933. 4. Програма Комуністичної партії Радянського Союзу. К., 1961. 5. Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., 1976. 6. Боров Юрий. Комическое, или о том, как смех казнит несовершенство мира, очищает и обновляет человека и утверждает радость бытия. М., 1970. 7. Вулис А. Советский сатирический роман. Ташкент, 1965. 8. Дзевежин И. Проблема сатиры в революционно-демократической эстетике. К., 1962. 9. Добролюбов Н. А. Полное собрание сочинений. В 6-ти т. М., 1934—1941. 10. Ершов Л. Советская сатирическая проза. М.—Л., 1966. 11. Мінчин Б. Сатира в естетичі соціалістичного реалізму. К., 1967. 12. Николаев Д. Смех — оружие сатиры. М., 1962. 13. Озмитель Е. К. О сатире и юморе. Ленинград, 1973. 14. Руткевич М. Н. Диалектический материализм. М., 1973. 15. Сюсюкалов Б. И. Социалистическое общество: проблемы диалектики развития. М., 1973.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Известно, что объектом сатирического отображения являются общественно значимые противоречия действительности. Марксистско-ленинская методология требует от исследователя, будь то писатель или литературовед, умения соотносить утвердившиеся понятия с изменившимися условиями жизни, исходя из этого искать пути и способы анализа как самих явлений действительности, так и их художественного отображения. Коренное изменение общественной формации, победа социалистических производственных отношений изменили природу и характер движущих сил развития общества — социальных противоречий: антагонистические во всех дооктябрьских формациях, при социализме они становятся неантагонистическими. Таким образом, изменился объект сатиры, изменилась цель комедийного обличения: теперь сатира призвана утверждать истинно демократические, социалистические общественные отношения. Все это не может не отразиться на идейно-художественной концепции писателя, на структуре произведения, а также на литературоведческой методологии исследования сатиры.

Б. С. КРИСА, наук, співроб.,
Інститут суспільних наук АН УРСР

Поезія П. Тичини і М. Рильського в російських перекладах (Історико-літературні проблеми)

Сучасні завдання художнього перекладу органічно пов'язані з проблемами розвинутого соціалістичного суспільства, з дальшим поглибленням і розширенням наукових знань, піднесенням культури радянського народу.

Практика відтворення поезії П. Тичини і М. Рильського російською мовою свідчить про те, що взаємодія братерських літератур поглиблюється в міру їх розвитку, а поняття радянського літературного процесу як багатонаціональної єдності незмінно включає в себе художні взаємопереклади. Все це зобов'язує розглядати явища перекладу в історико-літературному аспекті, тобто з урахуванням того місця, яке займає перекладний твір серед інших перекладних і оригінальних творів і в порівнянні з усім літературним процесом. Відомий письменник і літературознавець А. Курелла (НДР) підкреслював, що переклад — це історично зумовлений процес, і тільки в тому випадку, якщо розглядати його як такий, що протікає в часі, а не як одиничну дію окремої особи, переклад відкриє свою таємницю [1, т. 1, с. 125].

Російські видання поезії П. Тичини і М. Рильського тісно пов'язані як з етапами становлення і розвитку радянської багатонаціональної літератури, так і з розвитком індивідуальної творчості. Таким чином, вивчення процесу перекладу допомагає визначити, який особистий внесок робить поет у загальну справу розвитку соціалістичної літератури, дає змогу встановити справжнє значення і своєрідність його творчої індивідуальності.

Загальнорадянське значення художнього твору визначається насамперед тим, наскільки глибоко відбивається в ньому зв'язок національного з інтернаціональним. Чим глибше художній твір пов'язаний з традиціями національної літератури, тим виразніше розкривається в ньому смисл соціалістичних перетворень, тим сильнішим стає його інтернаціональний пафос. Саме тому на першому плані радянської поезії появилися вірші, поеми і книги віршів П. Тичини і М. Рильського, яким разом з іншими радянськими поетами судилося прокладати нові шляхи від народу до народу, будувати мости дружби і братерства. «Вони ж, учителі, ті, хто організовував журнали, наші видавництва і Спілку письменників СРСР, стали першими класиками радянського літературного перекладу, зараховуючи його до розряду справ, надзвичайно важливих саме з політичної точки зору... Зроблене ними є зразковим, тим більше відповідальний і важкий наступний крок [3, с. 6]» *.

В історії перекладу поезії П. Тичини і М. Рильського особливо виразні моменти відповідають найвищим зразком оригінальної творчості, як, наприклад, російське видання П. Тичини 1934 р. [16], в основу якого була покладена збірка «Партія веде», чи переклади віршів М. Рильського, написаних на початку Великої Вітчизняної війни.

Всезагальне визнання поета не означає остаточного розв'язання проблеми перекладу. Навпаки, художня індивідуальність з часом розкривається небаченими і несподіваними гранями. Ті явища, які здавалися раніше розрізненими, виникають у но-

* Цитати подані в нашому перекладі.

вих зв'язках, складаються у багатопланову картину. Своєрідність творчої індивідуальності важко пізнається навіть тоді, коли величезне суспільне значення її очевидне. Переклади деяких віршів П. Тичини ще і сьогодні, на нашу думку, функціонують за рахунок ідейно-естетичної довершеності оригінального твору, а також завдяки близькості мов.

Позитивним і характерним явищем перекладу поезії П. Тичини і М. Рильського є нові й нові спроби відтворення українських віршів засобами російської мови, відшукування у перекладі тієї магії слова, без якої поезія неможлива. Цікавим у даному випадку може бути вірш «Чуття єдиної родини», кілька перекладів якого докладно проаналізував О. Гатов [2]. Ось рядки цього вірша, які поки що не ввійшли у жодне російське видання, у порівнянні з відомими рядками, перекладеними М. Брауном:

Нет, я пристрастья не питаю
к чужим
и чуждым
местным бродам.
Я колосом перевисаю
и радугой к другим народам.
Разнообразно, многоцветно
встают передо мной просторы.
Промолвишь слово
и —
ответно
тебе аугаются горы [11].
(Переклад Л. Озерова).

Я сторонюсь чужих и чуждых
болот, трясин и мелких
бродов.

Сияет радугою дружбы
мне единение народов.
Оно такой встает вершиной!
Оно таким дыханьем дышит!
Ударишь громом в сердцевину —
и гром другой в горах услышишь
[17, с. 179].
(Переклад М. Брауна).

Не обов'язково мусить бути так, що кожний наступний переклад — кращий за попередній, але саме в перекладі Л. Озерова передана, на нашу думку, та ні з чим незрівнянна натхненність поета, з якою він думав, писав і говорив про чуття єдиної родини. І якщо між згаданими перекладами час понад два десятиліття, то це ще раз підкреслює особливу суспільну функцію поезії П. Тичини.

Історія перекладу творів українських радянських поетів налічує численні російські видання, кожному з яких передувала робота великого колективу перекладачів, пошук і відбір нових зразків, хоч і не кожне з них стало «підсумком всіх попередніх і в той же час визначним кроком вперед» [6]. Процес перекладу поетичних творів П. Тичини і М. Рильського російською мовою можна було б позначити окремими «етапними» виданнями. До таких, на нашу думку, належать «Избранные стихотворения» (Х., 1927), «Стихи» (М., 1934), «Избранное» (М., 1946), «Сочинения в двух томах» (М., 1960), «Избранные произведения в двух томах» (М., 1971) П. Тичини; «Избранные стихи» (М. 1935), «Избранное» (М., 1940), «Слово о матери-Родине» (М., 1943), «Сочинения в четырех томах» (М., 1962—1963) Максима Рильського. Наприклад, важливі завдання поставили перед перекладачами і упорядниками двотомного видання

П. Тичини 1960 р., при укладанні якого до уваги брався не тільки образно-тематичний лад поезії Тичини, але й фонетика, інтонація і навіть розміщення рядків на сторінці. Ставилося завдання показати в перекладах еволюцію стилю Тичини [6], що, з одного боку, було досить проблематичним, а, з другого — частково здійснювалось за рахунок того, що найновіші переклади порівняно з першими появились через тривалий час, отже, на них відбилися зміни перекладацьких стилів.

У двотомнику, виданому у 1960 р., докладніше, ніж раніше, були представлені не оцінені критикою ні на той час, ні, певною мірою, і сьогодні драматичні поезії Тичини: «Шабля Котовського», «Шевченко і Чернишевський», уривок з симфонії «Сковорода» — «Сковорода і Біснுவатий». Це давало російському читачеві уявлення про всесторонні творчі зацікавлення поета.

Вивчення історії і критики перекладу дає змогу зробити висновок, який на перший погляд може видатися суперечливим: недоліки перекладу мало що говорять про творчість поета як про явище особливе, вони типові і зустрічаються у перекладах різних поетів. Навпаки, позитивні результати перекладацької практики дуже часто підкреслюють характерні риси, особливості творів певного автора. Переконалим свідченням цього є найновіші однотомні видання П. Тичини і М. Рильського, які вийшли в серії «Библиотека поэта».

Книга М. Рильського «Стихотворения и поэмы» [10] охоплює весь творчий шлях поета. Не дивно, що саме вона викликала дуже широке обговорення поезії М. Рильського, намагання відшукати її першоджерела. За бажанням М. Рильського твори були укладені в хронологічному порядку. Виникла цілісна картина. Перекладне видання М. Рильського значною мірою висвітлює також шляхи розвитку радянської поезії в цілому, її високий гуманістичний пафос, життєствердність, естетичне багатство і різноманітність. Саме це видання дало змогу зробити висновок, наприклад, про те, що в ранній пейзажній ліриці М. Рильського крились першооснови радянської філософської поезії взагалі [19, с. 213]. Якщо спробувати розгорнути цю думку, то можна сказати, що та своєрідна «ера захисту природи», яка наступила в сучасній поезії і стала однією із смислових сторін її розвитку, почалася саме в поезії М. Рильського. Варто згадати хоч би такі рядки перекладу його «Шипшини»:

Цветет шиповник под моим окном
Своим бледно-пунцовым скромным цветом
И переносит в молодость меня,
На перекрестки полевой дороги,
К рассветам синим, к вечерам янтарным,
К тем, что всегда сулили сердцу счастье.

Что мне, друзья мои, не говорите,
А я стою упрямо на своем,

Пусть клятвою звучат слова мои,
Не дам в обиду песню и шиповник

[10, с. 393].

(Переклад М. Комісарової).

Поезія М. Рильського несе в собі великий заряд творчої енергії, новаторство його органічно виростає з традиційного, можливо, саме тому його вірші російською мовою звучать так невимушено.

Порівняно з віршами П. Тичини спроб нового, відтворення поезій М. Рильського зроблено наполовину менше. Л. Озеров згадує, що в період підготовки двотомника П. Тичини 1960 р. деякі твори поета були перекладені 10—12 разів [6]. Редактор чотиритомного видання М. Рильського Б. Турганов пише про три, чотири, п'ять більш-менш рівноцінних перекладів, які давали можливість відбору. Відбір здійснювався разом з Максимом Тадейовичем. Проводився своєрідний «закритий конкурс»: читали підряд переклад за перекладом, порівнювали, не уточнюючи, кому з перекладачів належить текст. І тільки після остаточного присуду дивились на підпис [8, с. 152].

Зіставляючи переклади з оригіналом, можна побачити, скільки труднощів виникає і в перекладачів М. Рильського. Наприклад, з нових перекладів у книжці «Стихотворения и поэмы» увагу привертає цикл «Тайна осеннего листья» — своєрідний поетичний заповіт, написаний верлібром. У листі до перекладача Д. Седих М. Рильський відзначив: «Основний принцип моїх верлібрів (якими написаний весь цикл «Таємниця осіннього листа», крім першого, вступного вірша, написаного «класичним» розміром і з римами) — це вільний вірш, але все ж таки вірш. Як Ви можете зауважити, кожний рядок звучить в мене зокрема як ритмічно організована одиниця. Словом, мої верлібри — це не прозаїчні рядки різної довжини, а рядки все-таки віршовані:

Останні троянди,
Білі троянди,
Вересєві троянди.

Вони одяглися
В ризи невинності.
[8, с. 316].

В перекладі Д. Седих:

Последние розы,
Белые розы,
Сентябрьские розы.

Они облачились
В ризы невинности
[10, с. 395].

І переклад Д. Седих, і інші переклади «білих» віршів підкреслюють, на нашу думку, одну із суттєвих сторін поезії М. Рильського: розкованість вірша, яка виявляється в психологічній конкретності кожного образу і яку особливо важко відтворити в перекладі, тому що всякий переклад тяжіє до узагальнення.

Одним з найкращих перекладачів М. Рильського був М. Ушаков.

У перекладі М. Ушакова читаємо:

Запахла осень вялым табаком,
И яблоком, и сыростью сквозною, —
И звезды астр, едва окно открою,
Над красноватым светятся песком
[10, с. 132].

У М. Рильського:

Запахла осінь в'ялим тютюном,
Та яблуками, та тонким туманом, —
І свіжі айстри над піском рум'яним
Зоріють за одчиненим вікном
[9, т. 2, с. 220].

Неможливо, здається, відтворити в перекладі образ М. Рильського «тонкий туман», що передає легку, мов спогад, прозору картину ранньої осені, осені, яка ще не наступила. В перекладі немає цієї «переддії», однак всі фарби тут яскраві, соковиті.

Складний процес пізнання творчості П. Тичини, діалектику осягнення її закономірностей і особливостей певною мірою відображає видання 1975 р. «Стихотворения и поэмы».

Поезія П. Тичини завжди прагнула відповісти на найголовніші, найсуттєвіші питання свого часу. Не варто, однак, зауважує Л. Новиченко, бачити в поезії П. Тичини тільки своєрідний літопис епохи, лише чеканні образні формули того, що «суттю всі зовуть», хоч багато з цих поетичних формул справді надзвичайні. Як у всякому справжньому мистецтві, в поезії П. Тичини відобразилась і особистість самого художника, особистість оригінальна і багатогранна, постійна жага пошуку, духовного і естетичного [5, с. 5—6].

Видання «Стихотворения и поэмы» укладене так, що перед нами один за одним проходять 15 поетичних збірників, представлених вибраними віршами. Крім цього, в «Стихотворения и поэмы» увійшло понад 20 творів, які раніше не перекладались, серед них поеми «Тарасова «Анну Кареніну» читає», «Мое дитинство», уривок з поеми «Дзвінкоблакитне», окремі уривки з поеми-симфонії «Сковорода».

Творчість П. Тичини цікава тим, що окремі жанрові різновиди зустрічаються тут «в чистому вигляді». Це дає підстави розглядати ті закономірності процесу перекладу, які зумовлені жанром оригінального твору. Наприклад, одне з вайважчих завдань перекладу ранньої лірики полягає в тому, що прямий естетичний вплив поезії автора часто приводить у перекладі до буквалізму:

...Загудел струнный гнев.
Задвигались деревья и пристань.
И лодки в страхе, словно кони...
Дуга, восстав зелено-красной, сказала всем
«здравствуй»
и стала черпать воду [17, с. 113].

(Переклад М. Ушакова).

У П. Тичини:

...Забринів струнний гнів.
Заходили дерева і пристань.
І човни полякались, мов коні...
Червоно-сизо-зелене дугасто сказало всім:
— Здрастуй, —
і почало брать воду [12, т. 1, с. 68].

Як особливе явище сприймаються найновіші переклади з неопублікованого й напівзабутого. Вони знаменують собою еволюцію пізнання співвідносності стилю і поетики, поетики і світогляду.

Для сучасних перекладів поезії П. Тичини особливого значення набуває питання про відтворення інтонації оригінального твору, якою виражається стан модальності — авторської причетності до всього, про що він пише. В такому плані серед багатьох перекладачів П. Тичини треба назвати Л. Озерова. Саме йому належить обґрунтування єдності музикального і філософського начала творчості П. Тичини [7], яке в історії перекладу віршів поета має значення справжнього наукового відкриття. Один з найкращих перекладів Л. Озерова — переклад поеми «Срібної ночі»:

Наприклад, у Тичини:

Й здавалось нам: у небі тихо,
І Всесвіт сонно позіха...
А там ні сну ж і ні дрімання,
Ні обайдужень, ні журби, —
тяжіння вічне й розставання, —
і все під знаком боротьби,
під знаком одного бажання:
і в хаосі творить скарби.
Світила громами черкались
одне об друге й, роздробившись,
вмить розпадались на суцвіття.
І гасли в темі. Лиш неба річка
заледве тліла в вишині...

[12, т. 2, с. 293—194].

Схвильованість поезії, якою зумовлюється її синтетизм, неподільність на окремі частини повною мірою характерна перекладу Л. Озерова:

И нам казалось, в небе тихо, —
вселенная зевает, спит.
А там ни сна, ни сновиденья,
Ни равнодушия, ни мольбы,
там отдаленья и сближенья
под знаком страсти и борьбы,
под вечным знаком обновленья:
и в хаосе порядку быть.
Созвездья гроздьями сдвигались,
и ударялись, и дробились,
в миг распадалась на соцветья
и гасли... Тьма. Лишь дельта неба
тихонько тлела в высоте

[17, с. 613].

Сучасний етап українсько-російських поетичних взаємин характерний сприйманням творчості класики української радянської поезії в усій її органічній єдності. Разом з тим переклади останніх років свідчать про особливе зацікавлення перекладачів певними групами творів. Найкраще це видно з газетних та журнальних публікацій, які, як правило, передують окремим виданням і за якими можна вловити ті закономірності, що діють у спільних творчих буднях двох братніх літератур. Наприклад, молодість — одна з категорій філософської лірики М. Рильського, яка міцно єднає ранній і пізній періоди його творчості. Здається не випадковим те, що увагу російських перекладачів в останні роки привертала якраз ці два періоди творчості поета.

Особливу зацікавленість викликають публікації Тичини і Рильського в тих періодичних виданнях, які виходять російською мовою в інших національних республіках і автономних областях. Подивимося, наприклад, що перекладають осетинською, мордовською, тувимською та іншими мовами народів СРСР. Серед перекладів — вірші П. Тичини: «Як упав же він з коня», «На майдані», «Партія веде», М. Рильського — «Я — син Країни Рад», «Портрет Леніна», твори періоду Великої Вітчизняної війни. Це ще раз свідчить про ту закономірність, що у сприйманні поезії кожного національного поета особливо важливий момент — ознайомлення з творами, в яких знаходять вираження загальнонародні духовні цінності.

Переклади поезії П. Тичини і М. Рильського російською мовою підкреслюють значення мистецтва перекладу для відображення художньої дійсності оригінального твору, що по-новому освітлює і пізнавальну функцію перекладу з близькоспоріднених мов, завдяки якій відбувається глибоке засвоєння художнього досвіду братньої літератури, досягнення її оригінальних явищ як явищ літератури соціалістичного реалізму. Тільки досконалий художній рівень перекладу може забезпечити повноцінність його суспільних функцій, служити взаємозбагаченню братерських літератур.

Список літератури: 1. Актуальные проблемы теории художественного перевода. Материалы Всесоюзного симпозиума (25 февраля—2 марта 1966 г.). М., 1964. 2. Гатов А. Несовершенные переводы одного известного стихотворения. — Литературная газета, 1951, 13 фев. 3. Коротыч В. Еще лучше, еще полнее, еще плодотворнее... — Вопросы литературы, 1978, № 6. 4. Крыжановский С. Максим Рыльский. — В кн.: Максим Рыльский. Стихотворения и поэмы. Л., 1960. 5. Новиченко Л. Пoesия Павла Тычины. — В кн.: Павло Тычина. Стихотворения и поэмы. Л., 1975. 6. Озеров Л. Вместе с Тычиной. Заметки редактора переводов. Литература и жизнь, 1960, 11 нояб. 7. Озеров Л. Он слушал музыку времени. — Дружба народов, 1972, № 3. 8. Рильский М. Мистецтво перекладу. К., 1975. 9. Рильский М. Твори. В 10-ти т. К., 1960—1961. 10. Рыльский М. Стихотворения и поэмы. Л., 1969. 11. Правда, 1972, 27 декаб. 12. Тичина П. Вибрані твори. К., 1971. 13. Тычина П. Избранное. М., 1946. 14. Тычина П. Избранные произведения. В 2-х т. М., 1971. 15. Тычина П. Сочинения. В 2-х т. М., 1960. 16. Тычина П. Стихи. М., 1934. 17. Тычина П. Стихотворения и поэмы. Л., 1975. 18. Турганов Б. Максим Рыльский. — Дружба народов, 1962, № 3. 19. Филиппов Г. Когда традиции актуальны. — Звезда, 1970, № 1.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В статье кратко освещается опыт перевода поэзии П. Тычины и М. Рыльского на русский язык, его роль в познании характерных особенностей творчества названных поэтов.

Переводы стихотворений П. Тычины и М. Рыльского рассматриваются в связи с проблемами развития советской поэзии в целом. Главное внимание в статье уделяется положительным результатам практики перевода.

С. С. ДІДИК, доц.,
Львівський університет

З криниці народної мудрості (Деякі питання художньої мови памфлетів Ю. Мельничука)

Публіцистика Ю. Мельничука хвилює читача не лише правдивістю зображення дійсності, умінням глибоко аналізувати негативні явища суспільства, давати їм політичну оцінку з позицій нещадного викривача, але й мистецтвом мовного вираження її ідейно-тематичної суті.

Сторінки його пристрасних памфлетів палають ненавистю до українських буржуазних націоналістів — прислужників фашизму, які чинили криваві розправи над мирними жителями західних областей України під час німецької окупації. «Кров холоде в жилах, — пише письменник, — коли, знайомлячись з матеріалами процесу, розмовляючи з людьми, ще і ще раз впізнаєм обличчя кривавого націоналістичного ката. Ще зрозумілішим стає, чому народ не мовчить, чому в його серці клебче гнів і ненависть, чому він вимагає суворої кари оунівським бандитам» [6, с. 167]. Засуджуючи ганебні вчинки українських буржуазних націоналістів та служителів уніатської церкви, які діяли заодно, письменник зумів знайти гостре слово, влучну приказку, підкріпити сказане мудрим народним прислів'ям. «Мені не страшно тебе, гадюко, — сміливо заявляє письменник. — Проти тебе моїм розкіпом нині буде слово — правдиве, одверте, різке...» [7, с. 79]. Слід підкреслити, що Ю. Мельничук постійно звертався до живого розмовного слова і це допомогло йому написати твори великої викривальної сили.

У цій статті ми зупинимося на використанні письменником стійких виразів загальнонародної мови. Спеціальну увагу звернено на поєднання традиційних прийомів введення фразеологічного матеріалу в публіцистичний текст з новотворами письменника, що є індивідуальною особливістю його стилю.

В аналізованих памфлетах народні вирази різні за своєю семантикою і структурою. Переважну більшість становлять фразеологізми, утворені за моделлю словосполучення: а) дієслів-

ного типу — тикати пальцем, точити кров, підкинути жару, дати драла, стояти горою, ловити гави, впасти в око, пустити з димом, сісти на шию, зачепити за печінки і т. д.; б) іменного типу — про людське око, сіль в оці, капля в морі та ін. Помітне місце займають стійкі сполуки, утворені за моделлю речення: а) простого — не бути козі на торзі, пізнати дурня в ризах, голова обертом іде, правда сліпить очі та ін.; б) складного — в бороді гречка цвіте, а в голові ще на зяб не орано; з богом, Парасю, коли трапляються люди; Чого бик навик, того й реве; собака бреше, а вітер несе. Нерідко публіцист вдається і до компаративних виразів, головним чином приказкового характеру: як вітром здуло, як крізь землю провалився, як загнаний вовк, як грім з ясного неба, як у цигана свати, як Пилип з конопель, як сир в маслі, як сліпий плота, як кіт на сало, як цуцик та ін.

Стилістична майстерність письменника у використанні фразеологізмів загальнонародної мови полягає перш за все в умінні вичерпати закладені в них експресивні можливості. Різними стилістичними прийомами письменник поглиблює, загострює образність, виразність стійких сполук.

Ходові загальнонародні вирази Ю. Мельничук органічно вплітає у публіцистичний текст, тонко використовуючи семантичні можливості їх. Наприклад, українські буржуазні націоналісти згодні були вернутися в Західну Україну з польськими панами і разом з ними *сісти на шию* трудящим [6, с. 10]. Не маєте що казати? То *сядьте маком* і припиніть свою фарисейську проповідь — нових форм колоніального поневолення в умовах проголошеної незалежності і членства в ООН облюбовані вами жертви [14, с. 81]. Але настав кінець фашизму, а за ним і вам, расистам, *стелеться дорога* [14, с. 78]. Даремно тепер націоналістичні фарисеї звертаються до совісті читачів, сподіваючись, що в них *коротка пам'ять* [6, с. 117].

Більшість фразеологізмів загальнонародної мови виступає ефективним засобом сатири, дає змогу письменникові з великою художньою правдою змалювати політичну ситуацію, подію чи показати «героя» з реакційного буржуазного табору в усій його повноті. В іронічно-глузливому тоні Ю. Мельничук влучно характеризує націоналістичних писак, що вірно служили Гітлерові. Домінуюча роль належить фразеологізмам. «...Зреволюціонізованих» тум приводить до пам'яті поліцейський, обіцяючи, що як гармидер повториться, то кожний з майбутніх міністрів *дістане так позавуш*, що пам'ятатиме до нових віників [6, с. 114]. ...Коли радянські народи зібрались спільною багатирською силою, разом вдарили по фашизму і розгромили його, буржуазні націоналісти як *дали драла* з України, то аж *підкови губили*... [6, с. 118].

У наведених мікротекстах кожна виділена сполука при збереженні узуально-усталеної форми і змісту повертається новою гранню, «оживає» і влучно характеризує вороже середовище.

Однак стійкі сполуки в такому вигляді, в якому вони побутують у загальнонародній мові, не завжди задовольняють письменника. Часто під пером художника слова вони зазнають певних змін. «Языковое творчество состоит в изменении и перегруппировке фразеологических связей, в формировании новых компонентов их употребления» [4, с. 46].

У памфлетах Ю. Мельничука нерідко зустрічаємо індивідуально-авторське творче використання народних фразеологізмів, що є ілюстрацією живого функціонування їх, відображенням загальномовних і ситуативних прийомів трансформації стійких сполук, завдяки чому виникають нові семантичні зв'язки і стилістичні відтінки, що веде в остаточному підсумку до збагачення лексико-фразеологічної системи літературної мови.

Письменник часто вдається до прийому лексичної заміни одного із компонентів фразеологізму ситуативним синонімом. Відношення між корелятивами — постійними і okazіональними компонентами фразеологізму — різноманітні і в кожному конкретному випадку зумовлені індивідуальним авторським завданням. В єдності ситуації і контексту змінені фразеологізми дуже прозорі і зрозумілі для читача, наприклад: Зловісний імперіалістичний крук погрожує виклювати очі волелюбним німцям, корейцям, в'єтнамцям, усім, хто не падає на коліна перед його хижацьким поглядом, а буржуазно-націоналістичні падлюки теж *дзьоба точать* [6, с. 14], Узуально-усталений вираз «зуби го-стрити», «точити зуби» письменник передає у зміненому вигляді. Сталий компонент «зуби» замінює okazіальним «дзьоб», що зумовлене контекстом, в якому цей вираз вжито. Щоправда, кусатися він (Діфенбейкер. — Д. С.) ще не дуже наважується, але *языком клепає* (пор. *языком плескати* (ляпати), *молоти*, *языка чесати*) [18, с. 312] про нас несосвітнені дурниці, достойні хіба базарних пащекух [8, с. 347]. Боровець роздобув чек, підробив підписи і, як підрядчик, одержав з банку на будівництво церкви 10 тисяч злотих. Одержав — і *згадуй* лиш як *звали* (пор. і *поминай як звали*) [6, с. 58]. Правду пише Сви-стун. Ця правда сліпить очі (пор. *правда в очі коле*) націоналістам, і вони знімають вереск [6, с. 116].

Виділені фразеологізми як влучні оціночно-викривальні характеристики українських буржуазних націоналістів під пером письменника набули чіткого політичного звучання. З новою емоційною силою звучать народні вирази, коли письменник порушує їх узуально-усталені форми (при яких часто змінюється і зміст) шляхом розширення чи звуження стійких сполук, застосування інверсії, еліпсиса тощо.

Ю. Мельничук нерідко розширює значення фразеологізму додаванням пояснювальних слів, різних уточнень тощо. В результаті акцентується увага читача на новотворі автора, зростає смислове і емоціональне навантаження фразеологічної одиниці, наприклад: Ох, як *увреться божий терпець*, то буде тій Америці куца година [8, с. 336]. *Тонкою виявилась кишка* в па-

пи Пія XII, який стільки років нахвалявся знищити комунізм і демократію та разом з католицькою церквою м'якенько *вистелював* фашизму *доріжку* до всесвітнього панування [11, с. 19].

— Бач, він у *дурника* з нами *грається*, — загомоніли виборці. — Ви за кого нас вважаєте, пане? Самі щойно сказали, що маєте намір виступити проти колоніалізму, а тепер вже відхрещуетесь? [8, с. 342]. «На чолі» газети (націоналістичної — Д. С.) на першій сторінці непристойно *вишкірила зуби* штабацька поетична вправа якогось невідомого словоблуда [8, с. 240]. Воєнні дороги пролягли через край, де попівське *зінське щеня* побачило світ, вигодувалося і зросло [6, с. 109].

Роз'єднанням усталеного виразу пояснювальними словами виділяється один з компонентів фразеологізму, наочніше виступає стрижень стійкої одиниці. Виділяється головним чином дієслівний компонент, на якому основана метафоричність цього фразеологізму. Наприклад, почали хлопці спроквола діставати куриво, пригощати один одного, почали у попів город *камінці* словесні *закидати* [13, с. 59]. Викравши церковні гроші, він утік у володіння австрійського князя Фердинанда і відти почав *показувати* Констанцькому соборові *дулі* [12, с. 40]. На цьому список прізвищ цього діяча обривається, оскільки в грудні 1942 року якийсь невідомий партизан *поставив* на ньому своєю кулею *крапку* [6, с. 61]. Перепало нашому попові від митрополита *на горіхи*. Закликала його бородата ексцеленція аж до Львова «на сповідь» [14, с. 66].

Продовжуючи традиції своїх попередників в українській літературі, зокрема І. Франка, Я. Галана, які плідно використовували фразеологічне багатство української мови, Ю. Мельничук збагачує ці традиції не лише зміцненням їх основ, але й рядом неповторних новаторських прийомів мовної характеристики, в яких народна фразеологія (іноді локальна) з її особливою семантикою висувається на перший план.

В арсеналі художніх засобів публіциста помітне місце займають народні прислів'я і приказки, крилаті слова, які, за висловом В. І. Леніна, «з дивною влучністю виражають суть досить складних явищ» [1, т. 25, с. 133]. Ці стереотипи народно-розмовної мови є важливими елементами в системі зображальних засобів Ю. Мельничука, вони сприяють відтворенню образної картини. За допомогою прислів'їв та приказок здійснюється широта художньої інтерпретації дійсності. У публіцистиці вони мають особливе експресивно-оціночне значення, служать для посилення колориту авторської розповіді. Наприклад: Розміркувавши, що *коли не стало Пилипа*, то й *Прісці не медяно доведеться*, вирішив тікати з німцями і колишній отаман колишньої «Поліської січі» Тарас Бульба [6, с. 69]. Може, папа назвався Іоанном, як мовиться, *наздогад буряків*, щоб *дали капусти*, цебто, щоб в цей спосіб віддати належне жорстокості свого тезка, і його неабияким здібностям в організації хресто-

вих походів? [12, с. 41]. Але довго так бути не могло, бо, як мовиться, *шила в мішку не сховаєш*. Так воно було і з бульбівською лицемірною політикою [6, с. 65].

Часто народні прислів'я і приказки служать своєрідним узагальненням сказаного або відправним пунктом для розгортання дальшого опису подій, як правило, вони супроводжуються вставними виразами: кажуть в народі, недаремно кажуть, мовить народне прислів'я тощо. Вставні сполуки надають мові виразного розмовного характеру і є тими індикаторами, за допомогою яких письменник органічно зв'язує народні прислів'я і приказки з публіцистичним текстом. Здебільшого вставними виразами супроводжуються ті стереотипи народної мудрості, які підсумовують сказане. Наприклад: Кажуть у народі, що *чого бик навик, то й реве*. Отаке й з українськими націоналістами [6, с. 121]. Отже, *не все те золото, що блищить*, не все те святе, що з хрестом або з єпископськими регаліями [8, с. 284]. Саме нагадування про українських буржуазних націоналістів викликає в кожній порядній людини почуття огиди, але імператорські комбінатори не відмовилися від цих мерзотників. Адже *на безриб'ї і рак риба!* О, тобі дуже хотілось, щоб наш народ не вийшов з льоху темноти і поневолення — цим пройнятий кожний рядок твого листа, але даремні твої думи і жадання. «*Ой не спікся, Гапко, книш!*» — мовить народне прислів'я, яке я адресую до тебе, мій фальшивий адресате [7, с. 79]. Це буде найкрасномовнішим доказом того, що таке український буржуазний націоналізм в цілому, бо ж недаремно кажуть, що *від голови риба смердить*.

У конкретному мовному оточенні на загальновживане значення виділених стійких сполук нашаровуються різні емоційно-стильові нарощення. Прагнучи якнайдоцільніше використати зміст і стилістичні можливості усталених виразів, автор своєрідно модернізує їх. При цьому смислова і граматична структура прислів'їв і приказок зберігає тісний зв'язок з характером авторської розповіді. В аналізованих творах модернізація прислів'їв і приказок набуває таких форм: 1. Заміна слів стереотипа народно-розмовного мовлення іншими, які відповідають експресивно-оціночному фону авторської мови. Так, наприклад, вираз *приший кобилі хвіст* у Мельничуковому контексті — *приший імперіалістичний хвіст*. Навіть при всьому цьому він (український буржуазний націоналіст. — С. Д.) є ніщо, нуль, зайшлий темний тип, такий собі *приший імперіалістичний хвіст*, з яким щораз менше рахуються [14, с. 71]. Виходячи з ідейно-тематичного задуму в різних частинах художнього тексту, автор використовує неоднакові варіанти паремійних одиниць. Наприклад: народна приповідка каже, що *по роботі пізнати майстра*. Я не бачив Афіногена Максимовича в безпосередній ролі богослужителя, ні в церковному облаченні, але як для священика, то він, на мій погляд, хреститься занадто поспішно і без належної внутрішньої продуманості [8, с. 47]. Так не треба тут

ніякого мудрування, бо, як кажуть, можна *пізнати пана по хлявах*. Українські буржуазні націоналісти намагаються зробити з Мазепи святого, свого пророка, короля [6, с. 121]. Заголовком до одного із творів послужив ще інший варіант цього ж вислову: *пізнати дурня і в ризах*, про який автор говорить так: Почерпнув я цей розумний, образний вислів з криниці народної мудрості, і, щоб, бува, не забути, виніс в заголовок [8, с. 334]. Перестановка частин стійкої паремійної одиниці, наприклад, прислів'я *не дихне, як не брехне* у Ю. Мельничука, *не брехне, — то й не дихне*: Вдача собача: не брехне — то й не дихне [10, с. 12].

Іноді автор не лише піддає заміні окремі компоненти фразеологізмів чи доповнює уточнюючими словами або переставляє частини стійких сполук, що не заважає трактувати їх як скам'янілі, незмінні, а робить більш сміливі і рішучі трансформації шляхом розкладу стійких виразів на окремі складові елементи. Цей прийом полягає в тому, що виділенням членів фразеологізму руйнується його єдиний метафоричний смисл, наприклад: Відрахував «найсвятіший» свої *останні земні чесниці* [11, с. 19]. Відштовхуючись від змісту народного стереотипу *три чесниці до смерті* і конкретизуючи на його фоні значення компонента *чесниці*, що входить до складу новотвору, автор тонко іронізує з противника: Звичайний дурень з української казки, так той *цвяшком тішився*, не доріс, бідолашка, до значка. А тепер українська гумористика може зробити поступ і це дещо примітивне порівняння замінити на таке: *тішиться, як Діфенбейкер значком* [8, с. 349].

Вираз «козацькому роду нема переводу» в художній обробці письменника актуалізується і завдяки конкретизації окремих елементів набуває сатиричного звучання: Але ще не перевелися на світі *такі каліки* (українські буржуазні націоналісти. — С. Д.) *з українського роду* [16, с. 39].

В числі зображальних засобів Ю. Мельничука помітне місце займає відома форма приказки — порівняння «...в якому пізнавальний елемент позначається одним словом, а семантичний центр висловлення розкривається в більш чи менш розгорнутому порівнянні» [3, с. 27]. Письменник розумів силу емоціонального впливу компаративних сполук як одного з виразних елементів художньої літератури на читача, намагався за допомогою порівнянь якнайповніше представити перед ним зрадників і підлих братовбивць — українських буржуазних націоналістів, наприклад: Антанта плеснула в долоні, і перед нею, наче Пилип з конопель, з'явилися українські буржуазні націоналістичні відщепенці [17, с. 44].

Український буржуазний націоналіст, *мов цуцик*, лащиться коло імперіалістичного палія війни, чекаючи, поки той кине йому обгризти кістку або дасть ногою штурхана [6, с. 16]. Відхрещуються націоналісти від німецького фашизму, та хай собі відхрещуються, це їм допоможе, як *мертвому кадило*, бо вірить

їм хіба юродивий [6, с. 62]. Замість катівської сокири, фашисти дали в руки Уласові Самчуку перо і папір, і він став біографом Гітлера, продажним журналістом типу «що кажете?». Дивно, звідки в нього з'явилася така любов, але вклепався Самчук у фюрера так, як *чорт у стару вербу* [6, с. 39]. Усі ці порівняння виражені конструкціями з синонімічними індикаторами, «як», «мов», мають знижене стилістичне забарвлення, вони дуже точно, образно і конкретно характеризують поведінку негативних персонажів, розкривають їх психологію, внутрішній світ.

Насиченість мовної тканини памфлетів Ю. Мельничука великою кількістю фразеологізмів загальнонародної мови зумовлюється агітаційною спрямованістю його творів, особливістю і завданням публіцистичного жанру. Наслідуючи кращі зразки класичної російської і української літератури, він показав уміння творчо використовувати фразеологічні скарби, творити оригінальні сатиричні сполуки, які збагатили не лише мову його творів, але й мову загальнолітературну.

Список літератури: 1. *Ленін В. І.* Повне зібрання творів. 2. *Батюк Н. О.* Фразеологічний словник. К., 1966. 3. *Білодід І. К.* Із спостережень над фразеологією української прози післявоєнного часу. — Мовознавство, т. 12, К., 1953. 4. *Виноградов В. В.* Основные понятия русской фразеологии. — Тр. юбилейной сессии. Л., 1946. 5. *Дудик П. С.* Видозміни у структурі розмовних фразеологізмів. — У зб.: Українське мовознавство, вип. 1. К., 1978. 6. *Мельничук Ю.* Під чужим порогом. К., 1974. 7. *Мельничук Ю. С.* Слуги жовтого диявола. Львів, 1957. 8. *Мельничук Ю.* Пізнати дурня в ризах. — У кн.: Племя упирів. К., 1963. 9. *Мельничук Ю.* Уоллстрівський шарлатанщик. К., 1958. 10. *Мельничук Ю. С.* Відповідь наклепникам. Львів, 1959. 11. *Мельничук Ю. С.* Обличчя божого воїнства. К., 1960. 12. *Мельничук Ю. С.* Папи радяться в комині. Памфлети. К., 1960. 13. *Мельничук Ю. С.* До раю навпростець. К., 1961. 14. *Мельничук Ю. С.* Вибране. Памфлети, статті, літературні портрети. К., 1965. 15. *Мельничук Ю. С.* Вирване серце. К., 1966. 16. *Мельничук Ю. С.* Продай-душі. Львів, 1967. 17. *Мельничук Ю. С.* Сонцю світити вічно. К., 1971. 18. *Удовиченко Г. М.* Словник українських ідіом. К., 1968.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Статья посвящена анализу фразеологизмов публицистических произведений Ю. Мельничука. Из фразеологического материала рассматриваются народные словосочинения, паремийные единицы, а также компаративы поговорочного характера. Отмечаются стилистические функции экспрессивных фразеологических компонентов, прослеживаются индивидуальные черты стиля писателя.

Українська поезія в Болгарії

Щоб дати правильну і вичерпну оцінку української поезії в Болгарії за останні 30 років, необхідно врахувати окремі видання книг українських авторів. Адже поширення творів іноземного письменника в іншому культурному середовищі визначається кількістю і якістю перекладів його творів, тобто реальною можливістю ознайомитися з його книгами.

Після перемоги народного повстання 9 вересня 1944 р., очоленого Комуністичною партією Болгарії, увага видавництва і перекладачів країни була спрямована як на класичну, так і на сучасну українську поезію. В перекладі української класики вже існувала давня традиція. Тепер вона збагатилася шляхом розширення кола авторів і творів, які перекладалися. В центрі уваги були поезії Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки.

Перша невелика збірка вибраних творів Т. Шевченка на болгарській мові була видана у Києві в 1939 р. Через десять років К. Кюлявков підготував нове видання збірки, додавши до неї перекладені ним вірші та вступну статтю. Воно стало першим значним виданням Шевченкової лірики після 9 вересня.

У 50—60-ті роки вірші великого співця України стали виходити в Болгарії значно частіше. Завдяки активності видатного болгарського поета і перекладача Д. Методієва було здійснено два видання поезії Кобзаря — «Избрани произведения» (1956) і «Избрани произведения в 2 тома» (1960). Вони відіграли важливу роль у популяризації творчості Шевченка серед нового болгарського читача.

Д. Методієв назавжди зберіг глибоку повагу до поезії великого українця. Плодотворним результатом його діяльності був найбільш повний том творів Т. Шевченка, який вийшов у 1964 р. під назвою «Кобзар». Ним була відзначена 150-та річниця з дня народження українського поета. Перший секретар ЦК БКП, Голова Державної ради Тодор Живков підкреслював велику популярність і любов болгарського народу до славного Кобзаря братнього українського народу.

«Кобзар» був виданий також у 1969 і 1975 рр. Остання, прекрасно оформлена книга вийшла як черговий номер бібліотеки «Световна класика». Таким чином, вже двадцять років твори Т. Шевченка сприймаються болгарськими читачами завдяки чудовим перекладам Д. Методієва, натхненного палкою любов'ю до творчості Т. Шевченка і всієї української поезії.

Значного розповсюдження в сучасній Болгарії набули твори І. Франка. У минулому вони відіграли прогресивну роль у зміцненні революційних традицій болгарської літератури.

Такою ж любов'ю і популярністю користувалася і Леся Українка, яка була дуже тісно зв'язана з Болгарією. В 1961 р. вийшла збірка її віршів «Безсънни нощи» («Безсонні ночі») у перекладі з української С. Бакарджієва. До неї ввійшли найбільш революційні поезії — «Майка неволница» («Мати-невільниця»), «И все как мисълта към тем колита» («І все-таки до тебе думка лине...»), «На другарите» («До товаришів»), «На враговете» («Ворогам»), цикли «Кримски сонети», «Звездно небо», «Невольнически песни» та ін., легенди і поеми «Египетски фантазии», «Отдавнашни приказки» («Давня казка»), «Горска песен» («Лісова пісня»).

Поряд з класичною українською поезією інтенсивно перекладалась сучасна українська лірика, яка зайняла визначне місце не тільки у численних збірниках і антологіях, а й в самостійних виданнях книг. У зв'язку з цим варто звернути увагу на ту велику роль, яку відіграв революційний поет 30-х років, перекладач, упорядник і редактор Х. Радевський у поширенні радянської, зокрема класичної, а також сучасної української поезії.

Х. Радевський став засновником і головним редактором бібліотеки «Съветски поети». Її збірки почали виходити після повалення фашистського режиму у 1944 р. і дуже швидко завоювали велику популярність серед читачів. Завдяки Радевському і широкому колу перекладачів за 30 років у цій бібліотеці було видано понад 50 книг перекладів з української, російської, грузинської, білоруської, казахської та інших радянських літератур.

Саме тут вийшли перші збірки українських поетів П. Тичини («Избрани стихотворения», 1963), М. Бажана («Избрани стихотворения», 1963), П. Воронька («Избрани стихотворения», 1963), А. Малишка («Стихотворения», 1964), Д. Павличка («Избрани стихотворения и поеми», 1965), М. Ушакова («Избрани стихотворения», 1972), Л. Дмитерка («Избрани стихотворения и поеми», 1974) та ін.

Твори у згаданих книгах добрані так, що вони представляють поетів протягом всього творчого розвитку їх. В окремих випадках наводяться вірші, в яких переважають болгарські мотиви. Більшість перекладів з української мови було зроблено талановитими поетами І. Давидковим, А. Германовим, Д. Методієвим, П. Матевим та ін. Всі збірки супроводжувалися біографічними чи бібліографічними примітками, окремі з яких були спеціально підготовлені до видання в Болгарії.

Із сучасних українських поетів великою популярністю серед болгарських читачів користується П. Воронько. Поет, який не раз відвідував болгарську землю, присвятив їй багато своїх творів. Крім «Избрани стихотворения», в бібліотеці «Съветски поети» вийшли ще дві його книги: «Стихове за малките» («Вірші для малят») і «Пълноводие» («Повноводдя») у перекладі Д. Методієва.

Оглядаючи видання лірики українських класичних і сучасних поетів у Болгарії, слід сказати, що збірки бібліотеки «Съветски поети» вже не можуть задовольнити підвищений інтерес читача до видатних представників української поезії. Сподіваємося, що ґрунтовні томи нової серії «Върхове на съветската поезия» («Вершини радянської поезії»), які почали виходити з 1973 р., не лише збільшать кількість перекладів уже відомих у Болгарії творів, а й значно розширять їх коло.

* * *

Знайомство з великим минулим і світлим сучасним українського народу, зустріч з українською землею і природою, зачарування українською поезією викликали відгук у думках і почуттях багатьох болгарських поетів.

Протягом трьох десятиріч у болгарській поезії поступово, але дедалі повніше вимальовувався образ України. В 40-ві роки першим твором з українським мотивом був вірш А. Тодорова «Мисли мон, моя тайна» (1946). Він являв собою звернення поета до лірики великого сина України, запевнення у вірності його могутньому поетичному голосу, який завжди славив свободу. Перша строфа вірша дуже нагадує початок твору Шевченка «Думи мої»:

Мисли мон, моя тайна,
вий — мечти крилати,
пак хврѣкнете към Украйна
и при мен елате!

Думи мої, моя тайна,
Ви мрії крилаті,
Полетіть на Україну,
Мене не минайте.

Українська тема знайшла місце і у віршах болгарського поета — Н. Фурнаджиева. Навесні 1950 р. він здійснив велику поїздку по Радянському Союзі у складі делегації болгарських письменників. У її маршрутах була і «Сталиця України». Таку назву носила одна з глав дорожних записок Фурнаджиева, в яких були втілені його безпосередні враження від Країни Рад і її людей.

У нарисі «В Съветския Съюз» немало сторінок було присвячено Україні, зустрічам з представниками української культури, літератури і мистецтва: М. Рильським, В. Сосюрою, Ю. Яновським, Л. Дмитерком.

Одночасно з нарисом у віршах «Пред Днепър» («Перед Дніпром») і «Поздрав от Украйна» («Вітання з України») відбилися ліричні роздуми поета, викликані теплим прийомом простих українських людей, ознайомленням зі славною історією українського народу, його героїчною боротьбою проти німецьких загарбників.

Домінантою ліричної схвилюваності автора стало сердечне слово простого українця до Болгарії, по землі якої він ще недавно йшов як визволитель:

И тога з влезанно от тълпата
ме застигна мек и ясен глас:
«Поздравете милите ни братя!
Бих се аз, та стигнах и до вас!»

І тоді із натовпу раптово
Голос чуйний і ясний мене досяг:
«Браттям милим — привітальне слово!
Був би я, а ось зустрівув вас!»

Назва збірки болгарського лірика І. Давидкова «Днепър под моя прозорец тече» («Дніпро під моїм вікном тече»), написаної під враженням від України, є поетичною формулою любові до неї, до її природи і народу. Поет на все життя збереже образ великої ріки, яка символізує братню країну:

Витоша питай — тя ще ти каже:
Толкова ноци сънувам степта,
Толкова ноци вѣн вятърът лази
И по стъклото пошушва врабче,
А ми се струва — разплискал талази
Днепър под моя прозорец тече...

Скаже і Вітоша — тільки спитай-но:
Степ мені сниться стільки ночей,
Стільки ночей там вітер гуляє
І горобець тріпотить за вікном,
сниться ж мені, як хвилі плескає
біля мого підвіконня Дніпро...

Вірш «Украинецът с бялата хармоника» («Українець з білою гармонією») навіяний зустріччю з воїном-визволителем Григорієм у вересні 1944 р. В поезії органічно поєдналися захоплення автора духовним світом представника українського народу — людини з чарівною посмішкою і м'якою душевністю, — надія на майбутню зустріч з Григорієм та біль від можливої загибелі його у жорстоких битвах війни.

У 1956 р. почалася підготовка до видання книг «Українська съветска поезия» (1960). У зв'язку з цим восени 1958 р. І. Давидков виїхав на Україну із спеціальним завданням — ознайомитися з її поезією, вивчити мову. Перебування поета на батьківщині Шевченка і Франка, Лесі Українки і Коцюбинського виявилось винятково плідним. Був написаний цикл творів, об'єднаних одним наскрізним образом української землі, що оживає в різних мотивах і варіаціях. Так народилася збірка віршів «Днепър под моя прозорец тече» (1960).

«Одним подихом, — говорив поет, — я написав ці вірші у 1958—1959 рр. на Україні. Вони були результатом одного пориву, щирого почуття любові до України». Автор відчував ліричну схвильованість, ніжність і задушевність, коли звертався до образу України. Збірка відкривається такими важливими почуттями, висловленими у вірші «Една бреза като десница бяла» («Одна береза як білая рука»):

Аз ще тръгна в тъмното без път.
Пред чиито дом да спра — прозорец мил ще блесне
и с мене като с брат ще разделят
кравая житен и Шевченковите песни.

Піду без дороги темниною.
Де не зупинюсь — гостинно блисне у вікні.
І як з братом поділять зі мною
Житній коровай і Кобзаря пісні.

У збірці образ України виступав у різних видозмінах. Це був і древній Київ із золотими куполами церков, бульваром Шевченка і білими каштанами («Над алеїте зашушна есенний-ят светъл ден» — «Зайнявся над, алеями осінній ясний день»), і «улюблений Львів» зі своєю особливою природою («Моите очи говорят»), Березань і поліські ліси, Дніпро і Десна, степовий і карпатський пейзажі («Дъжд над Березан», «Нощуване край Десна», «Степ», «Карпатски облак», «Гуцулска песен» та ін.).

У збірці виступає героїчний образ українця в революції, його спрямованість у майбутнє («Походна песен»), образ людини скаліченої, але не зламаної війною, людини, що не втратила життєлюбства («Она, който храни гълъбите» — «Той, хто догляда голубів», «Те преминаха двама край мене» — «Вони проходять біля мене»). Поет щиро захоплювався стійкістю і мужністю «матерів Херсона і Одеси» з однойменного вірша, подвигом людей, що захищали незалежність Батьківщини і людську свободу («Будят се реките лъчезарни» — «Пробуджуються ріки променисті»).

Критика правильно відзначила кращі риси лірики Давидкова у цій збірці (він був нагороджений премією Спілки болгарських письменників у 1960 р.). Але вона не звернула уваги на ті інтонації та мотиви, що були натхненні українською поезією.

Відгомін шевченківської лірики можна відчутти у віршах «Походна песен» і «Степ». Перший був написаний у стилевій манері та на основі зображувальних принципів поем «Дума про Опанаса» і «Смерть пионерки» Е. Багрицького. Однак наскрізний образ матері-України, гіркою долину і молодого жита у Давидкова і Багрицького походив з одного й того ж джерела — поеми «Гайдамаки» Т. Шевченка. Він мав одну й ту ж функціональну значимість, своєрідно осмислену болгарським поетом: передати напругу, проникливість елегійних почуттів, піднесену патетику авторських відступів. Шевченківський мотив «молодого жита» повторюється і у вірші «Степ» як символ невичерпної сили українського духу, негасимого полум'я національної самосвідомості.

Книжка віршів І. Давидкова «Днепър под моя прозорец тече» привернула увагу цікавим поєднанням української теми з болгарськими образами. Де б не був поет, чим би він не захоплювався, у його свідомості невідступно виринає образ батьківщини («Аз вярвам» — «Я вірю», «Вечерна песен за себе» —

«Вечірня пісня про тебе», «От далечет Балтика чак» — «Аж до далекої Балтики», «Радостно шушнат горите» — «Радісно шепочуть ліси» та ін.). У віршах струменить почуття ліричного героя і водночас відчувається намагання подолати географічні відстані, тому що внутрішня близькість зі світом українського сучасника безсумнівна. Прощаючись із Україною, поет з вдячністю говорить:

Да бъде мир —
за твоята безбрежна далнина,
където синьото море на лена
блести, от щедро слънце озарена,
на слънчогледите златистата вълна.
Да бъде мир —
зе детските къдрици и за класовете,
за славенте харковски и за житомирските белки
и нека само облаците лете
да водят над полята ни престрелки.

Хай буде мир
твоїй безмежній далині,
де льону голуби́нь морська
блищить, осяйна сонцем щедрим;
і соняшників хвиля золота.
Хай буде мир —
дитячим кучерям і класам,
і соловейкам харківським, житомирським ще білкам
і хай лише хмаринки літнім часом
ведуть над нашими полями перестрілки.

Вірші, присвячені Україні, були дорогими Давидкову — він включав їх у наступні збірки («Песни и баллады», 1965; «Избранные стихотворения», 1975).

Українська тема розробляється в його поезії до цього часу. У різні роки лірик знов і знов звертався до неї то в формі присвят відомим українським поетам Шевченкові («Рубашката на Шевченко» — «Сорочка Шевченка», 1965), Тичині («На Павло Тичина» — «Павлу Тичині», 1961), Білоусу («Гъльбите на Д. Билуос», — «Голуби Д. Білоуса», 1963), Ткаченкові («В степите под Киев» — «В степу під Києвом», 1968), то в формі спогадів, що виникли під впливом колишніх вражень («Глиненото конче» — «Глиняний коник», 1975).

У вірші «В степите под Киев» («Стихотворения», 1968) І. Давидков як поет постав у новому ракурсі. Тут він глибоко розкрив своє обдарування бачити дивовижні метаморфози природи, тонке чуття художника, котрий уміє влучним словом і точним штрихом передати у віршах чари прекрасного:

Отереща се издигаха в небето
огромни трепетлики. Тоя носу
дъмсдът и неочокван мраз
в кристалня дреха бяха ги облекли.
Те греех над угарите черни
и всяко клонче беше лъч и звук.
Това бе музика на ярфи древни,
на флейти и обон. Издълбоко

тя идеше сега — неуловима
като въздишка, като нежна дума,
като докосването на ресници
с усни, като песен на душате,
нестиганта.

Назустріч піднялись у піднебесся
осики велетенські. Тої ночі

вітрець і несподіваний мороз
у одяг кришталевий їх прибрали.
Вони над чорними угарами горіли
і кожна гілка звучним променем була.
Була це музика із древніх арф,
гобоїв, флейт. З глибочини

вона йшла зараз — невловима
як подих, як ласкаве слово,
як доторк вії
до губ, як піснь душі,
досягнута.

Кришталеву прозорість картини, її музику і променистість поет оригінально поєднує з образом людини, що уміє сприймати світ з його красою, відчувати мить щастя у спогляданні її, бути доброю, піднесеною:

В такива мигове не се говори.
Една едничка дума би могла
да разруши вълшебетвото, защото
щастливите минути по са крехки
и от кристяла — рухват изведнѣне —
и в нас остават късове, които
разбиват дълго найте души.

У мить таку не можна говорити.
Одне-едине слово у спромози
розбити чародійність цю, тому що
щасливі миті більш тендітні
і від кристалу — падають раптово —
а нам лишаються відламки, які
ще довго ранитимуть наші душі.

В останню збірку «Избрани стихотворения» (1975) Давидков також включив кілька «українських» творів. Серед них вірш «Глиненото конче».

Очевидний його зв'язок із більш раннім «Ковато се роди моя син» — «Коли народився мій син» із збірки «Днепър под моя прозорец тече». Глиняний коник-стрибунець, куплений колись у «далекому, білому і гамірному місті» для сина, нагадав про Україну, близький серцю прекрасний край.

У ліриці Давидкова, «поета ніжності і душевної бадьорості, любові і моральної чистоти, інтимної знемоги і світлотіней», за словами болгарського критика І. Сестримського, українська тема знайшла органічне втілення, оригінальну образність і ліричну забарвленість. Завдяки йому образ України залишився назавжди в болгарській поезії. Одночасно і сам поет поширив діапазон своїх тем і мотивів, збагатив свій поетичний інструментарій. Саме в цьому суть взаємного спілкування споріднених літератур і культур.

Українська тема в останні роки зайняла помітне місце у творчості інших авторів. Їй присвятили вірші такі різні за ліричним стилем поети, як Х. Медникаров, М. Шопкін, В. Марковський.

Враження від Полтави і української землі поета Х. Медникарова лягли в основу його віршів, написаних у 1972 р., «Поклон на Украйна» — «Поклін Україні», «Ехо от Полтава» — «Луна з Полтави», «Приемник на Тарас Бульба» — «Спадкоємець Тараса Бульби», «Гора от дъб, от бор и люляк» — «Ліс із дубів і сосен і бузку», «Минава времето, а аус...» — «Минае час, а...». У них також переплітаються мотиви героїчного минулого і світлого сучасного України, відкриваються картини української природи, сповнені неповторного чару, окреслюються риси морального обличчя українського народу — його щирість, гостинність. З особливою задушевністю у ліриці поета

вимальовується образ Полтави, що перетворився в символ могутності українського духу:

Минава времето, а още
ухає в мен на липов цвят,
сънувам украински нощи,
един зелен, чаровен град.
Щом кестените духнат свещи
и клена спусне обици,
в два летни месеца горещи
цѣфтах тук дѣхави липи...
Полтава — град на тушината,
настанала след битни зли.
Тук всяка педя прѣст е свята
и ношем спреш ли на реката
легенди Ворскла ти шепши.

Минає час, а липи цвітом
так пахне досі для мене,
і сняться ночі українські,
зелене місто чарівне.
Коли каштани палять свічки
і клен сережки випуска,
два літніх місяці жагучих
цвіте тут липа запашна.
Полтава — тиші володіння,
що після злих боїв стоїть.
Тут кожна п'ядь землі священна
і як вночі прийдеш до річки,
легенди Ворскла шепотить.

Багаторічна дружба еднає два міста-побратима Велике Тирново і Полтаву. Корені цієї дружби відчуваються і в поезії Медникарова. В його віршах перекликаються образи Полтави з образами Янтри, Царєвица, Балкан. Поет з ліричною безпосередністю висловлює свої почуття:

Хората и песните горещи
имат дѣх на моя роден край.
Като мама тука ме посрещам,
както украинец само знай.
Тръгвам ен, а те е очи ме спирам.
Всеки дом ми вика — остани!
Широка сгирана ... Дѣха замира.
На Украина аз се поклоних.

Люди та пісні їх полум'яні
мають годих рідної землі.
Зустрічають так, немовби мама,
тільки українці так могли.
Я іду — мене очима зупиняють.
Кожен дім прохає — залишись!
Широка страна... — І подих завмирає
Україні низько я вклонивсь.

Молодий поет, секретар Спільки болгарських письменників М. Шопкін, згадуючи про минулі зустрічі зі своїм українським побратимом, написав зворушливе «Письмо до украинская поет Микола Сингаевски» (1974). Вірш сповнений філософськими роздумами про призначення поета і поезії.

И може би докрай ще разбера
това, което и сега разбирам,
че пламъкът са ранада от шкра,
че се оглежда в капката всемирът.

І може зрозуміло до кінця
те, що і зараз відчуваю,
що полум'я народжується з іскри,
і що в краплину всесвіт заглядає.

Після ознайомлення з Києвом, Полтавою, Каневом, Дніпром виник і «Украински триптих» (1977) В. Марковського. В творі знову зазвучали мотиви славної історії України, її жорстоких битв з іноземними зайдами, постав образ великого Кобзаря. Цей відомий болгарський поет поки що поклав найновіші штрихи у розробку української теми в болгарській поезії.

Отже, за період з 1945 р. і до наших днів образ України все більше зримо і чітко вимальовувався у творчості болгарських поетів. Дальше поглиблення і завершення цієї теми принесуть майбутні зв'язки і спілкування двох літератур.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В статье рассмотрены взаимосвязи украинской и болгарской литератур за 1945—1977 гг., проанализированы переводы украинской поэзии в Народной Республике Болгарии. За этот период традиции творческого взаимодействия болгарской и украинской поэзий все более расширялись и обогащались, превратившись в закономерный литературный процесс. Родство, или близость поэтической тематики обуславливает сходство многих эстетических задач, поэтических приемов. На современном этапе развития литератур обоих народов многолетние традиции общения, несомненно, приведут к созданию новых, высокохудожественных произведений.

Г. І. МУДРИК, доц., І. І. СІРАК, доц.,
Луцький педінститут

Братерство культур, братерство літератур

Історія літературної дружби братніх народів Радянського Союзу налічує вже понад шістдесят років. Вона виникла на спільному соціально-економічному ґрунті, на життєдайній основі марксистсько-ленінської ідеології та благодійній ниві марксистсько-ленінської національної політики КПРС, пройнятої невмирущими ідеями пролетарського інтернаціоналізму і радянського патріотизму. Братерство, дружба радянських народів стали запорукою розвитку національних радянських культур і літератур.

Найрізноманітніші за своїм характером форми літературного єднання радянських народів. Особисті знайомства письменників, спільні подорожі, тижні, декади літератур, обмін письменницькими делегаціями, переклади творів на рідні та російську мови. Поступово поширюється загальносоюзна літературна географія, і в художню творчість кожного радянського народу на рівних правах з рідними входять пейзажі братніх республік, нові герої з їх думками та мріями. Їх розділяють тисячокілометрові простори, але духовно вони дуже близькі один одному. Все це збагачує радянську літературу і створює ту неповторну художню панораму, яка найкраще характеризує єдину і багатоманітну літературу першої в світі країни розвинутого соціалізму — літературу соціалістичного реалізму.

У цій статті мова йтиме про літературну дружбу чотирьох радянських народів — українського, грузинського, азербайджанського і вірменського, коріння якої ведуть у далеке минуле. Так, дружба українського, російського, білоруського,

і грузинського народів та їх культур бере початок ще з часів Київської Русі. З літописів відомо, що грузинські іконописці брали участь у розписах Києво-Печерської Лаври.

Новим імпульсом у культурних взаєминах цих народів було возз'єднання України з Росією та добровільне приєднання Грузії до Росії. З цього часу Москва і Петербург починають відігравати величезну роль в розвитку дружби між діячами культури Росії, України та Грузії. Уже в кінці XVII—на початку XVIII ст. в Грузії у перекладі на рідну мову стали відомі твори таких українських і загальноросійських культурних діячів, як Петро Могила, Дмитро Туптало-Ростовський, Степан Яворський, Феофан Прокопович.

Зближення культур Росії та України після 1654 р. залишило слід і в діяльності грузинських колоністів, які жили в Москві. Вони знайомились, зокрема, з українським та російським шкільним та духовним театром. І тому не випадково, що у формуванні і розвитку давньої грузинської шкільної драми значну роль відіграли українські драматурги (Ф. Прокопович) та російські театри.

Свідченням грузинсько-української дружби у XVIII ст. служить життя і діяльність грузинського поета Давида Гурамішвілі, що довгі роки жив і працював у с. Зубівці під Миргородом на Полтавщині, написав поему «Давитіані», у якій відобразив природу, побут, культуру українського народу, використав, поряд з грузинськими, мотиви і ритми українських і російських народних пісень, а у вірші «Зубівка» змалював образ української дівчини, що для поета «як промінь сяла в темній високості».

XIX ст. стало новим етапом у спілкуванні народів колишньої царської Росії, хоч на шляху цього спілкування було чимало перешкод і насамперед національна політика царизму, яка сковувала культурний розвиток неруських національностей. Та завдяки російській революційній демократії культурне єднання народів Російської імперії завжди базувалось на ґрунті їх спільної боротьби проти царизму за соціальне і національне визволення, на базі революційного гуманізму, реалізму і народності у мистецтві й літературі.

Зв'язуючою ланкою в літературній дружбі українського народу з іншими народами Росії у XIX ст. був Т. Г. Шевченко. Передові діячі російського та інших народів царської Росії бачили у Шевченкові поета, який відкрив їм український народ, показав дійсність, життя з позицій революціонера-демократа. Шевченко був для них героєм, що боровся з самодержавством за волю всіх народів Російської імперії. Саме тому і йшла хвиля любові до українського поета-Кобзаря від передових представників російського, грузинського, вірменського, азербайджанського та інших народів. Так, в ореолі народного борця, революціонера, патріота представ Шевченко і перед молодим грузином Акакієм Церетелі, який вчився тоді в Петер-

бурзькому університеті, а пізніше став класиком грузинської поезії XIX ст.

У 70—80-х роках XIX ст. в грузинських виданнях з'являються перші переклади з Шевченка (І. Чавчавадзе, Н. Ломоурі, І. Іванідзе, М. Гуріелі, Г. Умціпарідзе). А у 1912 р. грузинський педагог О. Гарсеніашвілі надрукував окремою книжкою свої лекції про великого Кобзаря.

Значну роль у грузинсько-українських творчих зв'язках відіграв приїзд у Грузію в 1890 р. української драматичної трупи під керівництвом М. Кропивницького. Відтоді майже щороку Грузію відвідують українські актори, які знайомлять грузинського глядача з життям і побутом українського народу, його мистецтвом та історією.

Приблизно з 90-х років минулого століття виявляється дедалі більший інтерес українців до грузинської літератури. Піонерами в цьому були М. Гулак (колишній член Кирило-Мефодіївського товариства) та О. Навроцький. Перший написав статтю про геніального класика грузинської літератури XII ст. Шота Руставелі, а другий переклав на українську мову уривки з його поеми «Витязь у тигровій шкурі».

Багато сил віддавав справі ознайомлення українських читачів з грузинською дожовтневою поезією український поет, революціонер-демократ П. Грабовський. У дореволюційні роки грузинських поетів перекладали Б. Грінченко, О. Лотоцький та ін. Грузинську класичну поезію популяризували на Україні І. Франко, Леся Українка. Вона, до речі, кілька разів побувала в Грузії. А в останнє десятиріччя (1903—1913 рр.) українська поетеса зв'язала свою творчість з Грузією, де докладно ознайомилась з грузинською культурою, прислухалась уважно до пульсу політичного життя цієї країни, була свідком героїчної боротьби грузинського народу в 1905 р., де написала свої останні найкращі твори («Осінь казка», «Лісова пісня», цикл «Пісні про волю» та ін.).

Одночасно грузинські культурні діячі брали активну участь у розвитку української культури, виступали на захист української літератури, переслідуваної царизмом. Так, видавцем першого фольклорного збірника на Україні («Опыт собрания старинных малороссийских песен», 1819 р.) був М. Цертелєв, який у роки персидсько-турецького лихоліття в Грузії (XVIII ст.) знайшов притулок у Росії і став одним з ініціаторів приєднання Грузії до Росії.

Дружба українського і грузинського народів та їх культур ще більше зміцніла в період революційних подій 1905 і 1917 рр., в часи громадянської війни. У 1905 р. разом з київськими студентами співав полум'яні пісні великого Кобзаря, що кликали на боротьбу, грузинський юнак (згодом народний артист Союзу РСР) А. Хорава. А в 1920 р. у Києві червоноармійці аплодували учасникам спектаклю «Фуенте Овехуна», що його поставив грузинський режисер К. Марджанашвілі.

У суворі роки Вітчизняної війни М. Бажан перекладав у Грузії на українську мову відому поему Д. Гурамішвілі «Давитіані». Чудові переклади Т. Шевченка подарував грузинським читачам С. Чіковані, грузинською мовою залунали вірші П. Тичини, М. Рильського, М. Бажана, А. Малишка та ін.

Художній переклад, як відомо, збагачує культуру й літературу народів. Так, переклад «Витязя у тигровій шкурі» привів М. Бажана до ґрунтовного вивчення історії, побуту, життя грузинського народу і це допомогло натхненному майстрові створити глибокі й хвилюючі твори про Грузію, розширило тематичні й образні рамки української радянської літератури.

Радісним святом дружби, яскравою демонстрацією братерства наших культур стала Декада української літератури в Грузії у жовтні 1964 р. У дні Декади грузинські читачі одержали рідною мовою збірки творів майже всіх провідних українських поетів, прозаїків, драматургів. Переклали їх відомі грузинські письменники — Г. Леонідзе, С. Чіковані, І. Абашідзе, К. Лордкіпанідзе та багато інших. Під час Декади відбулось чимало незабутніх зустрічей, щирих бесід літературних друзів, народились нові творчі контакти. Декада української літератури в Грузії, як і грузинської на Україні, успішно послужила натхненній, високоідейній і талановитій творчості радянського народу, що будує комунізм.

Ніколи не забуде також Грузія хвилюючих днів святкування 800-річчя з дня народження Шота Руставелі, на якому разом з представниками багатьох народів світу були присутні і українські письменники, що піднесли в дарунок грузинському народові переклад «Витязя у тигровій шкурі». Щиро вдячний грузинський народ українським письменникам і за переклад віршів Н. Бараташвілі українською мовою, приурочений до 150-річчя з дня народження поета.

Значною подією в грузинсько-українських літературних зв'язках у наші дні є численні нові переклади грузинської літератури на українську мову. Так, на початку 60-х років на Україні видано двотомну антологію «Поезія грузинського народу» (Київ, 1961).

Особливо щедрим на грузинські публікації на Україні видався 1968 р. Тоді до Тижня грузинської літератури на Україні в перекладі на українську мову було випущено 14 книг грузинських письменників та 11 книжок сучасної грузинської поезії, в якій багато місця відведено українській тематиці. На увагу в літературному житті Радянської України і Грузії заслуговує виданий в 1968 р. у Києві науковий збірник «Райдужними мостами», присвячений історії українсько-грузинських культурних і літературних зв'язків від найдавніших часів і до наших днів.

Для радянського способу життя стало природним явищем поєднання національної гордості із загальнонаціональною, за-

гальнорадянською. Загальнонаціональна гордість радянської людини, як відзначив Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнєв, розкриває новаторський характер взаємовідносин, що склались між народами в соціалістичному суспільстві [1, с. 60]. Кожен народ Радянського Союзу гордиться не тільки досягненнями своєї республіки, але й успіхами в комуністичному будівництві братніх народів інших радянських республік. І тому не випадкове це щире, дружнє захоплення Радянською Україною, її народом, культурою, історією, яке наявне у творах російської, грузинської, азербайджанської, вірменської та багатьох інших радянських літератур. Так, твори грузинських письменників про Україну склали велику колективну книгу, що її видано в дні святкування 300-річчя возз'єднання України з Росією.

Значний цикл віршів присвятила Україні поетеса М. Мревлішвілі — авторка багатьох поетичних збірок. У поетичному циклі «Україна» вона хвилююче, емоціонально оспівує столицю Радянської України Київ, який своєю красою, вічною молодістю нагадує їй Тбілісі. З щирою, задушевною теплотою грузинська письменниця опоетизовує київські новобудови, захоплюється чудовою весняною природою міста, порівнює його з квітучим запашним садом. Багато віршів вона присвятила корифеям української літератури — Т. Шевченкові та Лесі Українці. («В музеї Шевченка», «В Каневі», «Кам'яні троянди», «Сурамський вітер»). Її захоплює українська музика, пісня («Маленькі бандуристки»). Вона говорить про вічний неугасимий вогонь дружби братніх народів та їх культур («В Миргороді», «Біля пам'ятника Давиду Гурамішвілі»), з болем згадує про тяжке минуле як українського, так і грузинського народів.

Глибокою повагою, щирою любов'ю до українських трударів пройняті і вірші К. Каладзе. Він почав писати ще у 20-ті роки. Під час Вітчизняної війни оспівував бойову дружбу братніх радянських народів (збірка «Зустріч на полі бою»). У післявоєнних збірках «Українським друзям», «На березі Чорного моря» опоетизовує український радянський народ, його дружні, братерські почуття до інших радянських народів-побратимів. К. Каладзе не раз бував на Україні, брав участь у роботі IV з'їзду письменників України, у Шевченківському міжнародному форумі поетів.

Глибоке вивчення життя і трудових буднів українського народу та його культури дало підстави заявити поету про те, що він заглянув у душу українців, пізнав їх характер, доброзичливість, щирість, привітність до інших народів, збагнув тайни української мови.

Як на моїм кавказькім небосхилі
Шугне літак у срібнім віражі,
Я вгадую в політовім розкриллі
Безмежність української душі.

І зваблює її високий подив,
І звуки мови — дзвони з кришталю...
Так, я люблю пісні усіх народів,
Тим більше — українську я люблю!
[3, с. 5].

Автор оспівує трудову перекличку будівників Києва і Тбілісі:

Із міста до міста їх кличі несуться:
«Хай дружно і спільно пісні наші ллються!
В єдиній роботі, у дружнім труді
Майбутнього стіни несхитно зведуться!
Серця наші в дружбі могутній злилися,
І повняться саявом несхмарені висі,
І нашого сонця проміння ясне
Нам сяє у Києві, сяє в Тбілісі
[3, с. 8—9].

Матір'ю стала, — пише К. Каладзе у вірші «Над могилою Гурамішвілі», — для цього грузинського поета XVIII ст. священна земля України.

Про спільно пролиту кров грузинського та українського народів у боях з фашистськими ордами, про стрункі молоді тополі біля могили грузинських воїнів на Україні емоціонально, образно говорить грузинський поет Й. Нонешвілі — секретар Спілки письменників Грузії — у вірші «Пісня про Україну». Багато своїх віршів Й. Нонешвілі присвятив пошукам коріння дружби двох братніх народів у минулому («Гурамішвілі на Україні»).

Палкий привіт українським колгоспним ланам, чудовій українській природі, українським друзям часто посилає дійсний член Академії наук Грузинської РСР поет І. В. Абашідзе. У своїх поетичних збірках він часто оспівує творчі трудові змагання шахтарів Донбасу і металургів Руставі.

Велика заслуга в українсько-грузинській літературній дружбі належить і Д. Гуліа — зачинателю і основоположнику абхазької літератури. Він відомий на Україні як один з палких популяризаторів серед абхазького народу творчості українського поета-Кобзаря. Ще в 1938 р. Д. Гуліа відвідав Україну, могилу Шевченка в Каневі. Геніальному класикові української дожовтневої культури Шевченкові абхазький поет присвятив хвилюючий і досі вірш «Великий Тарас», в якому український поет виступає відважним борцем за звільнення трудящих різних національностей від кайданів самодержавно-поміщицького ладу, другом і бойовим соратником абхазького народу. Прометейзм Шевченка Д. Гуліа в дусі абхазького народного епосу порівнює з абхазьким міфічним героєм Абрсілом. Абхазький поет радіє від того, що поезія Шевченка в радянський час вільно зазвучала його рідною мовою і мовами інших народів Радянського Союзу, що ім'я Кобзаря рідне всім народам нашої країни.

Чую, свято справляючи радісне, я:
Це ж абхазькою мовою пісня твоя,
Поріднилась з тобою і наша сім'я...
Всі народи твоє прославляють ім'я!

[2, с. 314].

Образ Радянської України та її героїчного народу займає значне місце і в творчості радянських азербайджанських письменників. Дружба азербайджанського і українського народів має глибоке коріння, що йде із XIX ст. У творах класиків азербайджанської літератури Н. Везірова, А. Ахвердова, С. Ахундова розповідається про те, як молоді просвітителі Азербайджану до революції навчалися в Москві, Петербурзі, Києві та інших містах, збагачувалися новими прогресивними ідеями і після повернення на батьківщину відігравали помітну роль у культурному розвитку свого народу.

У більшості творів, присвячених Україні, відображено нові риси дружби і зв'язку українців і азербайджанців у роки Радянської влади. Змальовується також минуле українського народу, розповідається про його велику мистецьку спадщину, про письменників-класиків. У цьому плані цікаві вірші «Дніпро» і поема «Мати» Расула Рзи. У вірші «Дніпро» показано страждання українця, на очах якого пани кидають у Дніпро його сина. Після цієї трагедії старий дивиться на рідну ріку, як на ворога, але поступово його гнів виливається в ненависть до панів. Далі поет зображує горе старого як горе усієї України, якій співчуває азербайджанський народ.

Тебе, Дніпро, скривавили пани.
Чи ж мало смерть тобі дивилась в очі?
Історію свою перегорни:
Із сторінок темніє морок ночі.
А дні?.. Не світлі, ні, — хмурні були вони!
Що не рядок — стрілою б'є у серце...
Того тебе і любить так наш край!

[4, с. 322].

У поемі Р. Рзи «Мати» показано визволення Західної України у вересневі дні 1939 р.

Суворим випробуванням дружби азербайджанського і українського народів та їх літератур стала Велика Вітчизняна війна, яка відображена в обох братніх літературах. Так, під впливом вражень від України часів війни, від зустрічей з українськими письменниками М. Гусейн написав у 1942 р. свої подорожні нотатки, в яких в образі одного з бійців-українців втілив характерні риси духовної могутності українського народу у дні всенародної війни. Дізнавшись про трагічну долю солдата-українця Хоменка, сім'я якого потрапила до рук фашистів, М. Гусейн змальовує героїчні вчинки цього бійця, який живе почуттями священної помсти ворогам.

Вірш «Голуб» С. Вургуна — один з кращих творів азербайджанської радянської поезії, що присвячені Україні. В ньо-

му поет закликає радянські народи до боротьби проти фашистських загарбників. С. Вургун малює правдиву картину трагедії української землі, куди ступила нога фашиста:

Німотна тиша. Сплутані дороги...
Дахів і перекриті страшні провалля.
О моє місто! З болем і печалю
До серця дружнього говориш ти...
...Земля в крові... Все спалено навпіл...
Чорніють жител знищені скелети
І тільки стіни криє сивий піл...
Напівзруйнований темніє дім.
Підходжу я і двері відчиняю:
Гарячий попіл ще, і в'ється дим —
Він нас до помсти закликає.

[4, с. 323].

В дусі азербайджанської народної творчості хвилююче зображує С. Вургун червоних партизанів-месників у поезії «Українські партизани». Він порівнює їх з героями азербайджанського народного епосу:

Кого своїм я братом відчував,
З ким радощів і лиха я зазнав,
Кого я вірним другом називав?
Немов про Кер-Огли, гей, слава лине
Про вас лиш, партизани України

[5, с. 23].

Вірою в перемогу сповнені вірші М. Рагіма «Священна печаль», «Ми повернемося сюди», також присвячені Україні. Звертаючись до широких українських просторів, до братів, що тимчасово опинились під п'ятою окупантів, поет запевняє їх від імені Радянської Армії в тому, що скоро настане час відплати і визволення:

О серця, що над вами смуток тяжіє важкий,
І обагрені кров'ю, зотлілі квіток пелюстки,
І перерване свято мистецтва у майві весни,
Степ родючий, Вкраїни краса, що ввійшла в наші сні,
Потемніла вода, кров людська потекла,
Діточки, що вночі zostались без дому, житла.
І сплюндровані села. Міста в огні...
Врятуєм з біди!

Ще повернемося ми сюди!

[4, с. 323].

У поемі «Батько» й у вірші «Художнику» азербайджанська поетеса М. Дільбазі розповідає про свою любов до України, її природи, а у вірші «Україна» глибоко емоційно показує тяжке становище України часів гітлерівської окупації. Поетеса вірить у духовну силу українського народу, провіщає якнайшвидше визволення, відбудову і розквіт братньої республіки.

Історія не забуде про 416-ту Червонопрапорну Таганрозьку стрілецьку дивізію, в якій було багато героїчних синів азербайджанського народу і яка брала участь у боях за визволення України.

У своєму поетичному листі до синів Азербайджану, що боролись проти ворогів на Україні, поет С. Рустам писав від імені азербайджанського народу:

Вкраїнську землю поцілуйте й шану
Віддайте там могилі Кобзаря.
Себе ви вславили, сини Азербайджану,
В боях, щоб правди сяяла зоря!
Я тисну руку вам, сини Азербайджану,
Хай спів натхненний мій круг вас ширя!

[4, с. 324].

У задушевному вірші «Моїм друзям-українцям» О. Саривеллі, написаному у зв'язку з визволенням Харкова від фашистів, показано велику радість азербайджанського народу з приводу цієї перемоги.

Ідея дружби азербайджанського і українського народів у роки Вітчизняної війни знаходила своє відображення не лише в показі спільної боротьби проти ворога, а також у художньому розв'язанні теми взаємовідносин українського, російського, азербайджанського та інших народів СРСР.

А. Велієв у оповіданні «Брати», написаному в 1942 р., показав соціальні корені братерського єднання народів Закавказзя з російським та українським народами, що боролись з фашистськими окупантами на Україні. Фронтове товаришування представників різних народів переростає в справжнє братерство. Виступаючи від імені бійців Закавказзя, азербайджанський солдат Шахмар говорить на могилі українського воїна Хоменка: «Ви, вітри, що піднялися з Азовського моря і розправили крила над степами Криму, повідомте дорогій Марії і коханій дитині, що Хоменко не вмер, він живе в серцях своїх братів, бореться за свободу своєї рідної України» [4, с. 324].

Про бойову дружбу українського і азербайджанського народів мова йде і в п'єсі З. Халіла «Помста», і в романі Г. Ахундлі «Друзі тяжких днів».

Ще більше зміцніла дружба цих народів та їх літератур у післявоєнні роки та в наш час.

Щоразу, коли ми говоримо про дружбу української та вірменської літератур, ми з почуттям особливої вдячності згадуємо Павла Григоровича Тичину. І це природно й зрозуміло. Великий співець «єдиної родини» братніх народів П. Тичина перший з письменників Радянської України проклав прекрасний «арко-дужний» міст до літератури Вірменії, відкрив її українському читачеві і поклав початок міцним і систематичним взаємозв'язкам і зближенню української та вірменської літератури. Ще в 20-ті роки він почав захоплено вивчати вірменську мову й культуру, щиро полюбив вірменський народ, встановив особисті дружні відносини з провідними письменниками Вірменії і почав перекладати кращі зразки вірменської класичної та сучасної літератури. П. Тичина виношував ідею видання антології вірменської поезії українською мовою. Якщо зібрати усі

його переклади творів вірменських поетів, прозаїків та драматургів, то вони становитимуть великий том, у якому будуть представлені Г. Сундукян, О. Туманян, І. Іоаннісян та А. Ісаакян, А. Акопян та Є. Чаренц, С. Зорян та Н. Зарян, С. Капутіян та інші відомі вірменські письменники. Якщо ж зважити ще на величезну роботу П. Тичини як головного редактора і одного з перекладачів героїчного епосу «Давид Сасунський» та книги основоположника нової вірменської літератури Х. Абовяна, а також на численні статті, висловлювання про різних діячів вірменської культури, то стане зрозумілим, який справді неоцінний літературний подвиг він здійснив, щоб тісніше зблизити український та вірменський народи. Ось чому ім'я Тичини оточено в Вірменії загальною повагою та щирою любов'ю і стало символом творчого єднання українського та вірменського народів.

Великий внесок у розвиток вірмено-українських літературних зв'язків зробив своїми блискучими перекладами і статтями видатний український поет М. Рильський, якого теж добре знають у Вірменії. Українському читачеві відомі класичні переклади Рильського із Саят-Нови, Х. Абовяна, А. Ісаакяна та Є. Чаренца...

Багато зробив для популяризації вірменської поезії визначний майстер українського художнього слова Л. Первомайський — автор багатьох високопоетичних перекладів. Тичинівським мостом дружби прийшов у Вірменію і український поет та перекладач Віктор Кочевський, який багато років невтомно працює на ниві перекладу й пропаганди вірменської літератури. Вірменський народ щиро вдячний також усім іншим письменникам братньої України, завдяки яким багато творів вірменської культури стали надбанням широкого українського читача...

Останнім часом зв'язки вірменської літератури з українською, як і з іншими національними літературами радянських народів, усе більше розширюються і міцніють. Цьому значною мірою сприяють і такі форми культурного спілкування, як дні, тижні, декади літератур у братніх республіках.

Цілком природно, що українські радянські письменники різних творчих поколінь висловлюють свою палку любов і повагу до усіх братніх радянських народів. Свідченням цього є широка поетична географія української радянської літератури, яка ще більш розширилась в останнє літературне десятиліття.

Так, «Живі джерела» дружби й поезії знаходить український поет П. Дорошко в далекому Заполяр'ї і в жаркому Ташкенті, у суворій вілюйській тайзі і в горах Алтаю. Білорусь, ця, за висловом В. Сосюри, «синьоока сестра України», надихнула, полонила поетичну уяву П. Тичини і М. Рильського, А. Малишка і М. Стельмаха, С. Крижанівського і М. Нагнибіди, Т. Масенка і Л. Забашти. Радянській Молдавії присвячує цикл вір-

шів В. Юхимович. «Узбецьким братам» відкривають свої почуття Д. Білоус, Д. Павличко, С. Тельнюк.

«Пам'яті Сеспеля» — чуваському поетові і його народові — адресовані схвильовані слова Ю. Герасименка, Б. Степанюка. Про нього написав роман прозаїк Ю. Збанацький («Сеспель»). «Киргизькі мотиви» збагачують новими темами, образами, звуками поезію Д. Павличка, М. Сингаївського, Б. Степанюка. Люди казахських степів (Є. Бандуренко, В. Гетьман, С. Стриженюк), карельських озер (І. Гончаренко), зеленої Литви (Д. Павличко), бурштинової Латвії (В. Лучук, М. Романенко), інших союзних республік привертають увагу українських художників слова, які прагнуть у своєрідності різних братніх національностей схопити і відтворити спільні риси духовного світу радянської людини.

Багатою, різноманітною, різногранчастою є тема спорідненості, дружби і любові українського і російського народів, тема, яка веде свій магістральний шлях в українській літературі ще з давнини. Без перебільшення можна сказати, що кожен український радянський поет, прозаїк, драматург будь-якого поетичного покоління зробив свій внесок у розробку цієї величної, животворної теми.

Список літератури: 1. Брежнев Л. І. Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік. К., 1973. 2. Райдужними мостами. Українсько-грузинські літературні зв'язки. К., 1968. 3. Каладзе Карло. Назустріч весні. К., 1968. 4. Братерське слово. К., 1975. 5. 3 поезій народів СРСР. Хрестоматійний зб., вип. 3. К., 1972.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В статье исследуются связи писателей и деятелей культуры Украины, Грузии, Азербайджана и Армении в дооктябрьский период и в настоящее время. Показаны роль и значение в становлении и укреплении дружбы между народами этих стран таких известных мастеров культуры прошлого, как Ф. Прокопович, Д. Гурамишвили, А. Церетели и особенно Т. Шевченко.

Сегодня украинская тематика занимает видное место в произведениях грузинских, азербайджанских, армянских писателей, печатается значительное количество переводов поэзии и прозы братского народа. Это способствует единению литераторов четырех советских республик.

Г. М. МАНІЛОВА, ст. лаб.,
Львівський університет

Образ молодого робітника в романі В. Собка «Звичайне життя»

Одне з визначальних місць у літературі соціалістичного реалізму посідає тема праці, зображення робітничого класу як головної сили соціалістичного суспільства. Вона органічно виходить з положень статті В. І. Леніна «Партійна організація і партійна література» [1, т. 12, с. 92], з горьківських твор-

чих традицій, які пов'язані в своєму розвитку з іменами Маяковського, Тичини та багатьох інших видатних представників літератури народів Радянського Союзу. «Українська проза на робітничу тему показує особливу зацікавленість більшості авторів складним процесом формування особистості героя як людини, активної у своєму ставленні до життя, що розуміє зміст і значення щоденної праці, через яку вона прилучається до життя колективу, усього суспільства загалом» [2].

Творчість кожного письменника на сучасну тематику починається з пошуку в житті й втіленні у художніх образах певного героя, в образі якого автор намагається показати сучасника, уособити й узагальнити найкращі, найблагородніші якості людини.

Майже сорок років тому, говорячи про почесне завдання радянської літератури — уславити людину праці, — Максим Горький проголосив відомі слова про те, що «головним героєм наших книг ми повинні обрати працю, тобто людину, що організується процесами праці... — людину, яка в свою чергу організує працю більш легкою, продуктивною, підіймаючи її до ступеня мистецтва, яка розуміє працю як творчість» [3, т. 27, с. 320]. Цей заповіт основоположника радянської літератури з гідністю виконують наші майстри пера.

Серед сучасних українських письменників В. Собко — постать колоритна і визначна. Глибоке знання життя, вміння втілювати у художній формі важливі проблеми сучасності — це найголовніші риси, що характеризують його як прозаїка.

У творчості Собка яскраво вимальовується образ передової людини, яка втілює в собі найсуттєвіші, найкращі риси характеру сучасника. Правда життя і художнє бачення її письменником перебувають у нерозривному зв'язку. Тому герої праці в романах письменника позначені рисами типовості, широкого узагальнення.

У 1957 р. з'явився роман В. Собка «Звичайне життя», що торкався важливих проблем життя сучасного робітничого класу.

Людина праці у творах Собка постає перед нами як своєрідний історичний тип. Для письменника важливі ті періоди біографії героїв, які вимагали від них залежно від конкретної, гострої, багато в чому визначальної ситуації повного виявлення своїх здібностей, утвердження світоглядних засад у дусі колективізму, душевної щирості і гуманістичної зрілості. Творам Собка, присвяченим життю робітників, притаманне прагнення змалювати людину нашого часу всебічно, розкрити її високі якості, висвітлити ставлення до колективу та виразити соціальне обличчя її.

Проблема колектив і герой завжди пов'язана з питанням громадського і особистого. Саме у трудовому колективі, у ставленні до праці чітко виявляються індивідуальні якості людини, з'ясовуються мотиви її вчинків. Взаємини з колективом сприяють духовному збагаченню особистості.

Важким був життєвий шлях юнака Івана Залізняка, багато довелося йому пережити і зрозуміти, поки він знайшов своє місце у колективі.

Собко знайомить читача з головним персонажем роману в ситуації, яка свідчить, що це натура сильна, хоч ще і не сформована, дещо стихійна. Сильне враження справляє сцена знайомства з героєм, коли Іван, ризикуючи життям, намагається першим прокласти шлях на кручі понад Дінцем. На півдорозі він зривається, але не змінює рішення. Лише після другої спроби Залізняк досягає мети, тим самим перевіривши себе на стійкість і мужність.

Прагнучи будь-що подолати перешкоду, юнак не зважає на те, що тепер його не бачать друзі. Для нього головне в тому, щоб довести, на що він здатний. Такі ж почуття хвилюють Івана і тоді, коли він складає на заводі іспит на слюсаря. Саме ці епізоди є передумовою дальшого розкриття людської сутності цього образу.

Протягом усього періоду життя, змальованого в романі, Івана не покидають почуття самовизначення і самодисципліни, суворого внутрішнього саморежиму. У нових обставинах індивідуальні риси героя розвиваються, набувають нових якостей. Першою перевіркою підготовленості його до життя, найбільшим іспитом була смерть матері. Залишившись одна після загибелі чоловіка на фронті, ця скромна трудівниця взяла на себе тягар виховання чотирьох дітей. Коли її не стало, всі турботи за долю сестер і брата лягли на ще не зміцнілі плечі Івана.

Як далі жити? Як подолати труднощі і незгоди? — такі запитання ставить перед сиротами сувора дійсність, коли вони повертаються з кладовища в спорожнілу хату, з якої зникли затишок і тепло. Так закінчилося Іванове дитинство і почалася сувора, неспокійна юність.

Іван мріяв про навчання, хотів повернутися на рідний завод інженером, та життя розпорядилось інакше — довелося юнакові починати самотійне життя учнем.

Завод, трудовий колектив стають його другою сім'єю. Вони підтримують у юнака життєві сили, віру у себе.

Саме у таких обставинах автор висвітлює роль праці в процесі формування соціалістичної свідомості героя та його особистої матеріальної зацікавленості в результатах праці на суспільство. Усвідомлення Іваном значимості суспільно-корисної праці полегшує її, розвиває почуття колективізму; труд стає для нього не тільки джерелом добробуту, а й поезією. «З насолодою відчув під руками дзвінкий, податливий метал», — передає письменник почуття героя, коли він перед колективом складає свій перший іспит на трудову зрілість. «Працював захоплено, нічого не чув і нічого не бачив довкола», — так характеризує він душевний стан Залізняка, його настроїв. І це закономірно. Крім того, Іван тепер — глава сім'ї, утримання і піклування про яку лежать на його плечах. «Тепер він пра-

цюватиме в бригаді як повноправний робітник і добре зароблятиме, і у Марини буде нова форма, у Христини кольорові олівці, а у Андрійка ковзани», — так думає Іван, ставши робітником.

У романі В. Собка змальовано нашого сучасника, короткий життєвий і виробничий шлях якого, досвід, набутий на цьому шляху, дають можливість показати духовний світ людини, для якої головне — праця. Письменник досліджує багато факторів, обставин, що позитивно впливають на формування особистості молодого робітника, допомагають йому знайти місце в житті суспільства.

Характер Залізняка змальовується автором в процесі його становлення, індивідуальні риси героя розкриваються поступово.

Іван твердо визначив для себе завдання — здійснити в житті три мети: «виховати своє сімейство, як мама заповідала». Це для нього «найсвятіша мета»; друга — «стати робітником», як і його батько; і остання — «стати міцним і сильним». Автору вдалося краще показати боротьбу Івана за досягнення першої і другої мети. Саме в цьому найповніше виявилось усвідомлення героєм суспільної ролі робітничого класу.

Одного разу Іван Залізняк відкриває в собі досі незнане почуття — почуття гордості за тих простих людей, які силою своїх рук, своїм умінням створили величезні заводи, складні машини та керують ними. «Біля кожної, навіть найрозумнішої машини, яка б велика й могутня вона не була, стоїть непоказний чоловік у спецівці і кепці, і машина покійно слухається його, як найвірніший друг. Цей чоловік робить усе, будує машини, варить сталь, видобуває вугілля, скромний, непоказний і все-таки найголовніший в Радянському Союзі», — думає молодий робітник, милуючись нічною панорамою Донбасу.

Таке сприймання дійсності, розуміння праці як першооснови загартування характеру, творчого зростання людини свідчать, що в образі Залізняка втілилися кращі риси, притаманні нашому сучасному робітничому класу.

Герой роману В. Собка не відразу приходить до пізнання суті речей і явищ, до відчуття краси праці, до усвідомлення своєї ролі у суспільстві. Колектив допоміг йому стати справжньою людиною — трудівником нового типу. Власне вплив робітничого середовища вирішально позначився на становленні характеру, розвитку естетичних почуттів та виявленні кращих рис героя.

Розкриття автором трудового героїзму Івана органічно пов'язане з прагненням показати його всебічно на тлі складності відносин у колективі, зобразити труднощі оволодіння робітничою професією, яка вимагає напруження життєвих сил героя. У ритмі праці колективу він відчуває гімн людській діяльності. Адже життя колективу — це і життя самого Івана.

Автор через сюжетні колізії розкриває багатство духовного світу героя. На тлі зіткнення різних характерів, поглядів на

особисте і загальне він вимальовується як втілення чесності; молодий робітник проіннятий турботою за честь робітничого колективу, за інтереси заводу. Зустрівшись з недобросовісною роботою бригади Кирила Сидоренка, з махінаціями бригадира, Залізник гостро засуджує таку поведінку своїх товаришів. Він не може погодитись з тим, що Сидоренко (його перший наставник) під час складання нової машини намагається приховати недоробки, замальовуючи фарбою тріщину на станині з метою будь-що виконати план і одержати преміальні.

Становище стає драматичним — герой на роздоріжжі; він вагається, його бентежать докори сумління. Адже і йому самому потрібні гроші. Чи варто через таку незначну недоробку ризикувати премією для всієї бригади? Чи не краще змовчати; не йти наперекір волі більшості? Але Іван пригадав заповіт своєї матері — жити чесно і правдиво, вірити в себе, в свої сили. Відповідно до цього заповіту він оцінює кожний прожитий день. Виявивши громадянську зрілість, Іван, хоч як важко було йому це зробити, виступає проти товаришів. Згодом бригада зрозуміла аморальність поведінки Сидоренка. «Робочий клас — чесний клас», — каже старий майстер Максим Половинка.

Заради захисту честі колективу Іван не завагався поступитись і особистим благополуччям, і власним спокоєм, і матеріальними благами. Зробити інакше йому не дозволила чесність, переконаність у своїй правоті та віра у високе призначення радянського робітника. Своім вчинком він довів, що здобути професію куди легше, ніж виховати справжню людину. Колектив робітників, обставини, в яких перебуває Залізник, весь час немовби випробовують його на міцність.

У романі В. Собка створений життєвий образ молодого робітника, якому притаманні принциповість, чесність, непримиренне ставлення до найменшої несправедливості, егоїстичних прагнень, байдужості до інтересів колективу. При цьому герой постає перед нами душевно чуйною людиною, наділеною духовною силою і красою. Принциповість, безкомпромісність Івана Залізника впливає з його чіткої громадянської позиції, з усвідомлення високого покликання й обов'язку радянського робітника.

Залізник — це образ сучасної людини-трудівника, уособлення активного і діяльного світосприймання. Його хвилює все, що робиться довкола. Герою «до всього є діло», він не може пройти повз негативні явища, які ще трапляються в житті. Він гостро відгукується на найменшу несправедливість, послідовно відстоюючи свої принципи.

Створюючи образ молодого робітника, В. Собко не дає широких описів, розгорнутих портретів. Способом розкриття багатства духовного світу його героя служать діалоги, влучна, лаконічна, але виразна репліка чи авторська ремарка, його роздуми про життя.

Образ Івана Залізняка показаний автором всебічно: у ставленні до праці і товаришів, у прийнятті рішень. Автор змальовує всю складну гаму почуттів та емоцій молодого робітника. Всі риси героя розкриваються не лише через його вчинки, але й через події, до яких причетні інші персонажі, через їх роздуми, прагнення, мрії і сподівання.

В романі В. Собко майстерно переносить конфлікти і ситуації з сфери суто виробничої в морально-етичну. Завдяки цьому виробнича сторона виступає не лише як тло змалювання проблем морального та інтимного характеру, а й як частина цілісної картини життя.

Якщо трудова діяльність Івана Залізняка, його стосунки з колективом є характерними для звичайного життя молодого трудівника нашого часу, то оповідання про його перше кохання багато в чому не переконливе, надумане. Дійсно, першим почуттям, що полонило душу юнака, було почуття до старшої вдвічі від нього вродливої жінки, вдови фронтовика. Воно було надзвичайно сильне, затьмарило йому на деякий час всіх і все у навколишньому світі. Чи можливе таке в житті? Безумовно, можливе. Однак подібні випадки рідко закінчуються щасливо. Сутність їх морально не виправдана, і тому вони несуть у собі зерно драми. Та все ж перше Іванове кохання, нехай недовге, нещасливе залишило в його душі світлий спомин.

Треба віддати належне майстерності письменника у змалюванні психологічних переживань героя, у відтворенні його емоційальної настроєності. Читач ніби сам переживає душевну драму юного героя, переймається його стражданнями і муками.

Інший характер мають почуття Івана до Сані Громенко, дівчини, з якою разом він виріс. Повільно, спокійно і якимось непомітно приходить воно до Залізняка. На нашу думку, аж занадто спокійно і непомітно. Так, були в Івана і гіркі розчарування, які рано і боляче зранили його душу, була і тимчасова зневіра у почуттях дружби та колективізму, коханні. Все це якоюсь мірою позначилось на характері хлопця, сформувало в нього більш зрілий і тверезий погляд на життя. Та все ж почуття дев'ятнадцятирічного юнака мають бути почуттями саме юнака: молодими, запальними, навіть якщо їх носієві і довелось дещо пережити.

Серед образів молодого людини, створених за останні десятиріччя українською літературою, образ Івана Залізняка при наявності тих чи інших мистецьких прорахунків і недоліків є одним з найбільш помітних, найбільш характерних для нашого сьогодення. Письменник наділив його рисами, притаманними наймолодшому поколінню українського робітництва, яке продовжує кращі традиції своїх дідів і батьків.

І в тому, що Залізник влився в славні робітничі ряди, став кваліфікованим майстром, велика заслуга трудового колективу. Цей колектив виховав його, загартував фізично і морально, до-

поміг знайти відповідь на основне запитання юнака: — «як далі жити?».

Під впливом взаємин з колективом масштабнішими стають його інтереси, роздуми про зміст життя. Герой твору В. Собка, який вже з юних літ пізнав труднощі, не скорився долі. Світ не постає перед ним у похмурих барвах. Він не скаржиться на невлаштованість життя, не шукає тихої заводи, де робота найлегша і турбот найменше. Залізник наперекір всьому хоче знайти своє місце в житті, де був би корисним суспільству, і знаходить його.

В. Собко зумів показати в романі життя радянських людей, їх переживання і філософські роздуми у нерозривній єдності громадського і особистого, об'єктивного і суб'єктивного, роблячи при цьому акцент на проблему становлення у праці справжньої радянської людини-трудівника, яка будуватиме майбутнє. До такого відтворення життя сучасників і повинен прагнути у своїй художній практиці письменник нашої доби.

Список літератури: 1. *Ленін В. І.* Повне зібрання творів. 2. *Козаченко В.* Література доби розвинутого соціалізму. — Літературна Україна, 1976, 16 квіт. 3. *Горький М.* Твори. В 30-ти т.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В статье анализируется образ нашего современника — главного героя романа В. Собко «Обычная жизнь». Прослеживается путь становления его как личности с богатым душевным миром, сознанием своего общественного и личного долга.

А. А. ГЕДЕШ, викл.,
Ужгородський університет

Твори Василя Стефаника угорською мовою

Твори класика української літератури Василя Стефаника вже з кінця XIX ст. дедалі більше привертають увагу читачів і літературної громадськості не тільки на Україні, а й далеко за її межами. З'являються оповідання письменника на різних мовах, зокрема на угорській. Перший відомий нам переклад творів В. Стефаника угорською мовою був надрукований у 1903 р. у збірці «Magyar Génusz» («Угорський геній») [1]. Це оповідання «Сама-самісінька» («Nagyanyó meghalt») — переклад Сіднея Картона. У 1907 р. в журналі «Alkotmány» («Конституція») з'явилася новела «Дорога» («Az út»), перекладач якої підписався криптонімом Д. Р. [2]. У 1910 р. новий переклад цього твору здійснив Нестор Дудінскі. Новелу було вміщено в часописі «Görök Katholikus Szemle» («Греко-католицький вісник») [3]. Журнал «Українія» («Ukránia») у № 3—4 за 1916 р. опублікував угорською мовою оповідання В. Стефаника «Підпис» («Az aláírás») [4].

Після Великої Вітчизняної війни починається більш широке і систематичне знайомство угорського читача з художнім надбанням українського новеліста. У 1950 р. виходить невелика збірка В. Стефаника «Elbeszélések» («Оповідання») у перекладі Бако Ласло (псевдонім закарпатського письменника Балли Ласло) [5]. До неї увійшли оповідання «Палій», «Новина» та «Камінний хрест». Згодом у видавництві «Радянська школа» виходить угорською мовою збірка творів Стефаника «Válogatott elbeszélések» («Вибрані оповідання»), що складалася з 31 оповідання [6]. У 1954 р. в журналі «Új Világ» («Новий світ») під рубрикою «Минуле» було надруковано в перекладі Єви Ленарт оповідання «Катруся» («Nehéz betegség») [7].

Нова збірка оповідань Стефаника «Кленові листки» («Juharlevelek») побачила світ у 1959 р. в центральному будапештському видавництві художньої літератури «Європа» [8]. Гарно оформлена, з символічним кленовим листком на обкладинці, вона була видана значним тиражем — три тисячі примірників. Книжка містить 24 оповідання. У 1968 р. у цьому ж видавництві з'являється антологія «Українські оповідачі» («Ukrán elbeszélők»), у якій В. Стефаника представлено трьома оповіданнями — «Лесева фамілія», «Новина» та «Мамин синок» у перекладі Шандора Ласло [9].

Спільними зусиллями будапештського видавництва «Європа» та ужгородського «Карпати» у 1975 р. була видана ще одна збірка творів Стефаника — «Régidők» («Давнина») [10], що вмістила 60 оповідань, перекладених

відомим знавцем української прози Євою Грігаші (до цього Грігаші перекладала твори П. Мирного, Б. Грінченка, Лесі Українки, О. Копиленка, О. Вишні, Ю. Яновського та ін.).

Слід сказати, що рівень перекладів на угорську мову творів В. Стефаника не однаковий. Вдалими, на наш погляд, є переклади одного з найбільш відомих угорських популяризаторів творчості українського письменника Балли Ласло. Вже перша збірка його перекладів (1950) свідчить про вдумливий підхід угорського літератора як до відбору творів Стефаника, так і до художнього відтворення особливостей емоційно-напруженого стилю письменника. Помітне сумління, творче ставлення Балли Ласло до кожного оповідання, постійне вдосконалення перекладу, пошуки художньо ефективних засобів. Від перших перекладів, ще позначених буквалізмом в інтерпретації, до повноти відтворення ідейно-художнього змісту та форми — така еволюція Л. Балли-перекладача. Як засвідчує сам Балла, йому доводилось боротися з мовно-стилістичними труднощами й «завойовувати» майже кожне речення.

Хороші, художньо вдалі переклади здійснив і Ш. Ласло. Наприклад, новела «Новина» у його перекладі в основному текстуально близька до оригіналу, перекладачеві вдалось знайти влучні угорські вирази, фразеологічні звороти та ін. Так, для перекладу речення *Гриць не міг собі ради дати з дітьми без жінки*, Шандор Ласло знаходить вдалий угорський вираз *sehogy sem tudot zöld ágra vergödni* [10, с. 271] — *ніяк не міг до зеленої гілки прибитися*.

Перекладаючи цю ж новелу, Є. Грігаші перш за все намагається якнайкраще передати лаконічність стилю, ідейну наснаженість, художню своєрідність твору. Вона звертає особливу увагу на точність передачі фразеологізмів, порівнянь, знаходить влучні вирази для відтворення психологічного стану героїв. Так, діти заходилися їсти як *щенята коло голої кістки* — *mint kölyökkutyák a lerágott csontnak* [10, с. 60] (*мов щенята біля обгризеної кістки*); Гандзя говорила *...скоро* — *lázasan hadarta* [10, с. 62] — (*гарячково швидко говорила*).

У перекладі оповідання «Катруся», здійсненому Є. Ленарт, в основному передано ідейно-тематичне та художнє звучання твору. Перекладачка намагається знайти влучні, найбільш відповідні вирази, фразеологізми. Правда, тут, як і в інших перекладах, трапляються окремі неточності.

Другу угорську інтерпретацію «Катрусі», здійснену Є. Грігаші, можна, безперечно, вважати вдалою. Перекладачка проникається духом оригіналу, знаходить найвідповідніші угорські порівняння, вирази: *Якби ти вмерла, то й ми стали б, як серед води* — *Amde az tenne be nekünk az ajtó, ha meghalnál* [10, с. 39]. — (*Якби ти померла, це б закрило перед нами двері*). Тяжкі переживання батьків, викликані хворобою доньки, яка ще більше поглиблює їх нужденне становище, передані у В. Стефаника так: *Коби-сте поздыхали, то я б раз поховав та й збувся!* У перекладі читаємо: *Bár egyből felfordulnátok, akkor elkarapnálak benneteket, aztán Jézus. Коли б ви повернулися одразу, то поховав би вас і бог з вами* [10, с. 39]. Намагаючись передати особливості мови героїв, перекладачка вживає давньоугорські або діалектні вирази, що найбільш наближаються до мови оригіналу: *kend* — *ви*, *pitvár* — *сіни*, *bocskor* — *постоли*, *hosszám gyűtt* — *за мене пішла* та ін.

У перекладі оповідання «Палій» («A gyújtogató») Є. Грігашші передусім дотримується основного ідейно-тематичного звучання твору, ретельно добирає найвідповідніші вирази, які б передали особливості мови героїв, змальовали б усю трагічність тяжкого, безвихідного становища поневоленого селянства. Про це, наприклад, свідчить переклад епізоду, в якому змальовано почуття Федора, ображеного багатієм Курочкою. *Через маленьке віконце гляділа на нього осіння ніч. Десь то і не ніч, але чорна жура, що голосила по вуглах хати і дивилася на нього сивим, немилосердним оком.* — A kis ablakon benéjzett rá az őszi ejszaka. Nem is éjszaka volt az, hanem a fekete bánat, amely ott jajgatott a ház sarkán, és rideg, szürke szemmel nézett reá [10, с. 143]. — *Через маленьке віконце заглянула до нього осіння ніч. То і не ніч була, а чорна жура, яка плакала по кутках хати і жорстоким, сірим оком дивилася на нього.*

Як бачимо, перекладачі звертаються насамперед до найбільш оригінальних, соціально насичених новел письменника. Свідченням цього є хоча б те, що такі оповідання, як «Камінний хрест», «Новина», «Лесева фамілія», «Палій», «Дорога» в першу чергу привернули їх увагу і були представлені в кількох угорських інтерпретаціях.

Невеличкі за обсягом, але глибокі і сильні за змістом новели В. Стефаника мають певну близькість з творами окремих угорських письменників, зокрема класика угорської літератури Моріца Жігмонда, про що згадується і в анотації до збірки «Давнина»: «Його твори сповнені глибокого психологізму, симпатії і співчуття до пригнобленого народу... В його особі ми вітаємо українського побратима угорця Моріца Жігмонда» [10].

Тут значну роль відіграло й те, що українці Галичини та угорці тривалий час перебували під владою Австро-Угорської монархії і мали не лише економічні та політичні, а й культурні контакти. Спільність долі пригнобленого українського і угорського народів сприяла поширенню української класичної літератури в Угорщині. Популяризатор української літератури в цій країні, упорядник кількох збірок, до яких увійшли переклади класичної та української радянської літератури (серед них і твори В. Стефаника, зокрема з останнього найновішого видання — «Давнина»), Коріг Шара у анотації до антології «Українські оповідачі» підкреслює, що твори класиків української літератури «вводять угорського читача у знайомий світ... й долі людські здаються спорідненими, в обличчя б'є той самий вітер історії, адже обидві літератури живляться схожими одна на одну історичними й літературними традиціями» [9].

Благотворний вплив В. Стефаника позначився і на творчості закарпатських угорських літераторів Балли Ласло, Ченгері Дезидерія та ін. У них, як і у багатьох угорських письменників, помітна спорідненість у тематиці, проблематиці, художній насиченості. Завдяки цьому український новеліст стає «своїм» і для угорського читача. Не випадково літературна критика Угорщини дає високу оцінку вражаючій життєвій силі творів В. Стефаника, їх винятковій художній лаконічності. Так, журнал «Új Világ» у редакційній анотації до перекладу оповідання «Катруся» характеризує Стефаника як «найкращого знавця життя західноукраїнського селянства... З надзвичайною правдивістю описує він невимовно чорну, важку добу, в яку жив...» [7, с. 7]. «Мала енциклопедія світової літератури» наголошує на «лаконічності стилю і глибині психологізму творів В. Стефаника» [12].

Творча спадщина класика української літератури, видатного майстра малюї прози Василя Стефаника доступна і угорському читачеві. Письменник, долаючи кордони, широко відкриває зарубіжним читачам життя народу України кінця XIX—початку XX ст. «З плином часу, — зазначено в анотації до збірки «Давнина», — значення творчості В. Стефаника поступово зростає, тепер його ім'я набуло широкої популярності не лише на батьківщині, але й далеко за її межами, в усій Європі» [10].

Список літератури: 1. Magyar G6niusz, 1903, 11 k6t. 2. Alkotm6ny, 1907. 3. G6r6k Katholikus Szemle, 1910, N 38. 4. Ukr6nia, 1916 N 3—4. 5. Sztefanik V. Elbesz6lések, Kijev—Uzshorod, 1950. 6. Sztefanik V. V6logatott elbesz6lések, Kijev—Uzshorod, 1952. 7. Uj Vil6g, 1954, N 33. 8. Sztefanik V. Juharlevlek, Budapest, 1959. 9. Ukr6n elbesz6l6k, Budapest, 1968. 10. Sztefanik V. R6gid6k, Budapest—Uzshorod, 1975. 11. Стефаник В. Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1949. 12. Vil6girodalmi Kisenciklop6dia, 11 k6t., Budapest, 1976.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В статье исследуется распространение произведений классика украинской литературы Василя Стефаника среди венгерских читателей, начиная с 1903 г. и до наших дней. Говорится о первых переводчиках Стефаника, подчеркивается, что большинство венгерских интерпретаторов останавливают свое внимание на социально-психологических произведениях украинского новеллиста. Характеризуются отдельные издания В. Стефаника на венгерском языке, причины пристального внимания венгерских переводчиков к его творчеству, идейно-тематическая близость новелл с произведениями венгерских писателей, в частности Морица Жигмонда.

Дана оценка венгерской критикой произведений украинского писателя, отмечены положительные и слабые стороны переводов.

С. Й. МИКУШ, зав. кабінетом літератури народів СРСР,
Львівський університет

У колі вільних народів

У наш час, коли зміцнюються мости дружби і співпраці між слов'янськими народами, особливого значення набуває дослідження інтернаціональних зв'язків літератури. Як відзначив у Звітній доповіді XXV з'їзду КПРС Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнев, — «Разом з розквітом кожної соціалістичної нації... все тіснішими стають їх взаємозв'язки, виникає все більше елементів спільності в політиці, економіці, соціальному житті, відбувається поступове вирівнювання рівнів розвитку» [3, с. 6].

У радянському літературознавстві останнім часом з'явилися ґрунтовні праці на цю тему, позначені новизною і оригінальністю думки, переконливістю суджень, багатством фактичного матеріалу. До них належать праці Г. Ломідзе, М. Храпченка, О. Метченка, Д. Маркова, О. Овчаренка, М. Пархоменка, Ю. Барабаша, Н. Крутікової, М. Пригодія та ін. *

* Див. напр.: Ломідзе Г. И. Ленинизм і розвиток національних літератур. К., 1975; Храпченко М. Творческая индивидуальность писателя и развитие литературы. М., 1972; Метченко А. И. Кровное, завоеванное. Из истории

Трудящі Радянської України разом з усіма народами СРСР відзначають знаменну дату — 40-річчя возз'єднання усіх українських земель в єдиній Радянській державі, за яке боролись кращі сини і дочки українського народу. До їх числа належить і В. Стефаник — славетний майстер новели, оригінальний митець у зображенні людини, у відтворенні складних нюансів соціальної психології селянства. Це художник із дивовижно поліфонічною культурою. Стефаник «...може найбільший артист, який появився у нас від часу Шевченка», — захоплено писав І. Франко [5, с. 347].

Важливою проблемою дослідження спадщини письменника є висвітлення шляхів входження В. Стефаника у літератури слов'янських народів. До неї літературознавці звертались переважно принагідно. Лише у монографії Ф. Погребенника «Василь Стефаник у слов'янських літературах» («Наукова думка», 1976) вона проаналізована глибоко і всебічно. Автор розвідки узагальнив інтерпретацію творчості письменника українською дожовтневою і радянською критикою, дав докладну характеристику відгуків російської, білоруської (як дожовтневої, так і радянської) критики на твори «селянського Бетховена», показав місце і роль Стефаника у популяризації української літератури серед західних та південних слов'ян.

У дослідженні паралельно з'ясовується міра засвоєння слов'янськими літературами творчого доробку новеліста, аналізуються переклади, встановлюється їх якість, достовірність, можливості осмислення покутського діалекту, який є джерелом ритму, мелодійності, задушевної простоти стилю новеліста.

Ф. Погребенник слушно зауважує, що твори В. Стефаника — одного з видатних письменницьких індивідуальностей світу, викликали і викликають захоплення відгомін критики: «Інтерес до його особи, — читаємо у дослідженні, — не зникав навіть тоді, коли він не писав нових творів (1905—1916). Кожне нове перевидання збірок Стефаника, їх поява в перекладах іншими мовами збуджувала нову хвилю зацікавленості його прозою» [6, с. 7].

У монографії правильно відзначено, що наукове осмислення творчості письменника критичною думкою проходило і проходить через призму ідейно-художнього аналізу новел В. Стефаника такими представниками демократичного табору, як І. Франко, Леся Українка, І. Труш та ін. Вони заклали фундамент наукового аналізу новел В. Стефаника, першими відчули ізо-терми психологічного напруження діалогів його творів, відзначили економне використання письменником слова. Дослідник аналізує, зокрема, думки І. Франка і Лесі Українки про місце і значення творчості покутського новеліста, його стильові особливості, оригінальність тематики, своєрідність зображення галицьких хлопських злиднів.

Поділивши історію вивчення спадщини новеліста на три періоди (дожовтневий, пожовтневий і радянський), автор коротко зупиняється на здобутках критики у цій галузі. Не залишає поза увагою дослідник і викрив-

советской литературы. Изд. 2-е. М., 1975; Марков Д. Ф. Проблемы теории социалистического реализма. Изд. 2-е. М., 1978; Овчаренко А. И. Социалистическая литература и современный литературный процесс. Изд. 2-е. М., 1973; Пархоменко М. М. Обновления традиций. К., 1978; Барабаш Ю. Я. Вопросы эстетики и поэтики. М., 1973. Крутікова Н. Є. Реалізм. Збагачення. Єдність. К., 1976; Пригодий М. М. Октябрь и советская литература. Киев, 1977.

лене тлумачення творчості В. Стефаника «критиками» із буржуазно-націоналістичного табору, викриває їх фальсифікаторську діяльність. Актуальність поставленого у монографії питання очевидна, бо, як вказав Л. І. Брежнєв на XXIV з'їзді КПРС, — «саме на націоналістичні тенденції, і особливо ті з них, які набирають форми антирадянщини, буржуазні ідеологи, буржуазна пропаганда найохочіше роблять ставку в боротьбі проти соціалізму і комуністичного руху» [2, с. 23].

Найповніше і найглибше творчість В. Стефаника засвоїла російська література, яку він добре знав і любив. У галузі літературно-критичної інтерпретації української літератури взагалі російська аналітична думка має визначні здобутки. У розділі «Василь Стефаник у російській та білоруській літературах» дослідник із марксистсько-ленінських засад обґрунтовує впливи і взаємозв'язки творчості І. Франка, В. Стефаника і російських письменників — Г. Успенського, А. Чехова, М. Горького, проводить типологічні зіставлення між покутським новелістом, А. Чеховим та раннім М. Горьким.

Автор розвідки наводить переконливі свідчення шанобливого ставлення В. Стефаника до видатних російських майстрів слова, слушно зауважуючи, що передова російська літературна думка була близькою Стефаникові своєю глибинною увагою до долі простої людини, широким оглядом людської душі, послідовним гуманізмом і оптимізмом та правдою життя. Тому «Російська література, — читаємо у праці, — безперечно мала позитивний вплив на формування світогляду Стефаника, на його творчий розвиток, відкрила перед ним нові можливості художнього освоєння дійсності. Спроби ідейних супротивників ізолювати В. Стефаника від російської літератури безпідставні, наскрізь тенденційні, науково неспроможні» [6, с. 59].

Карбоване слово Стефаникових мініатюр у дореволюційний період часто зустрічало твердолобу похмурість царської цензури, яка не пропускала крізь свої рогатки всю гостроту соціального звучання «Синьої книжечки». Проте російською мовою твори Стефаника були видані у журналі «Жизнь» вже через рік після виходу першої збірки — у 1900 р. З того часу одухотворена пісня про покутських селян зазвучала у душі російського народу, пройшла випробування часом, прошуміла крізь бурі і революції, щоб задзвеніти кришталевою чистотою у нашому сьогоденні стотисячним тиражем збірки Стефаника «Избранное» [1971].

Потужний заспів у популяризації В. Стефаника серед російського читача зробила Леся Українка, надрукувавши у тому ж таки органі «легальних марксистів» журналі «Жизнь» статтю «Малорусские писатели на Буковине». Чимало зусиль у цій справі доклали також громадсько-культурні діячі Є. Фукс, М. Філіпов, В. Козиненко, А. Деев, Г. Шипова, письменники М. Бірюков і А. Платонов. Аналізуючи якісний показник перекладів російською мовою, критик відмічає вдалі і слабкі місця ряду діалогів і монологів, переданих мовою братнього народу, вказує на здобутки і прорахунки перекладачів при передачі своєрідного Стефаникового стилю, покутського діалекту, лаконічності вислову, мелодійності звучання, змалюванні любові письменника до селянина. Дослідник твердить, що завдяки російським друзям слово Стефаника зазвучало багатьма гранями на землі Пушкіна, а переклади перетворилися у повпредів культурної місії української літератури серед братніх народів Радянського Союзу. І все ж автор монографії з усією вигодою ставить питання якості перекладів з тим, щоб передати Стефани-

ка російською мовою на найвищому рівні перекладацького мистецтва. Успіхи, яких домоглися російські радянські письменники у цій ділянці, — констатується у книзі, — дають всі підстави сподіватися, що наступні переклади будуть кращими, що Стефаник увійде у російську літературу в усій могутності свого таланту.

Білоруський читач познайомився із спадщиною новеліста як завдяки російській прогресивній літературі і критиці, так і користуючись працями своїх перекладачів. У цій благородній справі в дореволюційний час сказали своє слово Р. Земкевич, М. Богданович, у радянську добу — К. Чорний, В. Ходика, Р. Няхай, Е. Мартинова, Т. Кобржицька, Я. Сагалевич. Але, на жаль, не весь доробок Стефаника перекладено на мову Я. Купали. У цій царині залишилось широке поле для діяльності сучасним білоруським літераторам.

У доповіді на VII з'їзді письменників України голова Спілки письменників В. Козаченко вказав на таку закономірну тенденцію сучасного літературного процесу, як посилення зв'язків багатонаціональної радянської літератури, зокрема української, з літературами соціалістичних країн: «Розвиваючись у тісних взаєминах з літературами багатонаціонального Радянського Союзу, наше письменство налагоджувало тісні контакти з літературами країн соціалістичної співдружності, з прогресивними зарубіжними письменниками. Об'єднані спільною метою — будівництвом нового соціалістичного і комуністичного суспільства, літератори соціалістичних країн нагромадили величезний художній досвід, який пильно вивчається у всьому світі» [4, с. 201]. Це певною мірою стосується В. Стефаника, новели якого майже у той же час, що у російській і білоруській, з'явилися у західнослов'янських літературах — польській, чеській та словацькій. Велика заслуга в цьому припадає на публікації в періодичній пресі В. Оркана, М. Мочульського, Ф. Вотруби, К. Рипачка, видання збірок, а також дослідження таких критиків, як В. Морачевський, В. Хорват, Я. Махал.

У південнослов'янських літературах Стефаник завоював собі місце тільки частиною свого творчого доробку, який хоч і представив новеліста як видатного чародійника, але не показав усієї гами звучання та поліфонії барв його творів.

У наступних частинах монографії розглядаються такі питання: час входження Стефаника у польську, чеську, словацьку і південнослов'янські літератури, якість та адекватність перекладів, типологічні зіставлення між Стефаником і слов'янськими письменниками та ін.

Взаєморозумінню і зближенню народів служать література і мистецтво. Це аксіома не тільки для соціалістичної культури — її засвоюють прогресивні діячі літератури за рубежем. Позиція радянських письменників і діячів культури у цій справі сформульована гранично чітко в нашій Конституції, ст. 69: «Інтернаціональний обов'язок громадянина СРСР — сприяти розвиткові дружби та співробітництва з народами інших країн, підтриманню та зміцненню загального миру» [1, с. 25]. Пам'ятаючи це благородне завдання радянської людини, Ф. Погребенник виконав, безперечно, велику роботу у дослідженні спадщини новеліста та у наведенні мостів до інших народів, у справі зміцнення співдружності слов'янських літератур. Книга критика вагома великим і цікавим матеріалом, глибокими роздумами про творчість видатного письменника України.

Список літератури: 1. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. К., 1977. 2. Брежнев Л. І. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., 1971. 3. Брежнев Л. І. Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., 1976. 4. Взаємозбагачення і зближення літератур народів СРСР. К., 1977. 5. Франко Іван. Літературно-критичні статті. К., 1950. 6. Погребенник Ф. Василь Стефаник у слов'янських літературах. К., 1976.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В статье показано, как распространялись произведения выдающегося украинского мастера рассказа В. Стефаника в дореволюционной России, Советском Союзе, а также среди зарубежных славянских народов, его связи с русскими писателями, влияние их творчества на украинского новеллиста.

М. Л. БУТРИН, зав. відділом,
Наукова бібліотека Львівського університету

**Визвольна війна українського народу
під проводом Богдана Хмельницького
і возз'єднання України з Росією
в художній літературі**

(Матеріали до бібліографічного покажчика
романів, повістей, оповідань, драм, поем
і художніх нарисів з історії УРСР)

МЕТОДОЛОГІЧНА ЛІТЕРАТУРА

В. І. Ленін про Україну. У 2-х частинах, ч. 1—2. К., Держполітвидав України, 1969.

Ч. 1, 1893—1917. 720 с.

Ч. 2, 1917—1922. 760 с.

Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654—1954). Схвалені ЦК КПРС. К., Держполітвидав УРСР, 1954. 127 с.

Про підготовку до святкування 325-річчя возз'єднання України з Росією. (Виклад постанови ЦК Компартії України Про організаційно-політичні заходи по підготовці і святкуванню 325-річчя возз'єднання України з Росією). — Рад. Україна, 1978, 17 верес.

* * *

Бажан М. Гонець. Поема. — В кн.: Бажан М. Біля Спаської вежі. Поезії. К., Рад. письменник, 1952, с. 17—40.

Про гінця від Б. Хмельницького до Москви.

Басенко К. Початок. Історичний роман. К., Рад. письменник, 1972, 549 с.

Про події 20—30-х років XVII ст. від смерті П. Сагайдачного до повстання Б. Хмельницького.

Безыменский А. Трагедийная ночь. Поэма. — В кн.: Безыменский А. Избранное. М., Гослитиздат, 1949. 310 с.

У 7 розділі поеми про Дніпрельстан оспівується початок визвольної війни 1648—1654 рр. і возз'єднання України з Росією.

Божко С. Хмельниччина. Х. Вид-во ЦК ЛКСМУ (1922). 58 с.

Глинка Ф. Н. Зиновий Богдан Хмельницкий, или освобожденная Малороссия. — В кн.: Декабристы: Поэзия. Драматургия. Проза. Публицистика. Лит. критика / Сост. В. Орлов. М., Гослитиздат, 1951, с. 330—352.

Голобуцький В. Гомін, гомін по діброві. Історичні розповіді про запорізьких козаків. К., Веселка, 1968. 224 с.

Галан Я. Древнє місто. Нарис. — В кн.: Галан Я. Твори у 4-х т., т. 3. К., 1978, с. 324—327.

Згадується про облогу Львова військами Б. Хмельницького 1648 р. і підготовку львів'ян до зустрічі гетьмана.

Галан Я. Друга молодість. Нарис. — В кн.: Галан Я. Твори у 4-х т., т. 3. К., 1978, с. 274—280.

Згадується про облогу Львова військами Б. Хмельницького у 1648 р.

Галан Я. Про що не можна забувати. — В кн.: Галан Я. Твори у 4-х т., т. 3. К., 1978, с. 384—391.

Дається критика писань буржуазного націоналіста М. Грушевського про Б. Хмельницького і Переяславську Раду.

Галан Я. Те, чого не забувають. — В кн.: Галан Я. Твори у 4-х т., т. 3. К., 1978, с. 380—383.

Згадується про подвиги Б. Хмельницького і допомогу йому московських стрільців.

Гребінка Є. Богдан. Сцени из жизни малороссийского гетмана Зиновия Хмельницкого (Поэма). — В кн.: Гребінка Є. Твори в 5-ти т., т. 1. К., Держлітвидав України, 1951, с. 194—248.

Гребінка Є. П. Нежинский полковник Золотаренко. Историческая быль. — В кн.: Гребінка Є. Твори в 5-ти т., т. 2. К., Держлітвидав України, 1957, с. 270—288.

Змальовані події після 1654 р. на Україні і в Росії, зокрема похід І. Золотаренка під Смоленськ.

Грінченко Б. Степовий гість. Драма на 5 дій. — В кн.: Грінченко Борис. Твори в 2-х т., т. 2. К., Вид-во АН УРСР, 1963, с. 532—574.

Йдеться про події на Україні напровесні 1648 р.

Дівчина з легенди. Маруся Чурай. К., Дніпро, 1967. 121 с.

Про українську народну поетесу і співачку XVII ст.

Дмитерко Л. Навіки разом. Драма на 4 дії, 7 картин. К., Мистецтво, 1950, 143 с.

Про боротьбу за возз'єднання України з Росією у середині XVII ст.

Дольд-Михайлик Ю. Над річкою над Пилявою. Оповідання. — Україна, 1954, № 1, с. 15—18.

Епізод з визвольної війни під проводом Б. Хмельницького 1648—1654 рр.

Іваненко О. Богдан Хмельницький. Нарис. К., Молодь, 1954. 52 с.

Качура Я. Иван Богун. Исторична повість. К., Молодь, 1972. 103 с.

Про соратника Б. Хмельницького полковника Івана Богуну.

Корнійчук О. Богдан Хмельницький. П'єса на 5 дій. К., Мистецтво, 1953. 100 с.

Корнійчук О. Є. Переяслав—Полтава. — В кн.: Корнійчук О. Разом з життям. Публіцистика. К., Рад. письменник, 1950, с. 149—151.

Художньо відтворена Переяславська Рада 1654 р.

Костомаров Н. И. Черниговка. Быль второй половины XVII ст. Спб., 1914, 157 с.

Про події часів Б. Хмельницького.

Костомаров М. І. Переяславська ніч. Трагедія. — В кн.: Костомаров М. І. Твори в 2-х т., т. 1. К., Дніпро, 1967, с. 203—268.

Події відбуваються у 1649 р. в Переяславі.

Кочура П. Світлий ранок. Роман. К., Рад. письменник, 1954. 448 с.

Про події визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького (1648—1654 рр.).

Кузьмич А. П. Зиновий Богдан Хмельницький. Исторический роман. Спб., 1846.

Ле Іван. Хмельницький. Історичний роман у 3-х книгах, кн. 1—3. К., Дніпро, 1965.

Кн. 1. 453 с. Кн. 2. 414 с. Кн. 3. 491 с.

Левицький О. Український шляхтич Прокіп Верещака і його пригоди під час Хмельниччини. — В кн.: Левицький О. Історичні оповідання. К., Рух, 1930, с. 202—229.

Події часів Хмельниччини, побут і звичаї часу.

Летюк Є. Громова криниця. Історично-пригодницька повість. Донецьк, Донбас, 1971, 136 с.

З часів боротьби українського народу під проводом Богдана Хмельницького проти шляхетських поневолювачів.

Маклаков Н. Богдан Хмельницький: Драма в 6-ти действиях. М., 1871.

Малишко А. С. Дума про козака Данила. (Поема). — В кн.: Малишко А. Твори в 3-х т., т. 3. К., Держлітвидав України, 1957, с. 359—386.

Події часів визвольної війни Б. Хмельницького (1648—1654). Зокрема про Данила Нечая.

Микитин Т. Д. Полковник Семен Височан. Історична повість. Львів, Каменяр, 1968, 180 с.

Про визвольну війну під проводом Б. Хмельницького 1648—1654 рр. і участь у ній населення Галичини під проводом Семена Височана.

Минский Н. (Н. М. Виленкин). Осада Тульчина. Историческая драма из эпохи Богдана Хмельницкого в 5-ти действиях. — В кн.: Полн. собр. стихотворений. Изд. 4-е, т. 2. Спб., 1907, с. 1—160.

Осипов К. На берегах Днепра. Историческая повесть. М., Мол. гвардия, 1939, 128 с.

Про боротьбу укр. народу під проводом Б. Хмельницького.

Панч П. Я. Гомоніла Україна. Роман. К., Держлітвидав України, 1959, 513 с.

Про народно-визвольну війну під проводом Б. Хмельницького та діяльність його соратника полковника М. Кривоноса.

Попов Н. А. Юзя Чаплинская. Исторический роман XVII ст. Спб., 1896. 164 с.

Прокопович Ф. Милость божія. — В кн.: Хрестоматія давньої української літератури (До кінця XVIII ст.). Упорядкував О. І. Білецький. 3-е вид, доп. К., Рад. школа, 1967, с. 410—426.

Про Б. Хмельницького.

Радич В. А. В дыму пожаров. Исторический роман в 2-х частях. Спб., 1897. 230 с.

Про Б. Хмельницького.

Рибак Н. С. Переяславська рада. Роман. — В кн.: Рибак Н. Твори в 5-ти т., т. 3—4. К., Держлітвидав України, 1963—1964.

Т. 3, ч. 1, 1964. 666 с. Т. 4, ч. 2, 1964, 692 с.

Визвольна війна під проводом Б. Хмельницького (1648—1657 рр.).

Рибак Н. С. С Москвой навеки. Письма львовянам. — Львовская правда, 1954, 18 січ.

До 300-річчя возз'єднання України з Росією.

Рильський М. З великим російським народом. Славна дата. — В кн.: Рильський М. Твори в 3-х т., т. 3. К., 1955, с. 7—33.

Про возз'єднання України з Росією.

Рильський М. Дніпро-Славути. — В кн.: Рильський М. Дружба народів. Статті. К., Держлітвидав України, 1951, с. 169.

Згадує про визвольну війну під проводом Б. Хмельницького і допомогу в цій війні російського народу.

Рогов О. И. Богдан Хмельницкий. Историческая повесть для юношества. Спб., б. г.

Рылеев К. Ф. Богдан Хмельницкий. Дума. — В кн.: Рылеев К. Избранное. М., Госполитиздат, 1946, с. 24—27.

Про початок визвольної війни під проводом Б. Хмельницького.

Рылеев К. Ф. Пролог. (К драме о Хмельницком). Площадь в Чигирине. — Огонек, 1951, № 30, с. 24; Там же. Прокофьев Н. Неизвестная драма Рылеева.

Самійленко В. Чураївна. Драматичні картини в 5-ти діях (На тему повісті кн. Шаховського «Маруся. Малороссийская Сафо»). — В кн.: Самійленко В. Твори в 2-х т., т. 2. К., Держлітвидав України, 1958, с. 7—92.

Про напівлегендарну поетесу і співачку Марусю Чурай (XVII ст.).

Соколов А. Зинівий Богдан Хмельницкий — освободитель Малороссии. Исторический роман в 2-х частях. Спб., 1888.

Соколовський О. Богун. Історичний роман з часів Хмельниччини. К., Молодь, 1964, 398 с.

Про соратника Б. Хмельницького полковника Івана Богуна.

Старицький М. Богдан Хмельницкий. Історична драма в 5-ти діях і 6-ти одмінах з апофеозом. — В кн.: Старицький Михайло. Твори у 8-ми т., т. 4. К., Дніпро, 1964, с. 5—173.

Старицький М. Богдан Хмельницкий. Трилогія, т. 5—7. К., Дніпро, 1965. — В кн.: Старицький М. Твори у 8-ми т.

Т. 5. Перед бурей, с. 5—701.

Т. 6. Буря, с. 5—609.

Т. 7. У пристані, с. 5—639.

Старицький М. Облога Буші. Історична повість з часів Хмельниччини. — В кн.: Старицький М. Твори у 8-ми т., т. 5. К., Дніпро, 1965, с. 641—725.

Про героїчну оборону подільського містечка Буші в 1654 р.

Старицький М. Оборона Буші. Історична драма в 5-ти діях і 6-ти одмінах. (З часів Б. Хмельницького). — В кн.: Старицький М. Твори у 8-ми т., т. 4. К., Дніпро, 1964, с. 365—498.

Присвячено І. Я. Франку.

Стороженко О. П. Марко Проклятий. Повість. — В кн.: Стороженко О. Твори в 2-х т., т. 1. К., Держлітвидав України, 1957, с. 331—426.

Повість незакінчена. Автор відступає від історичної правди, змальовуючи прославленого керівника селянського руху М. Кривоноса під час визвольної війни. 1848—1854 рр.

Франко І. На Святоюрській горі. Дня 30 жовтня 1655 р. — В кн.: Франко Іван. Зібрання творів у 50-ти т., т. 3. Поезія. К., Наук. думка, 1976, с. 84—98.

Про облогу Б. Хмельницького м. Львова у 1655 р. Поема присвячена М. В. Лисенкові.

Франко І. Хмельницький і ворожбит. — В кн.: Франко Іван. Твори у 20-ти т., т. 4. Оповідання. К., Держлітвидав України, 1950, с. 174—177.

Филиппов М. М. Остап. Историческая повесть из времен Хмельницкого. 2-е изд. Спб., Изд-во Пороховщикова, 1898.

Хоменко І. Марина Чурай. Драма в 3-х діях, 6-ти картинах. К., 1967. 96 с. (М-во культури УРСР. Голов. упр. театрів та муз. установ).

Про українську народну поетесу і співачку XVII ст.

Хоменко І. Марина Чурай (Драматична поема). К., Молодь, 1967. 126 с.

Про українську народну поетесу і співачку XVII ст.

Хмельницький Н. И. Зиновий Богдан Хмельницкий. Драма. — В кн.: Хмельницкий Н. И. Сочинения, т. 3. Спб., 1849.

Чалий Б., Пархоменко О. Дума про козака Полегенька та його сина Тимка. — В кн.: Чалий Б., Пархоменко О. Дума про Київ та його витязів. К., Веселка, 1970, с. 33—43.

Про події часів Б. Хмельницького.

Шашкевич М. Козак Богдан Хмельницкий. — В кн.: Шашкевич М. Писання / Видав М. Возняк. Львів, 1912, 145 с.

Шевченко Т. Г. Близнецы. Повесть. — В кн.: Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів у 6-ти т., т. 4. Повісті. К., 1962, с. 7—138.

Згадки про Б. Хмельницького, опис Переяслава.

Шевченко Т. Г. Прогулка з удовольством и не без морали. — В кн.: Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів у 6-ти т., т. 4. Повісті. К., 1962, с. 247—391.

Окремі згадки про Б. Хмельницького.

Шевченко Т. Г. Уривок з п'єси «Никита Гайдай». — В кн.: Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів у 6-ти т., т. 3. К., 1963, с. 46—58.

Відображена доба Б. Хмельницького.

ЗМІСТ

ДО 325-РІЧЧЯ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ І 40-РІЧЧЯ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В ЄДИНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Лісовий П. М. О. Пушкін і Т. Шевченко про декабристів	3
Кардош Е. Ю. Атеїстичні погляди Т. Г. Шевченка в ідейному єднанні з революційно-демократичною думкою Росії	9
Радванська Н. О. Пропаганда передової російської літератури та викриття царизму в журналі «Народ» (1890—1895)	16
Сохацька Є. І. До питання про дебют Марка Вовчка в «Совре- меннике» (1861) («Жили да были три сестры» в контексті белетристики журналу кінця 50-х—початку 60-х років XIX ст.)	23
Комаринець Т. І. На шляху до возз'єднання	31
Олексюк О. Г. Великий Жовтень у творчості західноукраїн- ських пролетарських письменників	39
Кутковець К. Т. Ярослав Галан — борець за возз'єднання	47
Антонюк Є. М. Літературно-мистецька громадська організація «Західна Україна» у боротьбі за возз'єднання	52
Саливон К. Д. Тема возз'єднання українських земель в україн- ській народнописенній творчості	59
Фаріон А. О. У боротьбі за волю і возз'єднання	66
Далавурак С. В. Мотиви возз'єднання українських земель у творчості Д. Загула	76
Чернець Л. М., Губар О. І. Григорій Мізюн	84
Мельничук Б. І. Художнє слово про Юрія Федьковича та Ольгу Кобилянську	91

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Нестер З. М. Предмет сатири соціалістичного реалізму	100
Криса Б. С. Поезія П. Тичини і М. Рильського в російських перекладах (Історико-літературні проблеми)	108
Дідик С. С. З криниці народної мудрості (Деякі питання ху- дожньої мови памфлетів Ю. Мельничука)	116
Каназірська М. Українська поезія в Болгарії	123
Мудрик Г. І., Сірак І. І. Братерство культур, братерство лі- тератур	131
Манілова Г. М. Образ молодого робітника в романі В. Соб- жа «Звичайне життя»	141

ПУБЛІКАЦІЇ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

Гедеш А. А. Твори Василя Стефаника угорською мовою	148
Микуш С. Й. У колі вільних народів	151

БІБЛІОГРАФІЯ

Бутрин М. Л. Визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького і возз'єднання України з Росією в художній літературі (Матеріали до бібліографічного покажчика романів, повістей, оповідань, драм, поем і художніх нарисів з історії УРСР)	156
--	-----

Министерство высшего и среднего
специального образования СССР
Львовский ордена Ленина
государственный университет
им. Ив. Франко

УКРАИНСКОЕ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

Выпуск 33

(На украинском языке)

Республиканский межведомственный
научный сборник

Львов. Издательство при Львовском
государственном университете
издательского объединения «Вища школа»

Редактор В. І. Юрченко
Художній редактор Н. М. Чишко
Технічний редактор А. А. Степанюк
Коректори Л. С. Ведмідь, О. А. Тростян-
чин.

Інформ. бланк № 4036.

Здано до набору 27.04. 79. Підп. до друку
17.09. 79. БГ 11861. Формат 60×90/16. Папір друк.
№ 3. Літ. гарн. Вис. друк. 10,25 умовн. друк.
арк. 11,93 обл.-вид. арк. Тираж 1000 прим. Вид.
№ 599. Зам. 4405. Ціна 1 крб. 20 коп.

Видавництво при Львівському державному уні-
верситеті видавничого об'єднання «Вища школа».
290000, Львів, вул. Університетська, 1.

Обласна книжкова друкарня Львівського облас-
ного управління в справах видавництва, полі-
графії та книжкової торгівлі. 290000, Львів,
вул. Стефаника, 11.

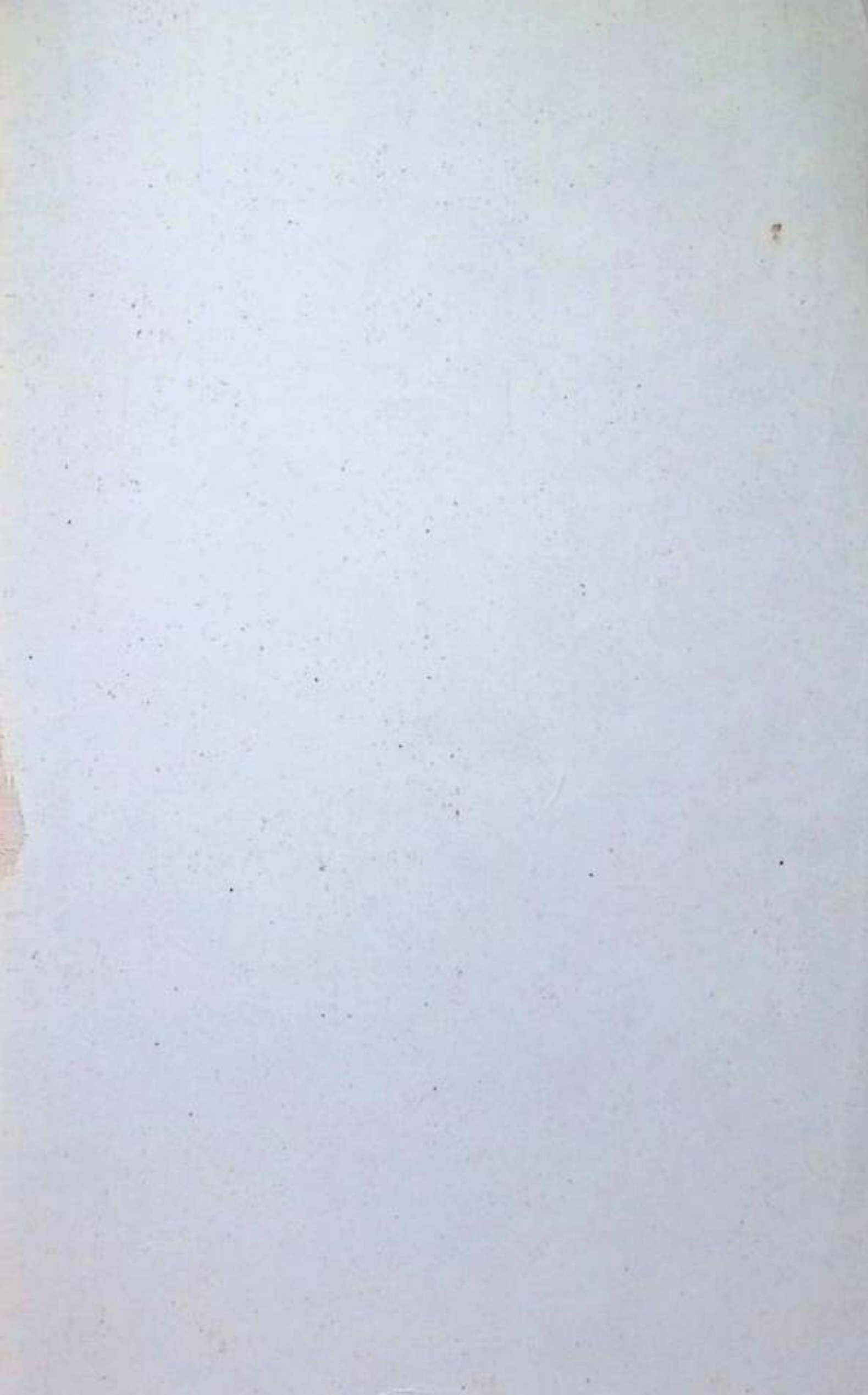
У видавництві при Львівському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа» у 1980 році вийде книга:

Кочерган М. П. Слово і контекст. Мова українська, 10 арк. Ціна 1 крб. 60 коп.

У монографії дається визначення основних функцій (контексту, встановлюються синтаксичні моделі, які детермінують значення полісемантичних слів, розглянуто поняття лексичної синонімії та антонімії в плані лексичного сполучення.

Призначена для науковців та студентів-філологів. (Анотована в плані випуску літератури видавничого об'єднання «Вища школа» на 1980 рік, поз. 323).

Книгу можна замовити у місцевому книжковому магазині Книготоргу або споживспілки.

1 крб. 20 коп.

НБ ЛНУ ім. Івана Франка

Сер 0063

Українське літературознавство, 1979, вип. 33, 1—164.